UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI

GRIGORE BRÂNCUȘ

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

MORFOLOGIA VERBULUI

BUCUREȘTI, 1976

Scanned with OKEN Scanner

UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI

GRIGORE BRÂNCUȘ

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

MORFOLOGIA VERBULUI

ach. — 76

BUCUREȘTI, 1976

Scanned with OKEN Scanner

Prezentul manual se adresează studenților din anul II cursuri de zi și fără frecvență ai Facultății de limba și literatura română.

Textul a fost analizat în colectivul catedrei de limba română, care s-a declarat de acord cu multiplicarea lui în actuala redactare.

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Problema definirii verbului se pune în acelaşi mod ca şi pentru alte părţi de cuvînt. În gramaticile mai vechi se porneşte aproape exclusiv de la criteriul lexico-semantic, adică de la raportarea directă a cuvîntului la obiectul real pe care îl desemnează. Dacă potrivit acestui criteriu substantivul este definit ca partea de cuvînt denumind o fiinţă sau un lucru, o idee, o concepţie, un fenomen etc., adjectivul, o însuşire a obiectului, a fenomenului etc., e nomal ca verbului să-i fie proprie calitatea de a exprima acţiuni, stări, deveniri, considerate ca procese. Aceasta nu este o definiţie greşită, ci numai inadecvată gramaticii, verbul fiind socotit doar ca element de vocabular. Dar chiar şi numai din perspectivă lexico-semantică, definiţia propusă nu este proprie verbului de îndată ce ea nu exclude un număr de substantive provenite din infinitiv lung (**aşezare, pornire, fugire**) sau din supin (**păscutul** gîştelor, **aratul** ogoarelor), de substantive postverbale (**ceartă, risipă, salt, sărut, scaldă, goană, cînt**), toate acestea definindu-se semantic şi prin aceea că exprimă acţiuni, procese. Există chiar substantive nume de obiecte concrete care exprimă acţiuni. De exemplu, în graiurile rurale se spune : să-mi ajuţi **la coasă, la secere, la sapă, la plug** etc., contexte în care substantivele au sensul unor verbe de acţiune ; prin absenţa verbului se realizează aici nu transfer de sens asupra instrumentului. Cumulul de valori semantice este specific brevilocvenţei, limbajului economic.

Scanned with OKEN Scanner

Rezultă de aici o insuficienţă a criteriului semantic pentru definirea verbului. Restricţia care priveşte considerarea acţiunii, procesului etc., într-o relaţie specifică cu un autor, un subiect gramatical, e necesară, dar prezintă inconvenientul de a deplasa un termen al definiţiei din domeniul semantic în cel sintactic.

Unele gramatici adaugă la definiţia semantică a verbului caracteristica conjugării, deci o trăsătură morfologică. În conjugare sînt implicate categoriile de mod, timp, persoană şi număr. Modul şi timpul sînt proprii verbului, persoana se întîlneşte şi la pronume, iar numărul la pronume, substantive şi adjective.

Prin conjugare, verbul se opune numelui, căruia îi este proprie declinarea.

Sintactic, verbul se defineşte ca nucleu al propoziţiei. Propoziţiile nominale nu conţin însă un verb la un mod predicativ, de exemplu : **Primăvară ! Silitor copilul, mai mare dragul !** Rolul de predicat revine aici numelui predicativ.

Din punctul de vedere al structurii morfematice şi al posibilităţilor de combinare, verbul se defineşte prin raportare la alte părţi de vorbire (sau clase gramaticale), prin distribuţia lui într-un enunţ elementar şi prin sistemul specific de morfeme.

Într-un enunţ minimal ca : **Elevul învaţă,** cei doi termeni, subst. **elevul** şi verbul **învaţă,** se definesc printr-un raport de complementaritate, adică, dat fiind rolul lor de constituenţi imediaţi ai enunţului, se exclud în mod reciproc în substituţiile posibile. Primul termen, **elevul,** poate fi substituit prin : **copilul, şcolarul, omul, harnicul, băiatul cuminte, băiatul vecinului, cel mai bun coleg al meu de clasă** etc., fără să se producă modificări în structura celui de-al doilea termen al enunţului. Acesta, la rîndul său, poate fi substituit prin : **cîntă, aleargă, pleacă, se joacă** etc., fapt care nu antrenează schimbări în structura primului termen.

Scanned with OKEN Scanner

Segmentele **învaţă, cîntă** etc., care se pot substitui reciproc, aparţin aceleiaşi clase sintagmatice. Mărcile sînt aceleaşi :

Elevul învaţ-**ă** ; Elevul cînt-**ă**
Elevul învăţ-**ase** ; Elevul cînt-**ase**
Elevul va învăţ-**a** ; Elevul va cînt-**a**

Morfemele **-ă, -ase, va** sînt comune unor radicale distincte. Ele formează, împreună cu altele de acelaşi fel, un sistem, definind o anumită clasă de forme. Sistemul mărcilor verbale se distinge de sistemul mărcilor nominale.

Şi numele şi verbul, ca constituenţi imediaţi ai unui enunţ minimal, sînt susceptibile de expansiuni, ca în exemplul :

Elevul acesta cuminte învaţă bine acum. Cei doi constituenţi, **elevul acesta cuminte** şi **învaţă bine acum,** reprezintă grupuri care au în centrul lor numele **(elevul),** respectiv verbul **(învaţă).** Spunem, deci, că, din examinarea distribuţiei elementelor care alcătuiesc un enunţ minimal, verbul apare ca centru al grupului verbal şi este caracterizat printr-un sistem propriu de mărci.

În cadrul acestui curs vom prezenta o descriere a structurii morfematice a verbelor din româna literară contemporană. Pentru o mai bună precizare şi explicare a normelor morfologice care privesc verbul, vom apela mereu la variantele populare sau dialectale, precum şi la corespondente din aspectele mai vechi ale limbii.

Prin segmentarea unei forme verbale se degajează un radical, unic în toată flexiunea, şi un segment numit flectiv, variabil după persoană, număr, timp şi mod.

Flectivul este analizabil : un segment, în stînga, reprezintă sufixul, morfemul de mod şi timp, altul, în dreapta, exprimă desinenţa, morfemul de număr şi persoană. Într-o

Scanned with OKEN Scanner

paradigmă temporală sau modală se includ persoana și numărul. De aceea, analiza noastră este organizată pe timpuri și moduri.

După structura lor, acestea se grupează în două categorii de forme : **simple** și **compuse.**

Formele simple au flectivul (sufixele și desinențele) atașat direct la radical, fără posibilitatea de a fi disociate sau de a-și schimba poziția : **cîntă, cîntam, cîntași, cîntasem, cîntat, cîntînd.**

Formele compuse sînt constituite dintr-o formă simplă și un auxiliar, adică un afix independent de verbul propriu-zis și plasat de regulă înaintea acestuia : **am cîntat, voi cînta, aș cînta, să cînt, a cînta, să fi cîntat, oi fi cîntînd** etc.

Formele compuse conțin în structura lor infinitivul, participiul sau gerunziul, deci cîte o formă verbală simplă. De aceea, în clasificarea verbelor în conjugări, contează numai formele simple, nu și cele compuse.

Ne vom ocupa, de asemenea, de structura accentuală a formelor verbale și de acele modificări fonetice care se produc la nivelul radicalului și sînt utilizate în opozițiile morfologice.

Acest curs se bazează, în afară de interpretările noastre personale, pe o serie de lucrări remarcabile asupra verbului din româna contemporană, elaborate de Alf Lombard, Al. Graur, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Emanuel Vasiliu, Anca Belchiță, Jiři Felix, Grigore Moisil, Ion Pătruț etc. La acestea se adaugă gramaticile, încă actuale, ale lui H. Tiktin, Al. Philippide, Al. Rosetti și J. Byck și, bineînțeles, Gramatica Academiei R.S.R. Informația este întregită printr-o mulțime de alte studii de detaliu.

Scanned with OKEN Scanner

ACCENTUL ÎN FLEXIUNEA VERBALĂ

În paradigma verbală, accentul poate apărea pe radical sau pe flectiv. Dintre componentele flectivului verbal, numai sufixul poate fi accentuat ; desinența nu comportă niciodată accent.

Unitate fonologică suprasegmentală, accentul implică existența silabei. Urmează de aici că nu se poate vorbi de accent la sufixele de expresie zero sau la cele alcătuite din segmente nesilabice. De exemplu, sufixele **-s** și **-t** din structura participiilor de felul : **rămas, spus, adus, rupt, spart, copt, fript** etc. nu pot fi accentuate pentru că au structură fonetică nesilabică. În schimb, secvențele **-at, -ut, -it, -ît,** care caracterizează forme participiale de tipul **plecat, văzut, fugit, coborît,** comportă accent, și anume pe elementul sufixal comun cu cel din structura perfectului.

Ca și în latină, accentul românesc este, în linii generale, mobil. În flexiunea verbală, mobilitatea accentului, adică posibilitatea de a se deplasa de pe radical pe sufix și invers, nu este întîmplătoare, ci supusă unor reguli precise, așa cum se va vedea din descrierea care urmează.

Rolul accentului este de a se asocia unui morfem, ca mijloc suplimentar de caracterizare a acestuia. De exemplu, elementele morfematice **-ez** și **-esc** de la prezentul slab al verbelor în **-a**, respectiv **-i, -î (formez, iubesc, hotărăsc)** se definesc ca sufixe, nu ca desinențe, și prin aceea că au accent ; tot prin accent se precizează statutul de sufix al segmentului **-ă** din structura de perfect de tipul **cîntă.**

La verbele în **-a** cu prezent tare, persoana a III-a sing. se deosebește la prezent de perfect doar prin accent, care îndeplinește de astă dată un rol funcțional propriu-zis, în sensul că reprezintă singura distincție morfematică la verbe din aceeași clasă : prezent : **adúnă, aprópie,** cu accentul pe radical ; perfect : **adună, apropié,** cu accentul pe sufix. Opoziția accentuat/neaccentuat pune în valoare opoziția de conținut prezent/perfect. Situația aceasta este însă unică în flexiunea verbală, adică două categorii morfologice să se distingă exclusiv prin accent.

Între verbe și nume (substantiv, adjectiv) există, din punctul de vedere al accentului, deosebiri însemnate. La nume, accentul cade întotdeauna pe o silabă din radical, rămînînd fix în toate formele paradigmatice, chiar și în cazurile în care intervine jocul alternanțelor în radical : **fátă, féte, fétei, fételor.** Într-un singur caz, al neutrelor (recente) în **-o,** se întîmplă deplasarea accentului de pe o silabă pe alta a radicalului : sing. **rádio,** pl. **radióuri** (comp. totuși accentuarea din limba vorbită : **rádio — rádiuri,** care, deși neliterară, e conformă cu norma generală de accentuare a numelor).

La verbe, care au flexiunea mai bogată decît a numelor, accentul afectează fie radicalul, fie flectivul, caracterizîndu-se și prin posibilitatea de a se deplasa de pe radical pe sufix în cursul flexiunii, de exemplu : **áflu, aflăm ; prínse, prinsérăm, prinsése.**

Descriind normele accentuale din flexiunea verbală, ținem seama de categoriile de mod, timp, număr și persoană, pentru că normele, ca și abaterile de la ele, se constituie în funcție de aceste categorii. (Vezi schema, în care **R** = radical, iar **S** = sufix).

Din punctul de vedere al locului accentului, modurile și timpurile verbelor sînt organizate în două grupuri :

1. Cu accent pe sufix.

2. Cu accent pe sufix (la unele forme) și pe radical (la altele).

Scanned with OKEN Scanner

I. RŚ

1. Imperfect (= R + Ś) : cîntám
2. Mai mult (= R + Ś) : cîntásem ca perfect
3. Gerunziu (= R + Ś) : cîntínd

II. RŚ, ŘS

1. Infinitiv Participiu

a. Infinitiv
- α. RŚ (= R + { á : cîntá; ea : plăcea; í : fugí; î : hotărî }
- β. ŘS (= R + e) : mérge

b. Participiu
- α. RŚ (= R + { át : cîntát; út : crezút; ít : fugít; ît : hotărît }
- β. ŘS (= Ř + { s : spus, rămás; t : rupt, fript }

2. Perfect Prezent

a. Perfect
- α. RŚ (= R + { á : cîntái; ú : crezúi; í : fugíi; î : hotărîi }
- β. ŘS, RŚ
  - 1. ŘS (= R + se + { Ø : prínse; ră + Ø : prínseră }
  - 2. RŚ (= R + sé + { i : prinséi; și : prinsési; răm : prinsérăm; răți : prinsérăți }

b. Prezent
- α. RŚ (= R + { éz : forméz; ésc : iubésc }
- β. ŘS, RŚ
  - 1. ŘS (= Ř + Ø + { Ø : cînt; i : cînți; e : vede; ă : cîntă }
  - 2. RŚ (= R + { ắ, á, é, í, î } + { m : cîntắm, ~ áți; ți : vedém, ~ éți; : fugím, ~ íți; : hotărîm, ~ îți }
- γ. ŘS (= Ř + e) : crédem

Scanned with OKEN Scanner

1. Accentuare uniformă, totdeauna pe sufix, indiferent de număr şi persoană, prezintă imperfectul, mai mult ca perfectul şi gerunziul : **cîntám, cîntái, cîntá... ; cîntásem, cîntáseşi, cîntáse...; cîntînd.** În succesiunea de două sufixe, cum este cazul mai mult ca perfectului, accentul afectează primul sufix, cel pe care acest timp îl are în comun cu perfectul : **cîntásem, văzúsem, coborîsem, fugísem, prinsésem.**

Toate verbele româneşti, indiferent de clasa de conjugare din care fac parte, se conformează normei unice de accentuare la aceste timpuri şi moduri.

2. În cadrul celui de-al doilea grup, infinitivul şi participiul pot constitui o subgrupă aparte, deosebită de aceea formată de perfectul simplu şi de prezent. Distincţia aceasta este utilă, dat fiind că la prezent şi la perfect intervin variaţii de accent şi în funcţie de număr şi persoană.

a. La infinitiv, toate verbele în **-a, -ea, -i, -î** au accentul pe sufix, iar cele în **-e** accentul pe radical. : **cîntá, vedea, fugí, urî, créde, mérge.** Accentul şi-a păstrat locul şi în formele infinitivale lungi substantivate : **cîntáre, vedére, fugíre, mérgere** etc.

La participiu se disting două situaţii :

α. Marea majoritate a verbelor, care, pe lîngă sufixul participial **-t,** conţin în structura lor la acest mod şi un sufix identic cu al perfectului, au accentul pe sufix, evident pe sufixul comun cu perfectul : **cîntát, văzút, crezút, făcút, vîrît, fugít.** După cum se va vedea mai departe, acest tip de structură accentuală reuneşte participiul cu perfectul.

β. Verbele în **-e** al căror sufix participial **-s** sau **-t** este ataşat direct la radical, deci cele care nu conţin la participiu şi un sufix identic cu al perfectului, au accentul pe radical, lucru normal dată fiind structura fonetică nesilabică a segmentelor **-s, -t : prîns, spús, adús, rúpt, frípt, înfrînt, înfípt** etc.

Scanned with OKEN Scanner

La formele populare de participiu de felul: **aust** (= auzit), **văst** (= văzut), **slobost, găst, piert** (= pierdut), **vint, vent** (= venit) sincopa vocalei accentuate şi deplasarea, în consecinţă, a accentului pe radical se datorează unor factori diverşi, de natură fonetică, morfologică şi stilistică, precum: caracterul continuu al consoanei de la finala radicalului, caracterul închis al vocalelor **u** şi **i** (aceasta din urmă dispărînd ca **î** din cauza durităţii consoanei precedente), analogia cu participii de tipul **fript, înfipt, înfrînt** etc. a căror legătură cu perfectul se realizează exclusiv prin radical, intervenţia unui accent intonaţional cu valoarea expresivă într-un context ca: **n-ăm găsit,** care a slăbit interesul pentru accentul de intensitate al vocalei participiale **(n-ăm găst).**

b. La perfectul simplu, există două tipuri de structuri accentuale:

α. Primul tip, care se caracterizează printr-un accent constant pe sufix, este specific verbelor cu sufixele de perfect **-a, -u, -i, -î: cîntái, văzúi, făcúi, fugíi, coborîi.** Accentul îşi păstrează locul pe sufix şi la formele de plural, care au desinenţa lărgită cu segmentul intern **-ră: cîntárăm, văzúrăm, făcúrăm, coborîrăm.**

β. Al doilea tip de structură accentuală priveşte verbele cu sufixul de perfect **-se** şi se caracterizează printr-un accent pe radical la persoana a III-a sing. şi a III-a pl. şi prin altul pe sufix la toate celelalte persoane: **prínse, prínseră** şi **prinséi, prinséşi, prinsérăm, prinsérăţi.**

În limba vorbită, accentuarea pe radical de la persoana a III-a pl. se extinde uneori şi la formele celorlalte două persoane ale pluralului: **prínserăm, prínserăţi.** Această uniformizare nu apare însă niciodată în graiurile în care perfectul simplu este încă un timp viu, după cum în aceleaşi graiuri nu apare nici uniformizarea accentuală, deşi rară, a singularului: **rămásei, rămáseşi, mérsei, mérseşi, púsei** etc., realizată după modelul persoanei a III-a sing.

Scanned with OKEN Scanner

La prezent indicativ și conjunctiv, la care se adaugă și imperativul pozitiv, există trei tipuri de accentuare, verbele organizîndu-se din acest punct de vedere în trei mari grupuri:

α. Verbele în **-a, -i, -î** cu perzentul slab, adică cu sufixele **-ez, -esc**, poartă accentul constant pe sufix : **lucréz, lucréază, lucrăm ; iubésc, iubéşte, iubim ; hotărăsc, hotărăşte, hotărîm.**

β. Verbele în **-a, -i, -î** cu prezentul tare, precum și cele în **-ea**, au accent pe sufix la persoana I și a II-a plural și accent pe radical la celelalte persoane : **áflu, áfli**, dar : **aflăm, afláţi ; văd, vézi, véde**, dar : **vedém, vedéţi.**

γ. Verbele în **-e** au accent constant pe radical în toată paradigma prezentului : **cred, crezi, créde, crédem, crédeţi.**

La unele verbe în **-ea**, accentul s-a generalizat pe radical, identificîndu-se astfel cu cele în **-e** : **ţínem, rămînem, úmplem.** Accentuarea pe sufix a acestor verbe (**ţiném, rămîném, umplém**) există încă popular ; în limba literară actuală, s-a impus însă accentul uniformizat pe radical.

Procesul de integrare a verbelor în **-ea** la clasa celor în **-e** a cuprins și verbe ca **apărea, (s)cădea, plăcea, şedea, tăcea, vedea, prevedea**, care circulă în limba vorbită și cu accentul pe radical la formele de plural : **(s)cádem**, (ne) **plácem, şédem, tácem, prevédem** etc., accentuări neadmise de normele literare actuale.

Fenomenul se petrece și în sens invers : verbe în **-e** se integrează la norma accentuală a verbelor în **-ea** și în genere a tuturor celorlalte clase de verbe care se accentuează în mod normal pe sufix : **făcém, făcéţi, spuném, spunéţi, bătém, bătéţi, credém, credéţi** etc., accentuări frecvente mai ales în zona de sud a țării. Se pare că accentuarea pe sufix în cazul verbelor în **-e** privește în mod deosebit imperativul, mai ales formele de persoana a II-a plural cu pronume enclitice : **făcéţi-ne, bătéţi-l, credéţi-ne, spunéţi-mi, alegéţi-vă, ducéţi-vă** etc.

Scanned with OKEN Scanner

Sintetizînd datele rezultate din descrierea structurilor accentuale ale verbelor regulate, observăm că acestea se pot grupa în patru clase :

1. Verbe cu accent invariabil ; sînt cele în **-a, -i, -î** cu prezent slab, care au accentul constant pe sufix : **forma, iubi, hotărî.**

2. Verbe cu accent variabil la prezent în funcţie de persoană şi număr ; sînt cele în **-a, -i, -î** cu prezent forte, precum şi cele în **-ea : afla, fugi, coborî, apărea,** cu accent pe sufix la prezent numai la persoana I şi a II-a plural.

3. Verbe cu accent variabil de la prezent la perfect şi participiu, deci în funcţie de mod şi timp ; sînt cele în **-e** care fac perfectul în **-u : face, cere ;** la prezent au accentul pe radical, iar la perfect şi la participiu au accentul pe sufix.

4. Verbe cu accent variabil de la prezent la perfect şi de la perfect la participiu ; variabilitatea la perfect este în funcţie de persoană şi număr ; sînt verbele în **-e** şi cu perfectul în **-se : prinde, spune, alege.**

Accentuarea radicalelor.

Din analiza efectuată se observă că radicalul poate fi accentuat la prezent, la perfect şi la participiu. Interesează însă locul accentului la radicalele polisilabice.

În structurile de perfect (cu sufixul **-se**) şi de participiu (cu sufixele **-s** sau **-t**) radicalul este accentuat de regulă pe ultima silabă : **aprínse, ajúnse, înfrínse, înfípse ; aprins, ascúns, ajúns, înfrínt, înfípt.**

La radicalul din structura prezentului, sînt posibile atît accentuarea oxitonă, cît şi cea paroxitonă. Ca frecvenţă, domină însă oxitonia. De exemplu, verbele neologice cu radical compus din două silabe au, aproape toate, accentul pe finală: **adóră, anímă, aspíră, asúmă, decérnă, declámă, dizólvă, ex-**

Scanned with OKEN Scanner

clámă, infírmă, ordónă, rezérvă, rezólvă, sepáră, prospéră, repúgnă, rezúmă, supúne, uzúrpă etc. Cele cu accent pe penultima silabă a radicalului sînt foarte puține : **mérită, círculă, crítică, múrmură.**

Verbele cu radical constituit din mai mult de două silabe au de obicei accentul pe penultima silabă, ca în exemplele : **anticipă, consideră, contribuie, elimină, enúmeră, necésită, participă, exércită, felícită, solícită, clasífică, identífică, sacrífică.** În limba vorbită, există însă tendința ca multe de felul acestora să fie folosite cu accentuare pe finala radicalului : **anticíp, particíp, exercít, felicít, clasífic, falsífic, justífic, multiplíc, versífic, necesítă** etc., tendință care răspunde de fapt normei dominante de accentuare a radicalului.

Și unele verbe din fondul vechi al limbii apar cu accent fie pe finală, fie pe penultima silabă a radicalului : **bléstem** și **blestém, blesteamă, mîngîi** și **mîngíi, míros** și **mirós, împréun** și **împreún, aménință** și **amenínță, încúmet** și **încumét.** În variație liberă trebuie socotite accentele și în dubletele neologice **término** și **termínă, dómină** și **domínă.**

La verbe ca **dărîma, sfărîma, surupa,** deplasarea accentului pe penultima silabă a radicalului determină dispariția vocalei neaccentuate și, deci, revenirea radicalului la oxitonie : **dărîmă — dármă, sfărîmă — sfármă, surúpă — surpă, usúcă — úscă.**

Cîteva verbe cu elementul **-ur-** în radical : **înconjura, împresura, împrejura, măsura, strecura** au dublă accentuare : pe penultima silabă și cu păstrarea lui **u : încónjur, împréjur, măsur, strécur** sau pe ultima silabă și cu modificarea lui **u** în **o : înconjór, împresór, împrejór, măsór, strecór.** Modificarea în **o** a lui **u,** etimologic accentuat, s-a petrecut potrivit alternanței **o/u** (tip : **port : purtăm**).

Verbele în **-ăi, -îi, -ui,** foarte multe dintre ele de origine onomatopeică, circulă în limba populară cu flexiune dublă, adică fie cu sufixul **-esc,** fie fără acest sufix. La formele tari

Scanned with OKEN Scanner

de prezent, accentul radicalelor polisilabice este paroxiton. Iată cîteva exemple: **bíjbîie, bîlbîie, gîfîie, rîcîie, scîrţîie, búbuie, dúduie, béhăie, fónfăie, móţăie, pléscăie.** La fel: **bănuie, chînuie, fúlguie, gîtuie, vrémuie, stă.uie, trebăluie, învăluie, înlănţuie** etc.

Şi alte verbe cu acelaşi specific flexionar au accentul pe penultima silabă a radicalului la formele tari de prezent: **clănţăne, clócotă, sprijină.**

Numai cele în **-oi** au accent pe finala radicalului la formele tari: **jupói** (inf. **jupui**), **ogói.**

Scanned with OKEN Scanner

PREZENTUL INDICATIV

Dintre toate timpurile indicativului, prezentul are o structură morfologică a cărei analiză e cel mai dificil de efectuat. Din segmentarea tuturor tipurilor de forme verbale, rezultă o mare variabilitate a sufixului, determinată de diverşi factori ; pe lîngă sufixele pozitive, se poate degaja unul negativ sau chiar o succesiune de două morfeme negative ; din cauza variabilităţii morfematice, se realizează omonimii distincte de la un grup de verbe la altul.

Formele de prezent se organizează în două mari grupuri: **forme tari** şi **forme slabe.** Cele tari au accentul pe radical la singular şi la pers. a III-a pl. din cauză că sufixul este negativ ; cele slabe, dimpotrivă, au o normă accentuală uniformă, pe sufix, acesta fiind realizat pozitiv (ca **-ez-** sau **-esc-**) la singular şi la pers. a III-a pl. Sufixul **-ez-** apare la un mare grup de verbe cu infinitivul în **-a (lucrez, formez)**, iar **-esc-** (**-ăsc**) la numeroase verbe cu infinitivul în **-i** sau **-î** (**iubesc, hotărăsc**). Aceste sufixe sînt întotdeauna accentuate. Prin urmare, gruparea în forme tari şi forme slabe priveşte verbele cu infinitivul în **-a, -i** sau **-î.** Verbele în **-ea** (**părea**) şi **-e** (**crede**) au la prezent numai forme tari ; distincţia este însă inoperantă, căci la aceste clase de verbe lipsesc cu totul forme cu structură de prezent slab.

1. STRUCTURA FORMELOR TARI

Analizăm verbele în ordinea caracteristicii de infinitiv şi a finalei radicalului. Vom include în acest capitol şi verbele cu infinitivul în **-ea** şi **-e.**

SUFIXELE

1. La verbele în **-a** şi cu radicalul terminat în consoană, sufixul de prezent se realizează în expresiile **-θ, -ă, -a,** ca în exemplul :

ar — θ — θ	**ar — ă — m**
ar — θ — i	**ar — a — ţi**
ar — θ — ă	**ar — θ — ă**

La fel se analizează **cînta, pleca, lega, îngrăşa, intra** etc. Se observă că sufixul, primul segment de după radical, se realizează negativ la singular şi la persoana a III-a pl. şi pozitiv la persoana I şi a II-a pl. Degajarea lui **-ă** şi **-a** ca sufixe se poate face prin raportare la formele altor timpuri, ca de exemplu la cele de imperfect : **ar — a — m, ar — a — ţi,** forme din care desprindem mai întîi desinenţele **-m, -ţi** şi apoi sufixul **-a,** acelaşi în întreaga paradigmă a imperfectului şi ataşat direct de radical, care este identic cu cel din formele de prezent. O dovadă că **-ă** şi **-a** sînt sufixe o constituie şi faptul că acestea comportă accentul. Or se ştie că la o formă verbală cu sufixul realizat pozitiv accentul afectează de obicei sufixul (numai la verbele în **-e** accentul cade pe radical) ; desinenţele nu sînt niciodată accentuate.

2. Verbele în **-a** şi cu radicalul în **-i** nesilabic sau în consoană palatală realizează sufixul de prezent ca **-θ, -e, -a,** de exemplu :

tai — θ — θ	**deochi — θ — θ**
tai — θ — θ	**deochi — θ — θ**
tai — θ — e	**deoachi — θ — e**
tăi — e — m	**deochi — e — m**
tăi — a — ţi	**deochi — a — ţi**
tai — θ — e	**deoachi — θ — e**

În transcriere fonetică : **[deók']**, **[deǫak'e]**.

Scanned with OKEN Scanner

La fel se analizează **încuia, descuia, muia, despuia, încovoia, înfoia, încheia, mîngîia, rîzgîia** etc.

Preferăm interpretarea lui **-i** ca finală de radical (**tai-θ-θ**), nu ca desinenţă (**ta-θ-i**) sau ca făcînd parte din sufix (**tă-ie-m, tă-ia-ţi**), întrucît **-i** apare constant în radical : **tăi-am, tăi-ai, tăi-asem, tăi-at, tăi-a.** Singura formă din flexiunea acestui tip de verbe în care **-i** nu ar aparţine radicalului este cea de gerunziu : **tăind.** Faptul acesta este numai aparent, pentru că la gerunziu **-i** este silabic şi termen al unui hiat, în care este obligatorie şi prezenţa unui **i̯**; deci, se poate considera că litera **i** transcrie aici o dublă funcţie : finală de radical şi iniţială de sufix, ceea ce corespunde exact realităţii fonetice : [**tăi̯-ind**] şi etimologice, ultima reflectată în ortografia mai veche : **tăiînd, mîngîiînd, încuiînd** etc.

3. Sufixul **-θ, -e, -a** se realizează şi la verbele cu infinitivul în **-a** şi cu radicalul terminat în **-i** vocalic urmat de **i̯**:

sperii — θ — θ
sperii — θ — θ
sperii — θ — e
sperii — e — m
sperii — a — ţi
sperii — θ — e

În transcrierea fonetică : [**spérii̯**], [**speri̯ém**] etc.

La fel se analizează : **peria, apropia, împrăştia, întîrzia, îmbia, învia, zgîria, sfîşia, mînia, adia, înfuria** etc. În segmentarea morfematică nu trebuie să ţinem seama de unele neajunsuri ale ortografiei actuale.

Se observă că verbele de sub **2** şi **3**, cu radicalul în **-i̯** şi în **-ii̯**, formează o categorie unitară, sufixul fiind acelaşi : **-θ, -e, -a.** Realizarea ca **-e** a sufixului din structura formei de persoana I pl. este condiţionată fonetic, şi anume de prezenţa timbrului palatal de la finala radicalului şi de absenţa

unui timbru de aceeaşi natură la finala desinenţei. Prin urmare, **-e (tăiem, speriem)** este o variantă poziţională (sau condiţionată) a lui **-ă** sau, în termeni morfologici, un alomorf condiţionat fonetic (cf. şi Anca Belchiţă, SCL, XXI, 1970, 2, 187). Ortografia mai veche reflecta bine faptul acesta, transcriind această realizare fonetică prin **ă : tăiăm, muiăm, speriiăm, apropiiăm** etc.

4. Verbele cu radicalul în **-u** au acelaşi sufix ca cele cu radicalul în consoană :

continu — θ — u
continu — θ — i
continu — θ — ă
continu — ă — m
continu — a — ţi
continu — θ — ă

Se analizează la fel : **oua** şi **ploua,** verbe folosite numai la persoana a III-a. Acestea au radicalul în **-u̯.**

Deci, în structura formelor de prezent ale verbelor în **-a** sufixul este **-θ, -ă, -a,** în care termenul **-ă** se poate realiza şi prin varianta **-e,** condiţionată de contextul fonetic.

În continuare, vom degaja sufixele de prezent ale verbelor cu infinitivul în **-ea, -e, -i** şi în **-î.**

5. Verbele în **-ea,** indiferent de finala radicalului, se caracterizează la prezent prin sufixul **-θ, -e :**

par — θ — θ
par — θ — i
par — θ — e
păr — é — m
păr — é — ţi
par — θ — θ

Scanned with OKEN Scanner

De remarcat că **-é**, de la persoana I şi a II-a pl., este accentuat. Aceeaşi structură au la prezent verbele : **putea, începea, vedea, şedea, scădea, cădea, zăcea, tăcea, plăcea.** În limba vorbită, unele dintre acestea au generalizat accentul pe radical : **scádem, scádeţi, zácem, tácem** etc., accentuări respinse de normele limbii literare.

6. Verbele în **-e** au la prezent sufixul **-θ, -e,** ca în exemplul :

prind — θ — θ
prinz — θ — i
prind — θ — e
prind — e — m
prind — e — ţi
prind — θ — θ

Singura deosebire faţă de structura tipului precedent constă în aceea că sufixul pozitiv **-e** nu este accentuat. Tot aşa se analizează verbe de felul : **face, trece, rade, rîde, sparge, trage, frînge, umple, teme, ţine, cerne, începe, rupe, curge, coase, ţese, bate, naşte, cunoaşte** etc.

Pentru verbele vechi cu radicalul în **-n** precedat de vocală (**ţine, rămîne, spune, pune, apune**) este caracteristică alternanţa **-n/θ** : **ţin-, ţi-i** ; **spun-, spu-i** etc.

7. Sufixul de prezent forte al verbelor cu infinitivul în **-i** şi cu radicalul în consoană este **-θ, -i,** ca în modelul :

dorm — θ — θ
dorm — θ — i
doarm — θ — e
dorm — i — m
dorm — i — ţi
dorm — θ — θ

Scanned with OKEN Scanner

După acest tip se analizează și verbe ca: **sorbi, minți, simți, veni, pieri, muri, sări, mirosi, înăbuși, ieși, fugi, auzi, repezi** etc.

8. Același sufix, **-θ, -i,** prezintă și verbele cu infinitivul în **-i** silabic precedat de vocală:

sui — θ — θ
sui — θ — θ
sui — θ — e
sui — i — m
sui — i — ți
sui — θ — e

Se conformează acestui model și verbe ca: **atribui, constitui, stărui, jupui, bîjbîi, iții** etc. Degajarea unui radical în **-i** la verbele de tipul **sui** se bazează pe distincția funcțională pe care o facem între **i** (nesilabic) și **i** (silabic). În [**su̯i̯im**], [**su̯i̯ți**], transcrieri fonetice ale formelor ortografiate **suim, suiți,** considerăm că primul **i** aparține radicalului, iar al doilea reprezintă sufixul. Radicalul degajat astfel apare constant în toată flexiunea verbului: [**su̯i̯-ám**], [**su̯i̯-íi̯**], [**su̯i̯-ísem**], [**su̯i̯-índ**], [**su̯i̯-ít**], [**su̯i̯-í**].

De asemenea, se poate observa că la verbele cu radicalul în vocală + **i** și care au flexiune mixtă la prezent, adică pot avea atît forme tari cît și forme slabe, se degajează în mod evident un radical unic în **-i**: **chiui-esc-θ, jupui-esc-θ**; desinența este **-θ** (vom vedea mai departe că aceasta reprezintă de fapt un **-u** latent), ca și la formele tari: **chiui-θ-θ, jupoi-θ-θ**; **-i** nu poate fi considerat pe de o parte desinență în forma **chiui,** și pe de altă parte, element al sufixului în forma **chiuiesc,** mai ales că în limba veche și astăzi regional desinenței **-θ** îi corespunde, la unele verbe de acest tip, o desinență pozitivă **-u**: **suiu, chiuiu, jupoiu** etc., realitate

Scanned with OKEN Scanner

fonetică şi morfologică pe care o reflectă ortografia mai veche.

În sfîrşit, mai trebuie adăugat şi faptul că radicalul de tipul **sui-** se justifică şi din punct de vedere etimologic.

Ţinînd seamă că tipurile de verbe **dormi** şi **sui** au aceeaşi realizare a sufixului, putem spune că, indiferent de caracteristica radicalului, verbele în **-i** cu prezentul tare constituie un grup uniform ; cele două tipuri de verbe se disting numai din punctul de vedere al omonimiilor pe care le creează.

9. Formele de prezent tare ale verbelor în **-î** se caracterizează prin sufixul **-θ, -î** :

vîr — θ — θ
vîr — θ — i
vîr — θ — ă
vîr — î — m
vîr — î — ţi
vîr — θ — ă

Se analizează la fel : **omorî, coborî, doborî.**

Sufixul **-θ, -î** al acestor verbe, foarte puţine la număr, este o variantă a sufixului **-θ, -i** realizată după radicale în **-r.** Vom vedea că şi omonimiile verbelor în **-î** sînt aceleaşi cu ale tipului **sui.** Deci tipul **vîrî** intră în aceeaşi clasă de conjugare cu tipul **sui.**

În rezumat, sînt ocurente următoarele realizări ale sufixului de prezent tare (includem aici şi sufixul verbelor în **-ea** şi în **-e**) :

-θ, -ă, -á (cu var. **-θ, -e, -á**) la verbele cu infinitivul în **-a** ;
-θ, -é la cele cu infinitivul în **-ea** ;
-θ, -e la cele cu infinitivul în **-e** ;
-θ, -i (cu var. **-î**) la cele cu infinitivul în **-i (-î).**

Scanned with OKEN Scanner

Din punctul de vedere al sufixului, verbele cu prezentul forte se grupează în două categorii :

a. verbe care au trei realizări posibile ale sufixului, dintre care una negativă ; acestea sînt verbele cu infinitivul în **-a**.

b. verbe care au două realizări posibile ale sufixului, dintre care una negativă ; acestea sînt verbele în **-ea, -e, -i (-î)**.

Pentru toate verbele sufixul este negativ la persoana I, a II-a, a III-a sing. și la a III-a pl. și pozitiv la persoana I și a II-a pl. Sufixul pozitiv este accentuat, cu excepția celui de la verbele în **-e**.

În legătură cu sufixul verbelor în **-a**, trebuie arătat însă că **-ă** (și **-e**) este de fapt o realizare particulară a lui **-a**. Prin urmare, se poate spune că la verbele în **-a** morfemul de prezent tare este **-θ, -a**, realizat ca **-θ, -ă (-e), -a**.

În clasificarea verbelor în conjugări, după cum vom vedea mai departe, vom lua în considerație numai morfemul **-a** la prezentul verbelor din această clasă.

2. STRUCTURA FORMELOR SLABE

Prezentul slab se caracterizează prin sufixe pozitive în întreaga paradigmă. Aceste sufixe sînt : **-ez** pentru verbe cu infinitivul în **-a** și **-esc** (**-ăsc**) pentru verbe cu infinitivul în **-i** sau **-î**. Cele două morfeme sînt considerate desinențe de către unii cercetători (Gram. Acad., I, 253 ; Al. Graur, **Gramatica azi**, 140), pentru motivul că nu ar caracteriza moduri sau timpuri, ci persoane.

De fapt **-ez** și **-esc** nu apar decît la prezent (indicativ, conjunctiv și imperativ), deci disting un timp. De asemenea, s-a observat pe bună dreptate (Valeria Guțu Romalo, **Morf.**, 150) că **-ez** și **-esc** sînt unități morfologice analizabile : prima

Scanned with OKEN Scanner

secvență (**-ez-** ; **-eaz-** ; **-esc-** ; **-eșt-**) are comportamentul unui sufix, iar a doua (**-θ**, **-i**, **-ă**, **-e**) comportamentul unei desinențe. Elementul care urmează lui **-ez-** și **-esc-** este identic și ca expresie cu desinențele pe care le degajăm din paradigma verbelor cu prezent forte : **-θ**, **-i**, **-ă** ; **-θ**, **-i**, **-e**.

Deci, spunem că distribuțional **-ez-** și **-esc-** corespund sufixului realizat pozitiv la persoana I și a II-a pl. ; desinențele sînt aceleași.

Sufixul **-ez-** se realizează la persoana a III-a ca **-eaz-** ; faptul acesta are cauze fonetice.

Un verb cu **-ez-** se analizează astfel :

form — éz — θ
form — éz — i
form — eaz — ă
form — ă — m
form — á — ți
form — eaz — ă

Sufixul **-esc**, care are o repartizare identică cu a lui **-ez**, caracterizează verbe în **-i** și **-î** la infinitiv, deci un tip de conjugare foarte bine reprezentat :

iub — ésc — θ
iub — éșt — i
iub — éșt — e
iub — í — m
iub — í — ți
iub — ésc — θ

hotăr — ăsc — θ
hotăr — ășt — i
hotăr — ășt — e
hotăr — í — m
hotăr — í — ți
hotăr — ăsc — θ

Sufixul **-ăsc** poate fi considerat o variantă poziționlă a lui **-esc**, întrucît este ocurent numai după radicale în **-r.** Și **-î** din structura verbelor cu prezent tare trebuie considerat un alomorf al lui **-i** dar, dat fiind faptul că omonimiile care se realizează sînt diferite, verbele respective se grupează altfel.

Faptul că **-ăsc** este o variantă poziționlă a lui **-esc** se poate dovedi și prin examinarea situației din dialecte sau din limba veche a verbelor în **-ăsc.**

În limba mai veche și astăzi dialectal sînt frecvente infinitive în **-i** de felul : **hotări, amări, ocări, uri, pîri, chiori,**

Scanned with OKEN Scanner

oţeri (oţări), posomori etc., care coexistă cu variantele în **-î : hotărî, amărî** etc. Variantele cu **-i** au la prezent realizarea **-esc** a sufixului : **hotăresc, ocăresc, amăresc** etc., forme care se întîlnesc frecvent şi la scriitorii din secolul al XIX-lea.

La persoana a III-a a acestor variante, sufixul este **-eşt-** sau **-eaşt-** (cu diftongarea condiţionată a lui **é**) : **izvoreşte, izvoreaşte** şi chiar **izvoraşte,** cu **-aşt-** rezultat din contragerea diftongului în aceeaşi condiţie fonetică (e din silaba următoare). Forme în **-aşt-** aveau şi unele verbe în **-i** propriu-zis : **greşaşte, sfîrşaşte, preţuiaşte, biruiaşte** etc.

În graiurile din Moldova alomorful **-ăsc** caracterizează persoana I a verbelor în **-i** cu radicalul în consoană labială sau în dentalele **-ţ, -z, -s : iubăsc, primăsc, păgubăsc, vorbăsc, amorţăsc, simţăsc, albăsc, clipăsc, tocmăsc, amuţăsc, asurzăsc, sosăsc** etc. (La conjunctiv, persoana a III-a, **-ască : să primască, să asurzască** etc.). În aceleaşi condiţii fonetice, **-ăsc, -ască** e frecvent şi în textele vechi. Evident, în limba literară nu s-au impus aceste variante, care au devenit învechite sau dialectale. Ele dovedesc însă că opţiunea pentru **-esc-** sau **-ăsc-** nu are raţiuni morfologice, ci este în funcţie de caracterul specific al finalei radicalului ; cele două segmente, **-esc-** şi **-ăsc-,** sînt variante ale aceluiaşi sufix ; substituirea lor reciprocă, posibilă la nivelul dialectelor sau al limbii mai vechi, nu antrenează nici o schimbare de conţinut sau de structură.

Verbele în **-î** cu prezentul slab sînt foarte puţine, circa 15 care circulă în limba literară şi alte cîteva de întrebuinţare regională.

Afară de acestea însă, un număr de mai bine de 200 de verbe realizează sufixul ca **-esc-** (nu **-ăsc-**), deşi au radicalul terminat în **-r : gospodări, murdări, jigări, fugări, plugări, slugări, călări, călători, mări, hoinări, tipări, rări, împroprietări, întări, gustări, zări, frunzări, acri, mîndri, cuceri, feri, şmecheri, bărbieri, nimeri, întineri, meşteri, adeveri, bat-**

Scanned with OKEN Scanner

jocori, dori, înflori, spori, căsători, ctitori, păstori, zori, opri, asupri, făuri, aburi, împături, huzuri etc. Cu puține excepții, toate sînt derivate cu sufixul frecventativ **-ări** (**frunzări, slugări** etc.) sau, mai ales, de la teme în **r**: **călare** > **călări, tare** > **întări, mare** > **mări, murdar** > **murdări, tînăr** > **întineri** etc.

În flexiune, aceste verbe au același comportament ca orice verb în **-i** cu prezentul slab.

Acest grup numeros de verbe nu trebuie să ne împiedice de a considera că **-ăsc-** (la tipul **hotărăsc**) este o variantă a aceluiași sufix ca și **-esc-**. E adevărat că la radicalele în **-r** sînt posibile atît **-esc-** cît și **-ăsc-**. Problema trebuie pusă însă altfel: varianta **-ăsc-** nu poate apărea decît la radicale în **-r**, indiferent că în această poziție e posibilă și realizarea **-esc-** a sufixului. Tratamentul **-esc-** și **-ăsc-** al sufixului la radicalele în **-r̄** este pus pe seama caracterului forte sau slab al lui **r**. După **r̄-** (forte) se realizează **-ăsc-**, după **-r** (slab) se realizează **-esc-**. Opoziția forte/slab a vibrantei a încetat de timpuriu. Numărul verbelor cu **-ăsc** este foarte restrîns și, lucru interesant de remarcat, toate aceste verbe, cu excepția lui **chiorî** (dar comp. și var. **chioresc**), nu au în constituția lor fonetică nici un sunet de timbru palatal, ceea ce ar fi favorizat selectarea sufixului **-ăsc.** (v. pag. 91).

*

* *

Sintetizînd rezultatele segmentării morfematice a verbelor românești la prezent indicativ, observăm că se disting, din punctul de vedere al sufixelor, următoarele grupuri de verbe:

1. Verbe în **-a** cu prezent tare, caracterizat prin sufixul **-θ, -a**. Sufixul pozitiv se realizează ca: **-a** și **-ă** (cu var. **-é**). Exemple: **ara, tăia, sperla, continua.**

Scanned with OKEN Scanner

2. Verbe în **-a** cu prezent slab, caracterizat prin sufixul **-éz, -a**. Sufixul **-éz** se realizează ca **-éz, -eaz,** iar **-a**, ca : **-a** şi **-ă** (cu var. **-é**). Exemple : **lucra, forma, împerechea.**

3. Verbe în **-ea,** cu sufixul **-θ, -é.** Sufixul pozitiv este accentuat. Exemple : **tăcea, părea, vedea.**

4. Verbe în **-e,** cu sufixul **-θ, -e.** Sufixul pozitiv este neaccentuat. Exemple : **prinde, spune, zice, face.**

5. Verbe în **-i** (cu var. **-î**) cu prezent tare, caracterizat prin sufixul **-θ, -i** (var. **-î**). Exemple : **dormi, sui, coborî.** Vom vedea că în clasificarea generală a conjugărilor, acestea se despart în funcţie de omonimiile specifice pe care le realizează.

6. Verbe în **-i** (cu var. **-î**) cu prezent slab, caracterizat prin sufixul **-esc, -i.** Sufixul **-esc** se realizează ca **-esc, -eşt -ăsc, -ăşt,** iar **-i** ca **-i** şi **-î.** Exemple : **iubi, hotărî.**

De observat că singurele verbe care realizează pozitiv sufixul la toate persoanele sînt cele cu prezentul slab (tip. **formez, iubesc, hotărăsc**). Toate celelalte grupuri au sufix pozitiv numai la persoana I şi a II-a plural ; la aceste persoane ale pluralului, verbele slabe nu se deosebesc de cele tari, sufixul fiind identic (comp. : **arăm, araţi — lucrăm, lucraţi ; dormim, dormiţi — iubim, iubiţi ; coborîm, coborîţi — hotărîm, hotărîţi**).

DESINENŢELE.

Persoana I sing.

Verbele cu radicalul în grupul consonantic **muta cum liquida** sau într-un grup compus din două lichide au desinenţa **-u : afl-θ-u, umfl-θ-u, umpl-θ-u, intr-θ-u, umbl-θ-u, lucr-θ-u, url-θ-u.**

Scanned with OKEN Scanner

În aceleaşi condiţii fonetice apare **-u** şi în flexiunea nominală : **codr-u, lucr-u, albastr-u, nostr-u.**

Aceeaşi desinenţă au şi verbele cu radicalul în **-u** : **continu-θ-u**, cu observaţia că în acest caz desinenţa se realizează fonetic ca [-u̯], întocmai ca la formele din limba vorbită de felul **apropiu̯, speriu̯, periu̯, întîrziu̯** (dar şi : **apropi̯u, întîrzi̯u**) sau la verbe neregulate ca : **dau̯, stau̯, iau̯, lau̯, beau̯, ştiu̯**, pe care le vom analiza într-un capitol special.

Un singur verb cu radicalul în grupul de două lichide, **(a)zvîrli**, realizează la persoana I fie desinenţa **-u** : **(a)zvîrlu**, fie **-θ** : **(a)zvîrlθ**.

La toate celelalte verbe, care au radicalul în consoană (cu excepţia grupurilor amintite mai sus), în vocală sau semivocală (cu excepţia lui **-u̯-**), precum şi la verbele cu sufixele pozitive **-ez, -esc** (**-ăsc**), realizarea concretă a desinenţei de persoana I sing. este **-θ**. De fapt, referitor la contextele acestea, se poate vorbi de un „**-u** latent", spre deosebire de „**-u** actualizat" în contextele : consoană + lichidă sau lichidă + lichidă. Latenţa lui **-u** devine actualizare în cazul că verbul este însoţit de un pronume enclitic : **rogu-mă, facu-ţi** şi **dregu-ţi, ducu-ţi, aducu-mi** (aminte), **tragu-l** (după mine).

Se impune aici o paralelă cu flexiunea nominală : dacă la un substantiv nedeterminat, de exemplu **om**, avem de-a face cu **-u** latent, în schimb în **omul, omului**, deci în condiţia unui context cu encliza articolului, **-u** se actualizează : **om-u-l, om-u-lui** [1].

În limba veche, precum şi în graiurile actuale din nord-vestul ţării, desinenţa **-u** caracterizează persoana I a tuturor verbelor, indiferent de specificul finalei radicalului : **cîntu, taiu, suiu** etc.

---

[1] Pentru fenomenul de „latenţă" şi „actualizare", vezi Em. Vasiliu, *Fonologia*, în *Limba română contemporană*, vol. I, 1974, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

Spunem, deci, că la persoana I este desinența **-u**, actualizată sau latentă [1].

Persoana a II-a sing.

Verbele cu radicalul în **muta cum liquida** sau în lichidă + lichidă au desinența **-i : afl-θ-i, umbl-θ-i, umfl-θ-i, umpl-θ-i intr-θ-i, url-θ-i.** Un **-i** vocalic se realizează, în același context fonetic, și la pluralul numelor : **codri, albaștri.**

La verbele cu radicalul în consoană (alta decît cele din grupurile menționate) sau în **-u**, desinența **-i** se realizează fonetic ca [-i̯], adică devocalizat, pe care unii foneticieni îl identifică cu palatalitatea consoanei precedente : **ar-θ-i, par-θ-i, prinz-θ-i, dorm-θ-i, vîr-θ-i,** în reprezentare fonetică : **[ári̯], [dormi̯]** etc. Aceeași desinență și la verbele cu sufixele **-ez, -esc : lucr-ez-i, iub-ește-i, hotăr-ăște-i.**

În cazul verbelor cu radical în **-u,** desinența apare ca **-i̯** (semivocalic) : **continu-θ-i,** ca la unele verbe cu flexiune neregulată : **dai, stai, bei, știi** etc.

Desinența **-i** e de presupus și la verbele cu radicalul într-un timbru vocalic sau consonantic palatal : **tai-, sperii-, sui-, deok′-, fač-.** Prin analogie cu persoana I, care implică un **-u** latent, s-ar putea presupune și pentru persoana a II-a un **-i** de aceeași natură în contextele în care realizarea concretă a desinenței este **-θ** ; finala radicalului, prin timbrul ei palatal, trebuie interpretată și printr-o funcție particulară în flectiv.

Deci, persoana a II-a a tuturor verbelor este marcată prin morfemul **-i** [2], realizat ca **-i, i̯** sau zero.

---

[1] Anca Belchiță, *Flexiunea verbală în gramatica transformațională,* în SCL XXI, 1970, 2, p. 188, consideră, la fel, că desinența |*u*| se realizează ca vocală *(urlu, aflu),* ca semivocală *(scriu)* sau ca zero *(cînt, lucrez).*

[2] Aceeași interpretare a desinenței |**i**| la Anca Belchiță, *lucr. cit.,* p. 188 : *-i* din *mîngîi* (pers. a II-a sing.) face parte din baza verbală, așa încît desinența |**i**| se realizează ca zero.

Scanned with OKEN Scanner

Persoana a III-a sing.

Verbele cu infinitivul în **-a** au desinența **-ă**: **ar-θ-ă, lucr-eaz-ă, continu-θ-ă.** Această desinență se realizează prin varianta poziţională **-e** la verbele în **-a** cu radicalul în vocală palatală: **tai-θ-e, sperii-θ-e.**

La toate celelalte verbe, în **-ea, -e, -i** (şi **-î**), e ocurentă desinența **-e**: **par-θ-e, prind-θ-e, doarm-θ-e, sui-θ-e, iub-eşt-e, hotăr-ăşt-e.** Pentru verbele în **-î** cu prezent tare, considerăm că **-ă** este variantă poziţională a lui **-e**: **coboară, vîră.**

Deci, persoana a III-a sing. e marcată prin **-ă** şi **-e.**

Persoana I pl.

La toate tipurile de verbe este marcată prin **-m**: **ar-ă-m, închei-e-m, sui-i-m, cobor-î-m** etc.

Persoana a II-a pl.

Este marcată la toate clasele de verbe prin **-ţi**: **ar-a-ţi, închei-a-ţi, cobor-î-ţi** etc.

Desinențele **-m** şi **-ţi** au caracter general: indiferent de timp şi mod, ele caracterizează cele două persoane ale pluralului.

Persoana a III-a pl.

La verbele în **-a** desinența este **-ă,** realizată la radicalele în palatală prin varianta **-e**: (ei) **ar-θ-ă, continu-θ-ă, lucr-eaz-ă, tai-θ-e, apropi-θ-e.** Aceeaşi desinenţă şi la pers. a III-a sing.

Verbele cu infinitivul în **-i** precedat de vocală au desinența **-e**: (ei) **sui-θ-e, chiui-θ-e, atribui-θ-e.** Aceeaşi marcă şi la persoana a III-a sing. La verbele în **-î** cu prezent tare, desinenţa se realizează ca **-ă**: **ei coboară, vîră.**

Deci, cele două categorii de verbe prezintă omonimia persoana a III-a sing. — persoana a III-a pl.

Scanned with OKEN Scanner

Verbele în **-ea, -e, -i** (acestea din urmă avînd radicalul în consoană), precum şi cele cu sufixul pozitiv **-esc** (**-ăsc**), prezintă forme identice cu ale persoanei I sing., caracterizate prin desinenţa -θ, sau, potrivit interpretării pe care am propus-o, prin **-u** latent (La Tiktin, **Gram.**, 123 : **rîdu-şi,** pers. a III-a pl.).

Din examinarea flectivelor de prezent indicativ, se observă că singurele omonimii sînt cele pe care le realizează persoana a III-a pl., pe de o parte cu persoana a III-a sing., iar pe de alta cu persoana I sing.

Între cele două tipuri de omonimii s-a produs o influenţare reciprocă în sensul generalizării uneia sau alteia dintre ele la toate categoriile de verbe.

Verbele care realizează normal omonimia persoana a III-a pl. — persoana a III-a sing. au atras şi verbele cu omonimia normală persoana a III-a pl. — persoana I sing., după cum acestea din urmă au atras în grupul lor pe cele dintîi.

Deci, pe de o parte, după modelul :

el cîntă	**el taie**	**el suie**
ei cîntă	**ei taie**	**ei suie**

s-a ajuns şi la :

el tace	**el crede**	**el fuge**
ei tace	**ei crede**	**ei fuge**

el iubeşte	**el hotărăşte**
ei iubeşte	**ei hotărăşte**

iar după modelul :

eu apar	**eu prind**	**eu dorm**
ei apar	**ei prind**	**ei dorm**

eu iubesc	**eu hotărăsc**
ei iubesc	**ei hotărăsc**

Scanned with OKEN Scanner

s-a ajuns, prin extindere analogică, și la :

eu cînt	**eu cobor**	**eu lucrez**
ei cînt	**ei cobor**	**ei lucrez**

Generalizarea primei omonimii, care a ajuns să caracterizeze mai ales graiurile din Muntenia, a fost sprijinită și de faptul că persoana a III-a sing. și persoana a III-a pl. sînt omonime (normal sau analogic) și la alte timpuri și moduri decît prezentul indicativ, de exemplu : (el, ei) **va veni, a venit, venise** ; omonimia este normală la conjunctiv : (el, ei) **să vadă, să prindă, să doarmă, să iubească, să hotărască**, la optativ : (el, ei) **ar veni, ar părea, ar crede**, la imperfectul arhaic și popular : (el, ei) **părea, prindea, dormea**, precum și la perfectul compus : (el, ei) **au venit, o venit, a venit.**

Omonimia cealaltă, persoana a III-a pl. — persoana I sing., extinsă la categoriile de verbe la care nu este normală, a devenit mult mai supărătoare din cauză că la persoana I sing. pronumele subiect nu este, de regulă, exprimat, deci nu există un mijloc de diferențiere.

În limba literară a secolului trecut, forme identice la aceste persoane ale prezentului indicativ au circulat frecvent, de exemplu : (notele) **zbor**, (flori care) **cînt**, la Eminescu, (fulgii) **zbor** ; **se cobor** (la vale), la Alecsandri etc.

Trebuie observat, în legătură cu această omonimie, că ea nu se realizează la verbele în **-a** și cu radicalul terminat în **-i**. De exemplu, sînt excluse forme identice de persoana I sing. și a III-a pl. la verbe ca **încheia, tăia, mîngîia, speria** etc. De asemenea, nu se realizează această omonimie nici la verbele cu radical iotacizat la persoana I sing. : **vedea, auzi, crede, ține, rămîne** etc., forme ca **ei văz, ei auz, ei țiu, ei rămîi** fiind excluse.

În limba literară de astăzi, omonimia persoana I sing. — persoana a III-a pl. nu se mai întîlnește decît foarte rar, în texte poetice.

Scanned with OKEN Scanner

IMPERFECTUL

Este un timp cu o structură morfematică simplă. Terminația imperfectului conține un sufix realizat totdeauna pozitiv și o desinență, care, în româna de astăzi, se realizează negativ numai la pers. a III-a sing.

Sufixele imperfectului sînt : **-a** și **-ea.** Sufixul **-a** apare la verbele cu infinitivul în **-a** :

cînt-a-m, lucr-a-m, continu-a-m, apropi-a-m, speri-a-m.

Același sufix se degajează și la verbele în **-a** cu radicalul în consoană palatală : **îngenunche-a-m, veghe-a-m,** în transcriere fonetică : [**înğenunk'-á-m, veǵ-á-m**].

Sufixul **-ea** este propriu paradigmei verbelor cu infinitivul în **-ea, -e** sau **i : păr-ea-m, ved-ea-m, cred-ea-m, iub-ea-m, sufer-ea-m, acoper-ea-m.** Pentru imperfectul verbelor cu radicalul în **-č, -ğ** (africate care alternează cu oclusivele **-c, -g**) e de preferat degajarea unui sufix **-ea : făč-ea-m, merğ-ea-m,** sufix care se poate realiza fonetic ca [**-a**] în graiurile în care africatele au caracter dur : **făč-a-m, merğ-a-m** ; în acest caz, spunem că **-a** este o variantă a lui **-ea.** Același lucru trebuie spus despre verbele care au infinitivul în **-i** precedat de vocală : **sui-a-m, chiui-a-m, atribui-a-m,** la care sufixul **-ea,** specific verbelor în **-i,** se realizează, din cauze fonetice, ca **-a.** După ortografia mai veche se scria : **suieam.** La verbele în **-î** sufixul este **-ea** realizat însă ca **-a : cobor-a-m, hotăr-a-m.**

Față de limba mai veche, structura imperfectului, considerată din punctul de vedere al sufixelor, este, în româna contemporană, simplificată și mai unitară. Sufixele **-iiá** și **-îiá** (**grăiia, urîia**), generale în limba veche pentru imperfectul verbelor în **-i** și **-î,** au devenit, sub presiunea sistemului, **-ea** (după tipul **vedeam**), respectiv **-a** (**uram, coboram**), realizîndu-se astfel o mare simplificare a structurii morfematice a imperfectului.

Scanned with OKEN Scanner

Desinenţele sînt : **-m, -i, -θ, -m, -ţi, -u.** Şi sub raportul desinenţelor există deosebiri relativ mari între româna de azi şi cea veche. În limba arhaică (şi astăzi în graiuri populare), desinenţa negativă apărea şi la persoana a III-a pl., omonimia cu singularul fiind normală din punct de vedere etimologic : **el cînta — ei cînta ;** desinenţa **-u** s-a impus destul de tîrziu, în secolul al XVIII-lea, probabil din paradigma de prezent a lui **avea.** Omonimia aceasta cuprindea altădată şi pers. I sing. şi a II-a sing. : **eu cînta, tu cînta,** forme justificate etimologic. Desinenţa **-m** s-a impus la pers. I sing. de la pers. I pl., relativ tîrziu, pe la începutul secolului al XVII-lea.

Deci, în româna actuală, structura imperfectului este altfel organizată din punctul de vedere al flectivelor decît în româna veche, în sensul că s-au impus desinenţe pozitive, reducîndu-se astfel numărul omonimiilor. Ca şi la prezent, se realizează o singură omonimie, cu deosebirea că la imperfect aceasta are ca termeni persoana I sing. şi pers. I pl. : **eu cîntam — noi cîntam,** omonimie de acelaşi tip cu cea întîlnită în structura auxiliarului **avea** (deci şi a perfectului compus).

PERFECTUL SIMPLU

Este un timp simplu cu o structură morfologică mai complicată decît a celorlalte timpuri ale trecutului. Iată mai întîi degajarea prin segmentare a sufixelor şi desinenţelor din paradigma unor verbe aparţinînd principalelor clase :

cînt — á — i	**apropi — á — i**
cînt — á — şi	**apropi — á — şi**
cînt — ă — θ	**apropi — é — θ**
cînt — á — răm	**apropi — á — răm**
cînt — á — răţi	**apropi — á — răţi**
cînt — á — ră	**apropi — á — ră**

Scanned with OKEN Scanner

văz — ú — i	cobor — í — i	iub — í — i
văz — ú — și	cobor — í — și	iub — í — și
văz — ú — θ	cobor — í — θ	iub — í — θ
văz — ú — răm	cobor — í — răm	iub — í — răm
văz — ú — răți	cobor — í — răți	iub — í — răți
văz — ú — ră	cobor — í — ră	iub — í — ră

Se observă că la verbele cu infinitivul în **a, -i, -î** sufixul de perfect simplu este identic ca expresie fonică cu cel de infinitiv.

La verbele în **-a,** sufixul se realizează ca **-a** și **-ă.** O problemă aparte pune interpretarea lui **-ă** de la pers. a III-a sing. (el **cîntă**) : este sufix sau desinență ? Interpretarea lui **-ă** ca sufix se sprijină pe mai multe considerente : 1. La toate celelalte categorii de verbe, la care sufixul nu prezintă variante **(văz-u-θ, fug-i-θ, cobor-î-θ, rup-se-θ),** desinența de pers. a III-a este -θ, iar sufixul este pozitiv ; deci și în forma de tipul **cînt-ă-θ** e de presupus aceeași desinență negativă, **-ă** funcționînd ca sufix ; 2. Accentul cade pe **-ă,** deci acesta e sufix, căci desinența niciodată nu comportă accent ; 3. Sufixul **-ă** de la pers. a III-a sing. se identifică distribuțional cu **-a** de la celelalte persoane (**cînt-á-i, cînt-á-și**) ; 4. Aceeași expresie fonetică are sufixul și în forma veche de pers. I pl. : noi **cîntămu** ; 5. În formele de pers. I sing. și a II-a sing : **cîntăi, cîntăși,** frecvente la unii scriitori moldoveni din secolul trecut (de ex. Negruzzi), sufixul **-a** a devenit **-ă** prin analogie cu **-ă** de la pers. a III-a sing. (deci cu un sufix), potrivit unei tendințe de regularizare a paradigmei ; extinderea lui **-ă** nu s-ar fi realizat dacă acesta nu ar fi funcționat ca morfem de timp ; 6. Sufixul **-ă** de la pers. a III-a sing. s-a dezvoltat din **-á** (el **cîntă** < lat. **cantavit**) pentru a se evita omonimia cu forma imperfectului ; deci omonimia s-a rezolvat prin diferențierea formei sufixelor.

Prin urmare, sufixul de perfect simplu al verbelor în **-a** se realizează ca **-a** și **-ă.**

Scanned with OKEN Scanner

La verbele cu radicalul terminat în vocală palatală sau în consoană palatală, sufixul **-ă** de la pers. a III-a sing. se realizează ca **-e** printr-un proces de acomodare fonetică: **apropi-é, mîngîi-é, tăi-é, zgîri-é, îngenunch-é, vegh-é** (fonetic: **îngenunḱ-e, veǵ-é**). În ortografia din secolul trecut, sufixul era redat prin **-ă** şi la aceste forme: **tăiă, apropiă**; era însă o chestiune de ortografie etimologică, realitatea fonetică fiind şi atunci **-e.** Totuşi, în unele graiuri actuale de vest (de exemplu în Banat) **-e** se medializează cînd îi succede unei palatale, aşa încît realizarea **-ă** a sufixului de pers. a III-a sing. a perfectului simplu apare ca posibilă la nivel dialectal.

La verbele cu radicalul în **-ş, -j,** sufixul se realizează ca **-ă** sau ca **-e** în funcţie de caracterul dur, respectiv moale al consoanelor date: **îngrăşă — îngrăşe, înfăşă — înfăşe, angajă — angaje.** Deşi sînt, şi unele şi altele, forme dialectale, româna literară a impus formele care corespund normelor morfologice, deci pe cele în **-ă: îngrăşă, angajă** (cu **-ă** ca în: **cîntă, plecă**).

În aspectul literar al românei contemporane nu s-a impus uniformizarea la singular a sufixului **-ă (-é)** sub influenţa pers. a III-a sing.: **aflăi, aflăşi, lucrăi, lucrăşi, acăţăi, acăţăşi, adăugăi, adăugăşi, împrăştiei, întemeiei, încuiei, periei, privighei, împărechei** etc. (deci seriile de flective: **-ăi, -ăşi, -ă,** şi **-ei, -eşi, -e**). Al. Philippide, la sfîrşitul secolului trecut (cf. **Gram.,** 100—102), considera aceste forme ca singure literare. Sînt însă forme moldoveneşti (cf. Tiktin, **Gram.,** 111) pe care gramaticile mai recente nici nu le înregistrează.

Verbele cu infinitivul în **-i** sau în **-î** au la perfect sufixul **-i,** respectiv **-î: iubii, fugii, coborîi, hotărîi.**

La verbele cu infinitivul în **-ea,** sufixul de perfect este **-u: văzui, părui, tăcui, băui, plăcui, zăcui.**

Cu sufixul **-u** se formează şi perfectul unor verbe în **-e: bătui, cerui, crezui, cusui, făcui, aşternui, născui, pricepui, temui, trecui, ţesui, vîndui, crescui, începui** etc.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai multe verbe în **-e** se caracterizează însă la perfect prin sufixul **-se**: **scosei, întorsei, storsei, alesei, arsei, fripsei, mersei, aprinsei, rămăsei.** Dintre cele în **-ea** numai **a mînea** are perfectul în **-se**: **măsei.**

În cele mai multe cazuri, verbele cu perfectul în **-se** au radicalul caracterizat prin dispariţia consoanei finale, care poate fi **-c, -g, -b, -d, -t, -n.** Să se compare, de exemplu, radicalele formelor de prezent cu ale celor de perfect din următoarele serii: **duc- : dus-ei, torc- : tor-sei, zic :- zi-sei, înţeleg : înţele-sei, frîng- : frîn-sei, ajung- : ajun-sei, aleg : ale-sei, fierb- : fier-sei, aprind- : aprin-sei, deschid- : deschi-sei, răspund- : răspun-sei, rîd- : rî-sei, propun- : propu-sei, trimit- : trimi-sei, scot- : sco-sei, admit- : admi-sei.**

Acelaşi alomorf al radicalului se realizează la participiu şi la mai mult ca perfect (**ale-s, ale-sesem**).

Sînt însă şi verbe cu perfectul în **-se** al căror radical este identic şi cu al prezentului: **rup-sei, scri-sei** (comp. prez: **rup-, scri-u**).

Un număr restrîns de verbe au radicalul la perfect în **-p**, care alternează cu **-c** sau **-g** de la prezent: **cop-sei, sup-sei, frip-sei, înfip-sei** (comp. prez.: **coc-, sug-**).

Această caracteristică a radicalului se explică etimologic.

Deci, în structura formelor de perfect simplu se disting sufixele: **-a** (cu alomorfele **-ă, -e**), **-i,** (cu var. **-î**), **-u, -se.**

Verbele în **-e** formează două clase distincte după sufixul de perfect: unele se caracterizează prin sufixul **-u,** altele prin **-se.**

Regional se aud la pers. I sing. forme hibride de felul: **zişei, puşei, fierşei, rămăşei,** rezultate din contaminarea formelor noi (**zisei, pusei**) cu cele arhaice (**ziş, puş**). Aceasta dovedeşte că, la nivelul unor graiuri, sufixele de perfect sînt organizate în serii mai bogate decît în limba literară.

Accentul cade pe sufix, cu excepţia formelor de pers. a III-a sing. şi a III-a pl. cu sufixul **-se,** care au accentul pe radical: **prínse, prínseră.**

Scanned with OKEN Scanner

Sînt neliterare accentuările pe radical la pers. I pl. și a II-a pl. de felul : **prínserăm, prínserăți,** accentuări frecvente, se pare, mai ales în vorbirea celor care nu folosesc în mod curent perfectul simplu.

Desinențele formelor verbale de perfect simplu sînt următoarele : **-i, -și, -θ** la singular și **-răm, -răți, -ră** la plural. Se observă că desinențele obișnuite de plural, **-m, -ți,** degajate și din paradigma altor timpuri, au fost augmentate cu segmentul **-ră-,** care era la origine propriu pers. a III-a pl. (**cîntară**) ; mai tîrziu s-a extins și la pers. I pl. și a II-a pl. ca semn specific de plural : **-ră+-m, -ră+-ți.** Ca urmare, considerăm și pentru pers. a III-a pl. o succesiune de două desinențe : **-ră+-θ.** Cea internă, **-ră-,** e utilizată în opoziția de număr (nu apare niciodată în formele de singular), cealaltă în opoziția de număr și de persoană. Deci, pluralul este caracterizat printr-o secvență constituită din două desinențe. Extinderea lui **-ră-** s-a petrecut din nevoia evitării omonimiilor care se creaseră într-o anumită epocă de evoluție a limbii noastre : pers. I pl. a perfectului simplu la verbele cu infinitivul în **-a** sau **-i** (cele mai bogate categorii de verbe) era omonimă cu pers. I pl. a indicativului prezent (**cîntămu, fugimu**), iar pers. a II-a pl. a perfectului simplu de la toate verbele (cu excepția celor cu perfectul în **-se**) crea omonimie cu participiul (**cîntatu, văzutu, crezutu, fugitu,** forme comune de perfect și participiu).

Prin extinderea lui **-ră-** la pers. I pl. și a II-a pl., cele două tipuri de omonimii s-au înlăturat : **cîntatu** a devenit **cîntarăt,** prin interpolarea desinenței **-ră-** (formă cunoscută încă la începutul secolului trecut), apoi **cîntarăți,** prin substituirea desinenței vechi **-t** prin **-ți.**

Desinența **-ră-** s-a generalizat mai întîi la pluralul verbelor în **-a** și **-i,** adică la acelea la care se ivise omonimia cu

Scanned with OKEN Scanner

prezentul. Mai tîrziu, **-ră-** s-a generalizat și la pluralul verbelor în **-ea** și **-e.** Această analogie s-ar dovedi prin aceea că există încă și astăzi în graiurile transilvănene forme de pers. I pl. și a II-a pl. fără **-ră-** la verbele din a doua categorie : **văzum — văzut, ținum — ținut, făcum — făcut.**

Cele dintîi exemple de extindere a lui **-ră-** apar în documente din Vîlcea : **ne înștiințarăm, plecarăm, sosirăm,** datate pe la 1780. Procesul acesta a început deci în graiul din Oltenia, regiune unde perfectul simplu era, ca și astăzi, un timp viu în vorbire, înlocuirea lui cu perfectul compus nefiind posibilă din cauza unei mai clare distincții de valoare între aceste două timpuri [1]).

De notat că în gramatica lui Ienăchiță Văcărescu (1787) nu sînt înregistrate formele de perfect în **-ră-,** iar gramatica lui Gh. Săulescu (1833), în Moldova, recomanda încă formele vechi fără **-ră-.** Astăzi **-ră-** e simțit ca obligatoriu în flexiunea perfectului simplu la plural.

Prin urmare, în structura perfectului simplu s-au produs modificări însemnate de la stadiile mai vechi la cel contemporan ale limbii : s-au eliminat omonimiile cu formele de prezent și de participiu prin generalizarea la plural a desinenței interne **-ră-,** au dispărut formele de perfect sigmatic (de tipul **ziș, aduș** etc.). De asemenea, trebuie remarcat că inovațiile dialectale de tipul : **aflăi, încheiei** sau : **zișei, rămășei,** deși se conformează tendinței de uniformizare a paradigmei, nu s-au impus în aspectul normat al limbii actuale. Fluctuația de accent la pluralul verbelor cu perfectul în **-se-** s-a eliminat prin impunerea normei de accentuare proprii graiurilor oltenești.

---

[1] Cf. C. Frîncu, în *„Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică"*, II, 1971, p. 1419—1423.

Scanned with OKEN Scanner

MAI MULT CA PERFECTUL

Este un timp simplu a cărui structură morfologică se caracterizează printr-o succesiune de două sufixe: sufixul propriu **-se** precedat de un alt sufix, identic cu al perfectului. Structura particulară a expresiei acestui timp reflectă un fapt de conținut, acela că mai mult ca perfectul e un timp relativ, a cărui acțiune se raportă la prezent prin intermediul perfectului.

Sufixul **-se** este comun tuturor categoriilor de verbe și nu trebuie confundat cu **-se** de la perfectul simplu, acesta din urmă apărînd numai la un anumit grup de verbe cu infinitivul în **-e** sau **-ea.** La mai mult ca perfect, sufixul **-se** apare precedat obligatoriu de sufixul caracteristic de perfect, adică de **-a, -u, -i, -î** sau **-se**:

cînt — á — se — m
văz — ú — se — m
crez — ú — se — m
fug — í — se — m
cobor — í — se — m

zis — sé — se — m
ale — sé — se — m
frip — sé — se — m
cop — sé — se — m
pu — sé — se — m

Accentul cade întotdeauna pe sufixul de perfect.

Desinențele sînt aceleași cu ale perfectului simplu, cu deosebirea că la pers. I sing. apare **-m,** ca la pers. I pl. În limba vorbită (mai ales în graiurile din Oltenia), pers. a II-a sing. poate fi marcată prin desinența **-i** în loc de **-și**: **cîntasei, alesesei,** după modelul formei de pers. a II-a sing. de la alte timpuri (prezent: **cînți, afli**; imperfect: **cîntai, aflai**). Literară este însă forma cu **-și**: **cîntaseși, aflaseși.**

La pers. a III-a sing. este desinența **-θ**.

Desinența internă **-ră-** s-a impus de la perfectul simplu ca morfem de plural. Formele mai vechi, de tipul **cîntasem, cîntaseți, cîntase,** circulă încă și astăzi. Numeroși scriitori din epoca noastră, dar și vorbitori ai unor graiuri regionale,

Scanned with OKEN Scanner

preferă formele vechi de plural ale mai mult ca perfectului. George Călinescu şi T. Vianu, de exemplu, foloseau consecvent acest tip de forme.

Unele gramatici din trecut au ignorat complet formele cu **-ră-** (Philippide) sau le-au consemnat cu calificarea de neliterare (Tiktin), ori le-au înregistrat paralel cu cele vechi (Rosetti — Byck). Abia Gramatica Academiei (1954) consfinţeşte ca literare formele cu **-ră-** de mai mult ca perfect.

În româna mai veche se realizau la mai mult ca perfect patru forme omonime : pers. I, a II-a, a III-a sing. şi a III-a pl. Desinenţa **-m** de la pers. I sing. s-a impus de la pers. I pl. (o situaţie analogă la imperfect), desinenţa **-şi** de pers. a II-a sing. s-a impus, ca şi **-ră** al pluralului, de la perfectul simplu. Prin urmare, în limba literară actuală nu se realizează nici o omonimie la mai mult ca perfect.

GERUNZIUL

Fiind mod nepersonal, are structura constituită din radical şi un un sufix modal, **-înd** sau **-ind.**

Sufixul **-înd** caracterizează gerunziul verbelor cu infinitivul în **-a, -ea, -e** şi **-î : cînt-înd, lucr-înd, păr-înd, aleg-înd, prinz-înd, cobor-înd, hotăr-înd.** La cele în **-î,** sufixul **-înd** este o variantă fonetică a lui **-ind.**

La verbele cu infinitivul în **-a** şi cu radicalul terminat în **-i** sau în consoană palatală, sufixul se realizează prin varianta **-ind** datorită unui proces fonetic: **tăi-ind, mîngîi-ind, împerech-ind** etc. Etimologismul ortografiei mai vechi reda sufixul **-înd** şi în astfel de situaţii : **tăiînd, mîngîiînd** etc. Pentru graiurile actuale din Banat aceste grafii reproduc realităţi fonetice.

Ataşat la radicale în **-ş, -j,** sufixul **-înd** se realizează ca **-ind** în graiurile de sud ale ţării, în care cele două consoane

Scanned with OKEN Scanner

au caracter moale : **furișind, înfățișind, angajind** etc., forme neacceptate de limba literară. Rostirea și scrierea lor corectă cu **-înd** se justifică morfologic, în sensul că, fiind verbe în **-a**, nu pot avea altă caracteristică la gerunziu decît **-înd.**

Celălalt sufix, **-ind**, apare la verbele cu infinitivul în **-i** : **fug-ind, iub-ind** etc.

La verbele de tipul **sui, chiui,** se degajează sufixul **-ind** și radicalul **sui-, chiui-** (fonetic : **sui̯-, kiui̯-**). Consecvenți cu metoda propusă de segmentare a formelor acestei categorii de verbe, considerăm că litera **i** (**suind, chiuind**) transcrie de fapt un diftong **ii̯**, ale cărui elemente componente se disociază în analiză : **i̯** aparține radicalului, iar **i** sufixului, deci : **sui̯-ind, chiui̯-ind.**

Urmat de o formă pronominală atonă (cu excepția pronumelui feminin **o**), sufixul gerunziului apare augmentat cu **-u**, explicabil prin criterii etimologice : **cîntîndu-mi, văzîndu-se, părîndu-i** etc. (dar : **lăsînd-o,** deși în limba veche : **lăsîndu-o**).

Din cauze strict fonetice, sufixul gerunziului este amplificat, în graiurile de sud ale țării, cu **-ă**, rezultat al rostirii explozive a consoanei oclusive. Iată din Muntenia cîteva exemple de contexte cu gerunziu în **-ă** : Casa **avîndă** păreți ; Plătești ... **slugărindă** ; Popa cu căldărușa **colindîndă** ; Am văzut ieu cocoane mari **spălîndă** lînă, **gătindă** bucate, **țesîndă, cocîndă** pîine ; Te-ar zări **vinindă** (Jipescu, **Opincaru,** 1881 ; cf. LR, XXII, 1973, 1, 41—42).

Se poate observa din aceste exemple că vocala **-ă** nu are nici un rol morfologic în structura gerunziului ; forma care o conține este indiferentă față de genul și numărul numelui care funcționează ca subiect, deci prezența lui **-ă** nu este condiționată de regulile acordului gramatical.

Formele de gerunziu în **-ă**, condamnate de normele limbii literare încă din secolul trecut, erau folosite de Caragiale în scopuri stilistice.

Scanned with OKEN Scanner

Radicalul formelor de gerunziu este, la marea majoritate a verbelor, identic cu al infinitivului : **cînta — cîntînd, cere — cerînd, părea — părînd, muri — murind** etc. Vocala din radical rămîne neschimbată de la infinitiv la gerunziu : **purta — purtînd** (comp. **port, poartă**), **ruga — rugînd** (comp. **rog, roagă**), **fierbe — fierbînd** (comp. **fiarbă**), **veni — venind** (comp. **vine**) etc.

Verbele care au radicalul gerunziului deosebit de al infinitivului aparţin de regulă conjugării în **-e** : **coase — cosînd, toarce — torcînd, bate — bătînd, creşte — crescînd** etc. Deosebirea priveşte şi accentul : la infinitiv cade pe vocala din radical, la gerunziu pe vocala din sufix. Alomorful radical al gerunziului unor verbe din această categorie se regăseşte în paradigma prezentului sau a perfectului.

Un grup aparte de verbe îl formează cele cu radicalul în consoană iotacizată. Deşi la prezent iotacizarea oclusivelor **t, d** este astăzi numai dialectală (**trimiţ, înghiţ, văz, auz**), la gerunziu este generală : **trimiţînd, simţind, scoţînd, înghiţind, sughiţînd, văzînd, auzind, şezînd, deschizînd** etc. Verbul **a putea** este o excepţie : **putînd. A ucide** şi **a purcede** au la gerunziu formele **ucizînd** (şi varianta **ucigînd**, comp. şi derivatele **ucigaş, ucigător** şi conjunctivul cu rol de imperativ în **ucigă-l crucea**), **purcezînd**, ultima fără corespondente iotacizate la prezent (**purced, să purceadă**).

Verbele cu iotacizarea lui **n** în radicalul prezentului (tot numai dialectală astăzi) au forme duble de gerunziu : **rămînînd** şi **rămîind, spunînd** şi **spuind, ţinînd** şi **ţiind, venind** şi **viind.** Literare sînt formele fără iotacizare. Totuşi, de la verbul **mînea** e considerată literară varianta **mîind**, pentru a se evita omonimia cu **mînînd**, gerunziul lui **mîna.**

Neologismele create pe baza verbelor **a pune, a ţine, a veni** nu mai prezintă dublete astăzi : **expunînd, dispunînd, conţinînd, reţinînd, susţinînd, menţinînd, revenind, convenind** etc. În secolul trecut erau frecvente şi variantele în

Scanned with OKEN Scanner

-ind : expuind, reţiind, susţiind, dispuind, supuind, conţiind etc., pe care Tiktin (**Gram.**, 115) le preferă ca literare.

În concluzie, după structura gerunziului, verbele regulate se constituie în două mari grupuri : cu sufixul **-înd** şi cu sufixul **-ind.** Verbele în **-ea** şi în **-e** nu reprezintă, din acest punct de vedere, clase aparte, structura lor fiind identică la gerunziu cu a verbelor în **-a.** La verbele în **-î,** sufixul este **-ind,** realizat fonetic ca **-înd : coborînd, hotărînd.** Accentul este unitar, la toate tipurile de verbe afectează întotdeauna sufixul.

Alomorfele radicalului se identifică, în cele mai numeroase cazuri, cu ale infinitivului ; la unele verbe în **-e,** radicalul este identic cu cel din structura prezentului şi a perfectului.

În radicalul gerunziului, lipsind condiţiile fonetice necesare, nu apar niciodată diftongii **e̯a** şi **o̯a** şi nici vocala **a,** ca termeni de alternanţă. Radicalele cu iotacizare în **-ţ, -z** sînt generale la gerunziu ; revenirea la forme neiotacizate nu este utilă pentru distincţii morfologice, gerunziul fiind un mod nepersonal.

În sfîrşit, mai trebuie arătat că forma de aspect negativ a gerunziului conţine prefixul **ne-** ataşat la radical : **nevăzînd, neauzind, neluînd.** Între prefix şi verb se poate intercala numai adverbul **mai : nemaiavînd, nemaiştiind, nemaiîntîlnind.**

PARTICIPIUL

Forma acestui mod este alcătuită din tema perfectului şi sufixul participial **-t.** Deci, terminaţia participiului este constituită dintr-o succesiune de două sufixe : **-at (cînt-at), -it (iub-it, fug-it), -ut (tăc-ut, crez-ut), -ît (coborît, hotăr-ît).**

Scanned with OKEN Scanner

Se observă că sufixul **-t**, propriu participiului, este precedat de sufixul perfectului (**-a, -i, -u, -î**). La verbele în **-î**, sufixul este de fapt **-it**, realizat fonetic ca **-ît**.

Există două grupuri de verbe de conjugarea în **-e** care, avînd perfectul în **-se**, se caracterizează la participiu printr-o terminaţie alcătuită dintr-un singur sufix, **-s** sau **-t**:

1. **ales, cules, deschis, împuns, întors, înţeles, muls, prins, şters, tors, tuns, ucis, dispus** etc. Din lista aproape completă a participiilor în **-s** întocmită de Philippide (**Gram.**, 132) se observă că toate au radicalul perfectului terminat fie în vocală (**ale-s, spu-s, deschi-s, sco-s**), fie în sonantele **-n, -l, -r** (**întin-s, smul-s, şter-s**).

2. **fript, înfipt, supt, copt, răscopt, scopt, rupt** (toate acestea au radicalul perfectului terminat în **-p**), **fiert, spart, frînt, răsfrînt, înfrînt** (cu radicalul de perfect în **-n** sau **-r**).

La cele două grupuri de verbe legătura cu perfectul se realizează în mod diferit: la primul grup, sufixul **-s** al participiului reapare în structura fonică a sufixului de perfect: **şter-s : şter-se, deschi-s : deschi-se**; la al doilea grup, raportarea la perfect se face exclusiv prin radical, care este identic: **înfip-t : înfip-se, frîn-t : frîn-se.**

Sufixul participiului se amplifică, întocmai ca al gerunziului, printr-un **-u** cînd în formele compuse inversate se intercalează forme pronominale neaccentuate: **spusu-ne-a, cîntatu-le-a, datu-mi-a** etc. Şi de astă dată prezenţa lui **-u** se explică etimologic.

În graiurile populare, mai ales în cele din aria de nord (Banat, Transilvania, Maramureş), sufixul participiului apare lărgit cu o vocală **-ă**: **am vădzută, am audzîtă, am dzîsă, să fi venită, să fi făcută, să fi fostă, să fi sămănată, am dată, să fi murită, să fi ştiută carte, să fi mersă noi, să fi băută** etc. (Rosetti, **Mélanges**, 176—177).

Ca şi la gerunziu, adaosul lui **-ă** nu presupune acordul în număr sau în gen cu numele subiect. Şi la participiu, **-ă**

Scanned with OKEN Scanner

se explică fonetic, ca rezultat al rostirii explozive a consoanei finale (cf. Rosetti, ibid.). În cazul finalei nonoclusive (**mersă, ajunsă**) **-ă** este analogic.

În alte graiuri, explozia detentei se realizează prin **-u** (**am văzutu, m-a făcutu**) sau **-î** (**am plecatî**).

Sînt interesante de remarcat şi unele forme regionale de participiu cu absenţa vocalelor **i, u** accentuate, cu rol de sufix al perfectului: **găst, văst, şest** (=**şezut**), **slobost** (=**slobozit**), **aust** (=**auzit**), **pert** (=**pierdut**), **vent** (=**venit**). Dispariţia vocalei accentuate şi cu rol morfematic (sufix de perfect) este o curiozitate. Se observă însă că raportarea acestor forme la perfect se realizează numai prin identitate de radical; de aceea, nu este exclus ca aceste forme participiale să fi apărut după modelul celor de felul: **înfipt, copt, rupt** etc., pe care le-am discutat mai sus.

Radicalul participiului este, fără excepţie, identic cu al perfectului; identitatea priveşte şi verbele care prezintă iotacizarea radicalului la perfect: **văzu — văzut, crezu — crezut, simţi — simţit, înghiţi — înghiţit.**

Cu modul participiu se alcătuiesc timpurile compuse ale diatezei active şi toate timpurile şi modurile diatezei pasive: **am chemat, ai chemat** etc., **sînt chemat(ă), eram chemat(ă), să fim chemaţi** etc.

Aspectul negativ al participiului se formează, ca şi la gerunziu, cu prefixul **ne-**: **nevăzut, neauzit.** Între prefix şi participiu se poate intercala adverbul **mai**: **nemaivăzut, nemaiauzit.**

IMPERATIVUL

Are numai două persoane: a II-a sing. şi a II-a pl.

La toate clasele de verbe, pluralul are structura identică cu a pers. a II-a pl. a prezentului indicativ: **cîntaţi, vedeţi,**

Scanned with OKEN Scanner

credeți, fugiți, hotărîți. Singura deosebire constă în intonație, caracteristică imperativului.

La singular, imperativul este identic ca structură fie cu pers. a II-a sing. a prezentului indicativ, fie cu pers. a III-a sing. a aceluiași timp și mod. La marea majoritate a verbelor, aparținînd tuturor tipurilor de conjugare, omonimia se realizează cu pers. a III-a sing. a indicativului prezent: **cîntă, formează, răspunde, vîră, hotărăște, iubește.**

Un grup de verbe cu infinitivul în **-ea, -e** sau **-i** (exceptînd pe cele cu prezentul indicativ în **-esc**) au la imperativ forme duble, atît cu desinența **-i,** cît și cu **-e.** Repartizarea celor două desinențe se face în funcție de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor respective. Se impune deci un criteriu sintactic pentru interpretarea unui fapt de distribuție morfologică. Folosite intranzitiv, aceste verbe au desinența **-i,** folosite tranzitiv (adică urmate de un complement), au desinența **-e**: **arzi** (dar: **arde-l,** cu obiect direct), **minți (minte-l), plîngi (plînge-mă), fierbi (fierbe-l), treci (trece-mă), scazi (scade-l), crești (crește-l), ajungi (ajunge-l), adormi (adoarme-l), rămîi** (**rămîne-l** la joc), **sări (sare-l), sui (suie-te), crezi (crede-l).** De remarcat, în limbajul neliterar, și paralela: **rîzi (rîde-te).**

Din această listă, se observă că verbele cu forme duble aparțin conjugărilor în **-ea, -e** și **-i.** Din cadrul celorlalte conjugări apar cu dublete numai verbele **a zbura, a scula, a coborî: zboară — zbori, scoală — scoli, coboară — cobori.** De astă dată, criteriul sintactic invocat mai sus nu mai funcționează. (Totuși, cu un pronume neaccentuat, se folosesc exclusiv formele în **-ă: coboară**-mă, **scoală**-te).

Două verbe, **a auzi** și **a vedea,** deși sînt tranzitive, au numai desinența **-i**: **auzi** și **auzi-l, vezi** și **vezi-l.** Acestea reprezintă singura excepție.

Alături de ele, există un grup restrîns de verbe intranzitive a căror singură marcă de imperativ singular este **-i**:

Scanned with OKEN Scanner

a dormi, a fugi, a ieşi, a pieri, a muri, a răsări, a tăcea, a zăcea, a mînea, a cădea, a şedea, a apărea, a merge. Pentru aceste verbe este exclusă posibilitatea de a fi utilizate tranzitiv, ceea ce explică absenţa formelor cu **-e.**

E probabil ca modificarea lui **-e** în **-i** la imperativul verbelor intranzitive să aibă, cum a arătat acad. Al. Graur (**Tendinţe,** p. 219), cauze fonetice. Silaba accentuată este rostită în formele de imperativ cu un plus de intensitate şi, ca urmare, vocala finală, din silabă neaccentuată, s-a închis pînă la suprimare, rămînînd la finală doar consoana muiată. Dacă verbul este însoţit de un enclitic, fenomenul nu mai poate avea loc.

Explicaţia aceasta priveşte imperativul verbelor cu infinitivul în **-ea, -e,** căci pentru verbele cu infinitivul în **-i** situaţia este inversă : **-i** este desinenţa primitivă şi a devenit în unele cazuri **-e** la imperativ. Dar, distribuţia celor două desinenţe este şi de astă dată în funcţie de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor respective : desinenţa **-i** caracterizează intranzitivele, iar **-e** tranzitivele. Repartizarea celor două desinenţe este urmarea unei analogii realizate în plan morfologic.

În continuare, cîteva observaţii asupra unor forme particulare de imperativ.

Formele **du, adu, fă, zi,** care continuă corespondentele latineşti (**duc, adduc, fac, dic**), se caracterizează prin sufix zero şi desinenţă zero. La formele **du** şi **zi,** radicalul este identic cu al perfectului.

Derivatele acestora, fie vechi, fie noi, apar cu aceeaşi caracteristică la imperativ : **condu, introdu, produ, indu, redu, desfă, refă, prefă, prezi, dezi.** Unele dintre acestea sînt folosite, împotriva normelor literare, şi cu formele create analogic cu imperativul negativ : **introduce-l, conduce-l, seduce-o, induce-l, prezice-ne, dezice-te.** Acestea sînt însoţite de regulă de un enclitic pronominal.

Scanned with OKEN Scanner

Verbul **a aduce** are la imperativ şi formele **ado** (comp. cu **vino**) şi **adă** (prin analogie cu **dă**). **A veni** (şi, uneori, derivatele **preveni, reveni, interveni, contraveni**) prezintă formele : **vino, vină** şi **vin,** cu un radical care se regăseşte în paradigma prezentului indicativ ; forma cu desinenţa **-o** s-ar explica prin influenţa vocativului feminin ; forma **vină,** cu **-ă** analogic, e rară, iar **vin,** cu scurtarea întîlnită şi la alte verbe, e proprie limbii vorbite.

Imperativele **feri** şi **ferea, păzea, grăbea, lovea, oprea, ghici, tuli, tule(o), zbughi(o), pîrle(o),** în locul formelor lungi **(fereşte, grăbeşte, ghiceşte, tuleşte),** sînt frecvente în limba vorbită şi se explică prin caracterul exhortativ, exclamativ al imperativului. De observat că aceste verbe au prezentul slab : **loveşte, opreşte, ghiceşte, fereşte** etc. La imperativ apar forme duble : **păzeşte** şi **păzea, ghiceşte** şi **ghici** etc., unele slabe, iar altele tari ; se apelează la variantele tari, adică la cele fără sufix, în cadrul vorbirii marcate puternic de efectivitate.

Mai notăm şi formele scurte de imperativ de felul : **las', pas', au (=auzi), fu (=fugi)** întîlnite în limba vorbită.

Interjecţiile **na, haide, poftim** au căpătat flexiune de imperativ : **na — naţi** (şi **nareţi** ; cf. **ia — luaţi** şi pop. **luareţi) ; haide, haida — haideţi, haidaţi** (după care şi **haidem**) ; **poftim — poftiţi** (=ţineţi).

În limbajul popular, desinenţa pers. a II-a pl. a imperativului se poate repeta în cazul că verbul este urmat de un pronume aton : **duceţi-ne-ţi, duceţi-vă-ţi.** Adjoncţiunea lui **-ţi** se explică prin necesitatea unei caracterizări excesive a ideii de persoană şi număr. Pronumele rămîne intercalat. La verbele cu infinitivul în **-e,** accentul se deplasează de pe radical pe sufix : **dúceţi-vă-ţi** > **ducéţi-vă-ţi.** Dacă accentul nu se deplasează pe sufix, primul **-ţi-** se disimilează din cauza celui următor : **dúce-ţi-vă-ţi** > **dúce-vă-ţi,** această din urmă con-

Scanned with OKEN Scanner

strucție fiind frecventă mai ales în graiurile din zonele de sud și vest ale țării.

Aspectul negativ al imperativului se formează în chip diferit de al celorlalte moduri și timpuri, în sensul că omonimiile sînt parțial altele decît cele realizate de imperativul pozitiv. Din punctul de vedere al analizei strict sincronice, forma de singular este distinctă de cea de plural. La singular se realizează omonimia cu infinitivul: **nu cînta, nu crede, nu fugi,** iar la plural, imperativul negativ este omonim cu cel pozitiv, deci și cu prezentul indicativ: **nu cîntați, nu credeți, nu fugiți.**

În graiurile populare se folosesc încă, deși foarte rar, forme vechi de tipul **nu cîntăreți, nu făcereți, nu dormireți,** constituite pe baza infinitivului.

Formele de singular **nu fă, nu zi, nu (te) du,** familiare și populare, în loc de **nu face, nu zice, nu (te) duce,** s-au creat prin analogie cu imperativul pozitiv.

Scanned with OKEN Scanner

CONJUNCTIVUL PREZENT

Are o structură morfematică identică cu a indicativului prezent, cu precizarea că forma verbală propriu-zisă este precedată de regulă de un morfem suplimentar mobil **să.** De asemenea, la persoana a III-a sing. și pl. morfemele flexionare sînt altfel repartizate decît la indicativ, de unde o realizare particulară o omonimiilor desinențiale.

Distingem și în cazul conjunctivului un tip de prezent cu flexiune tare și altul cu flexiune slabă.

Ca și la indicativ, sufixele **-ez-** și **-esc-,** specifice verbelor cu flexiunea slabă, sînt singurele sufixe pozitive la singular și la persoana a III-a pl. Aceste sufixe se realizează prin alomorfele : **-ez- ; -esc- (-ăsc-), -eşt- (-ăşt-), -easc- (-asc-),** așa cum rezultă din segmentările următoare : **să lucr-ez-θ, să lucr-ez-i, să lucr-ez-e ; să iub-esc-θ, să iub-eşt-i, să iub-easc-ă ; să hotăr-ăsc-θ, să hotăr-ăşt-i, să hotăr-asc-ă.** Deosebirile față de indicativ sînt deci numai la persoana a III-a :

lucr-eaz-ă : să lucr-ez-e.
iub-eşt-e, iub-esc- : să iub-easc-ă.
hotăr-ăşt-e, hotăr-ăsc- : să hotăr-asc-ă.

Se observă că variantele **-easc-** și **-asc-** lipsesc la indicativ, după cum **-eaz-** nu apare la conjunctiv. Deci, realizarea **-ez-** e mai frecventă la conjunctiv decît la indicativ, iar realizarea **-esc-** e mai frecventă la indicativ decît la conjunctiv (cf. Guțu-Romalo, **Morf.,** p. 177). De fapt, realizările sufixului la tipul

Scanned with OKEN Scanner

hotărî sînt determinate fonetic, adică de caracterul forte la lui **r** de la finala radicalului.

La formele de persoana I şi a II-a pl., sufixele sînt ca la indicativ, aceleaşi la toate clasele de verbe: **să cînt-ă-m, să cînt-á-ţi; să ved-é-m, să ved-é-ţi, să cred-e-m, să cred-e-ţi, să fug-i-m, să fug-i-ţi, să cobor-î-m, să cobor-î-ţi** etc. Numai la verbele în **-e** accentul nu afectează sufixul.

Observaţiile făcute la prezentul indicativ privitoare la varianta poziţională **-e-** a sufixului de la persoana I pl. a verbelor în **-a** cu radical terminat în palatală sînt valabile şi pentru conjunctiv.

Desinenţele nu diferă de cele de la indicativ prezent, numai că la persoana a III-a sînt altfel repartizate, şi anume: a) la verbele cu infinitivul în **-a** şi în **-î** (cu prezentul tare) desinenţa este **-e: să cînte, să lucreze, să continue, să taie, să apropie, să sperie, să îngenunche, să coboare**; b) la verbele cu infinitivul în **-ea, -e, -i, -î** (cu prezentul slab) desinenţa este **-ă: să vadă, să creadă, să fugă, să iubească, să hotărască.**

Prin urmare, desinenţa **-e** de la conjunctiv corespunde lui **-ă** de la indicativ **(să cînte: cîntă)** şi, invers, desinenţa **-ă** de la conjunctiv corespunde lui **-e** la indicativ **(să fugă: fuge, să vadă: vede).**

Se impun unele precizări de interpretare.

Pentru verbele în **-a** cu radicalul terminat în palatală **(tăia, îngenunchea)**, desinenţa **-e** nu este o realizare poziţională, aşa cum este la persoana a III-a a indicativului prezent, ci desinenţa normală de conjunctiv, alormorful morfologic propriu clasei de verbe în **-a.** Dimpotrivă, la verbele cu infinitivul în **-i** precedat de vocală **(sui, chiui, ogoi** etc.), desinenţa **-e** de la conjunctiv trebuie interpretată ca o realizare poziţională a lui **-ă.**

La verbele **a oua, a ploua,** cu radicalul în **-u,** desinenţa **-ă** este o realizare fonetică a lui **-e: să ouă, să plouă.** Var.

Scanned with OKEN Scanner

pop. **să ploaie** trebuie raportată la verbul **a ploia**, cu radicalul în **-i**, constant în toată paradigma : **ploaie, ploia, ploiat** etc. ; de la conjunctiv (**să ploaie**) nu este variantă poziţională.

Verbele de conjugarea I cu radicalul în **-ș, -j** au desinenţa **-e** sau **-ă** în funcţie de caracterul dur sau moale al consoanei de la finala radicalului : **să îngraşă, să degajă** şi **să îngraşe, să degaje.**

Evident, formele în **-e** de conjunctiv sînt literare.

Cîteva verbe, care au altă desinenţă decît cea la care ne-am aştepta, sînt, din acest punct de vedere, excepţii greu de explicat. Astfel, **a umple** (altădată în **-ea**) are persoana a III-a în **-e**, ca la indicativ : **să umple**, nu în **-ă** ca verbele cu infinitivul în **-ea** sau în **-e** (comp. **să vadă, să creadă**).

De asemenea, **a azvîrli, a sprijini, a suferi** şi **a oferi** au la conjunctiv forme în **-e : să azvîrle, să sprijine, să sufere, să ofere, să confere**, deşi, în principiu, verbele cu infinitivul în **-i** au la conjunctiv desinenţa **-ă** (comp. **să fugă**). Primele trei dintre aceste verbe au şi la indicativ variante în **-e** : **azvîrle, sprijine, sufere.** Pentru a se diferenţia unele de altele, sînt recomandate ca literare formele în **-ă** la indicativ : **azvîrlă, sprijină, suferă** şi cele în **-e** la conjunctiv : **să azvîrle, să sprijine, să sufere.**

Mai adăugăm, în sfîrşit, că verbele cu infinitivul în **-i** şi cu prezent slab care în limbajul popular pierd sufixul **-esc-** se caracterizează la persoana a III-a a conjunctivului nu prin desinenţa **-ă**, cum ar fi fost de aşteptat, ci prin **-e**, desinenţă identică cu a persoanei a III-a a indicativului prezent. Se pare că **-e** se ataşează la orice radical, cu excepţia, probabil, a unor radicale terminate în consoană africată : **să paţă, să să-mpuţă.** Iată o înşirare de exemple culese din texte populare : **să bîjbăie, să orăcăie, să cheltuie, să-i făgăduie, să se ogoaie, s-o lecuie, să pricinuie, să-l păcăle, să iscăle, să se tăvăle, s-o ocole, să-i potole, s-o perpele, să-l cicăle, să-l cocole, s-o mîzgăle, să se rostogole, să se**

Scanned with OKEN Scanner

vînzole, să pripone calu, să-l pomene, să se hărăne, să boncăne, să bodogăne, s-o împăture, să nimere, să înfloare, să păgube, să se îmbrînde, să forfote, s-o cutroape, s-o ciunte etc.

E posibil ca **-e** din astfel de forme de conjunctiv să fie interpretat ca variantă poziţională a lui **-ă**, mai ales că ele apar în zonele în care consoanele **n, l, r, t, d** se rostesc mai mult sau mai puţin palatalizat ; condiţia palatalizării, în cazul formelor date, o reprezenta **-ea** din cadrul sufixului **-easc-**. Deci, **să păcălească, să păcăle.** De regulă, accentul se deplasează pe penultima silabă a radicalului, fără ca vocalele de sub accent să sufere modificări.

La toate clasele de verbe, persoana a III-a plural este omonimă cu a III-a singular, ceea ce constituie o particularitate a conjunctivului. Am văzut că la indicativ prezent verbele se organizează în două grupe din punctul de vedere al omonimiilor desinenţiale pe care le realizează în cursul paradigmei : unele stabilesc omonimia între persoana I sing. şi a III-a plural, iar altele între persoana a III-a sing. şi a III-a pl. La conjunctiv, prima dintre aceste două omonimii nu se realizează, iar a doua, fiind o omonimie comună tuturor verbelor, este irelevantă pentru clasificarea verbelor în conjugări.

Aşadar, conjunctivul prezent are patru forme omonime cu ale indicativului prezent : persoana I şi a II-a sing., I şi a II-a pl. ; în cazul unei clase restrînse de verbe **(a sui, a ogoi)** omonimia priveşte toate cele şase forme ale paradigmei.

Diferenţierea în cadrul prezentului celor două moduri s-a putut înfăptui totuşi prin morfemul **să**, care precedă întotdeauna forma de conjunctiv. Acest morfem era la origine conjuncţie condiţională (provine din lat. **si**) şi putea însoţi şi alte moduri, indicativul şi condiţionalul. Modificarea valorii lui **să**, din conjuncţie subordonatoare în

Scanned with OKEN Scanner

marcă proprie conjunctivului, se dovedește prin aceea că a ajuns să însoțească numai formele de conjunctiv, apărînd la acest mod verbal chiar și în cadrul propozițiilor principale, poziție din care este exclusă, de regulă, apariția unei conjuncții subordonatoare, de exemplu: **să meargă la doctor; să-mi spuneți (cine a venit); să trăiești.** Evident, pentru orice propoziție independentă cu verbul la conjunctiv, este de presupus inițial o construcție cu subordonare: **îi recomand să meargă la doctor; vă cer să-mi spuneți...; îți urez să trăiești.**

La persoana a III-a, conjunctivul poate apărea uneori fără **să**, fiind suficiente desinențele specifice pentru a se evita omonimia cu indicativul: **treacă-meargă; piară toți; fie; ducă-se pe pustii; ferească-ne sfîntul; fericească-l muritorii; trăiască și înflorească Republica noastră; decidă el dacă e bine; hotărască singur.** În astfel de construcții, conjunctivul fără **să** se găsește, ca topică, pe primul loc.

Solidar cu forma verbală pe care o însoțește, **să** nu poate fi niciodată enclitic. Disocierea de verb se poate realiza, ca și la infinitiv, numai prin adverbele: **nu, mai, prea, cam, tot, și** și prin formele pronominale neaccentuate, de exemplu: **să mai cînte, să cam plece, să-l aducă.** Numărul maxim de termeni care se pot intercala este de cinci: **să nu mi-l mai tot cînte.**

Diferențierea de indicativ a formelor conjunctivului se realizează nu numai prin morfemul **să**, ori prin desinențele specifice de la persoana a III-a, ci și prin radical, adică prin alternanțele care se creează la persoana a III-a: **vede: să vadă (e/a), leagă: să lege (ea/e, g/ğ), iese: să iasă (ie/ia;** regional: **iasă: să iese), pleacă: să plece (ea/e, k/č), trece: să treacă (e/ea, č/k), fuge: să fugă (ğ/g)** etc.

În sfîrșit, se pare că radicalele cu consoană finală iotacizată s-au păstrat mai bine la formele de conjunctiv decît la cele de indicativ: **să văz, să crez, să scoț, să trimiț, să viu, să țiu** etc. Spre deosebire de indicativ, conjunctivul are forme cu iotacizare și la persoana a III-a: **să audă, să scoată, să ție, să vie, să puie** etc.

Scanned with OKEN Scanner

INFINITIVUL PREZENT

Are o structură simplă caracterizată prin sufixele: **-a, -ea, -e, -i** şi **-î**: **a ara, a tăia, a deochea, a sperla, a apropia, a continua; a părea, a plăcea, a prinde, a pune, a dormi, a pieri, a iubi, a sui; a vîrî, a hotărî.**

Pe baza sufixelor infinitivului, verbele româneşti sînt clasificate în gramaticile tradiţionale în patru conjugări; **-i** şi **-î** sînt considerate ca variante ale aceluiaşi sufix, caracterizînd verbele de conjugarea a IV-a.

Această clasificare se menţine, în linii generale, şi în cercetările actuale. Numărul mai mare de clase (şase, opt sau zece), care rezultă din analiza structurală a flexiunii verbale româneşti, se desprinde de fapt din cele patru grupuri statornicite de multă vreme în gramaticile tradiţionale.

Se susţine de obicei că **-î**, apărînd numai la infinitive cu radicalul în **-r**, nu trebuie asimilat cu **-i**, pentru că există o categorie de verbe în **-î** (cele cu prezentul tare, ca **a vîrî, a coborî**) cu deosebiri paradigmatice remarcabile faţă de cele în **-i**; aceasta ar justifica interpretarea lui **-î** ca sufix distinct de **-i**. Vom vedea totuşi mai departe că verbele în **-î** sînt repartizate la două clase paradigmatice distincte, clase care aparţin însă aceluiaşi tip de conjugare.

Infinitivul este precedat de **a**, un morfem de felul lui **să** de la conjunctiv.

Disocierea celor două componente ale infinitivului este posibilă numai prin intercalarea adverbelor: **mai, şi, tot, cam, prea, nu** sau a pronumelor neaccentuate, de exemplu: **a nu aduce, a-i reproşa, a ne povesti, a nu-mi mai da.** Ca şi la conjunctiv, se pot interpola chiar cinci adverbe şi pronume deodată: **a nu mi-o mai tot spune.** Se observă că intercalările sînt chiar identice cu cele întîlnite la conjunctivul prezent.

Scanned with OKEN Scanner

Topica inversă, cu postpunerea lui **a**, nu este posibilă, așa cum nu este posibilă nici postpunerea lui **să** de la conjunctiv.

Prepoziție la origine, **a** a devenit o caracteristică gramaticală a infinitivului. Gramaticalizarea lui **a** se poate dovedi în primul rînd prin aceea că însoțește infinitivul chiar și în cazul în care acesta are rol de subiect, deci cu o funcție sintactică improprie construcțiilor prepoziționale: **a învăța este o datorie** (verbul la infinitiv, **a învăța**, are rol de subiect).

Tot prin gramaticalizarea lui **a** se explică, în al doilea rînd, posibilitatea ca infinitivul însoțit de această marcă să fie precedat de diferite prepoziții ca: **pentru, spre, prin, în, fără, de, din, la, pînă, pînă la, înainte de, în loc de, cu scopul de, departe de** etc., de exemplu: **pentru a spune, înainte de a pleca, departe de a înțelege** etc.

Deci, combinarea infinitivului cu diferite prepoziții se realizează întotdeauna în prezența morfemului caracteristic **a**.

Există totuși unele situații în care verbul la infinitiv apare fără marca **a**:

a) Cînd infinitivul face parte din structura unor moduri și timpuri (condiționalul prezent, imperativul negativ și viitorul): **aș cînta; nu cînta; voi cînta** (dar cu **a**: **am a cînta**, la viitorul cu **avea**).

b) Cînd infinitivul este dependent sintactic de verbul **a avea** și, totodată, precedat de un pronume relativ sau de un adverb relativ: **n-am cui spune; avem ce face; n-are la cine merge; are cînd citi; are unde se duce, n-am unde pleca.**

Dacă inversiunea e posibilă, infinitivul recapătă obligatoriu pe **a**: **a pleca n-am unde; a spune n-am cui.**

c) În construcțiile din limba vorbită cu **a fi** impersonal și un pronume relativ sau adverb relativ: **este ce lucra; este unde dormi.**

Scanned with OKEN Scanner

d) Cînd infinitivul are ca termen regent verbul **a putea**: **poate cînta.** Popular, și după verbul **a ști**: **știu cînta**; **ce știi lucra** ?

Forma lungă a infinitivului este caracterizată prin sufixul **-re**, același pentru toate clasele verbale, adăugat la sufixul specific fiecărei clase de verbe: **cînt-á-re, ved-é-re, créd-e-re, fug-i-re, cobor-î-re.** Există o particularitate a verbelor de conjugarea a II-a: la forma lungă, diftongul **-ea** se contrage în **-e** din cauza lui **-e** din silaba următoare: **a vedea — vedere, a plăcea — plăcere.**

Accentul se găsește pe sufixul specific, cu excepția verbelor în **-e**, care au accentul pe radical.

Deci, structura infinitivului lung este analizabilă astfel: radical + sufixul specific fiecărei clase verbale + sufixul **-re.**

Infinitivul lung s-a substantivat, devenind, deci, variabil. Procesul acesta a început de multă vreme; se poate spune că la nivelul unor graiuri periferice el nu este încheiat defintiv nici astăzi. În limba veche, exemplele de infinitiv lung verbal sînt frecvente. Ca verb, deci invariabil, ca și cel scurtat, s-a păstrat în formele de condițional cu auxiliarul inversat: **închinare-aș, fire-ai**; de asemenea, în structura formelor de plural ale imperativului negativ din limbajul popular: **nu facereți, nu plecareți.** Urme ale vechiului infinitiv lung verbal, în aceleași contexte ca infinitivul scurtat, se întîlnesc și astăzi în graiurile din nord-vest: **nu-i bine de-a vedearea, are de-a să spălarea, urît lucru a omorîre** (cf. Mării, în CL, XIII, 2, 1968, p. 327—331). Scurtarea infinitivului lung verbal **(cîntare > cînta)** s-ar fi produs din nevoia exprimării opoziției cu infinitivul lung substantivat (deci: subst. **cîntare** — verb **cînta**).

Prin urmare, infinitivul se deosebește de conjunctiv prin invariabilitatea formei. Posibilitățile de topică ale elementelor componente ca și de disociere a lor sînt însă identice.

Scanned with OKEN Scanner

PERFECTUL COMPUS

Este alcătuit din auxiliarul **a avea,** variabil după număr și persoană, și forma de participiu, invariabilă în toată paradigma. Ideea de timp trecut se exprimă prin sufixele participiului considerate în raport direct cu elementul variabil al auxiliarului.

Auxiliarul reprezintă, la origine, formele neaccentuate ale verbului **a avea.** Acestea diferă de cele accentuate numai la trei persoane : a III-a sing. **(a : are),** I pl. **(am : avem)** și a II-a pl. **(ați : aveți).** În structura auxiliarului se degajează un segment invariabil **a-** cu rol de radical și desinențele **-m, -i, -θ, -m, -ți, -u,** atașate direct la radical, fără intermediul unui sufix. Această interpretare a componentelor morfematice ale auxiliarului se justifică prin aceea că elementele desinențiale se regăsesc în structura altor forme temporale (de exemplu, în mod integral la imperfect și, parțial, la mai mult ca perfect), iar radicalul **a-** există în însăși structura unora dintre formele „accentuate" ale lui **a avea.**

Probleme speciale pun formele de persoana a III-a sing. și pl. ale auxiliarului. În varianta literară actuală a limbii, opoziția dintre singular și plural e clară : sing. **a,** pl. **au,** deci desinențele **-θ : -u.** În limba veche, dar și astăzi în puncte izolate din Banat și Transilvania, singularul și pluralul au forme omonime : **el au cîntat, ei au cîntat.** Acest sincretism a reprezentat norma literară pînă pe la începutul secolului al XIX-lea, cînd s-a constituit opoziția actuală **a : au,** prin refacerea formei de singular. Deși cu același rezultat, procesul a fost totuși invers față de cel de la imperfect, unde s-a refăcut nu forma de singular, ci cea de plural : paralela inițială **el cînta — ei cînta,** cu omonimie, a devenit **el cînta — ei cîntau.** În cazul auxiliarului de perfect, omo-

Scanned with OKEN Scanner

nimia era desinențială și de radical (**au : au**), pe cînd în cazul imperfectului, omonimia era sufixală și desinențială.

În numeroase graiuri populare, **au** a devenit **o** prin acomodare reciprocă a sunetelor componente (**u** s-a deschis spre **a**, iar **a** s-a închis spre **u**, de unde a rezultat **o**), mai întîi la singular : sing. **o cîntat** — pl. **au cîntat**, apoi și la plural, consecința fiind suspendarea opoziției create : sing. **o cîntat** — pl. **o cîntat.** Apoi s-a constituit din nou opoziția prin diferențierea formei de plural a auxiliarului : sing. **a cîntat** — pl. **or cîntat**, cu intervenția unui **-r**, probabil de la auxiliarul de viitor.

Toate aceste serii : **au — au, o — au, o — o, o — or,** cu termeni omonimi sau în opoziție, există astăzi în graiurile populare. Ele se referă exclusiv la opoziția de număr, nu și la cea de persoană. Dacă **o** se interpretează ca radical, însemnează că opoziția de persoană a ajuns să se exprime prin radicale : persoana I și a II-a **a-**, persoana a III-a **o-**. (Pentru o interpretare similară a funcției morfematice a radicalului, comp. cu structura pronumelui posesiv, la care segmentele inițiale **m-, t-, s-** disting o persoană de alta).

În legătură cu opoziția **a — au**, care s-a impus în limba literară, trebuie arătat că aceasta a fost anulată în graiurile din aria de sud a țării, dar nu printr-un proces fonetic, ci mai de grabă prin analogie cu omonimia de la prezent ; după modelul **el vine — ei vine** s-a creat și : **el a venit — ei a venit.**

De regulă generală, auxiliarul precedă participiului : **am cîntat**, dar poate apărea și enclitic : **cîntat-am.** Encliza auxiliarului e mai frecventă în limba veche, în graiurile de astăzi din nord-vestul țării, în limba poeziei populare. Poeții culți recurg adesea la encliză din nevoi prosodice. Se pare că în limba vorbită din regiunile în care e obișnuită încă encliza auxiliarului această topică e preferată în propozițiile interogativ-exclamative care exprimă mai ales o surpriză : **văzut-ai lupul ? !**

Scanned with OKEN Scanner

Între auxiliar şi participiu se pot intercala adverbele: **mai, şi, prea, tot, cam: a mai (şi, prea, tot, cam) cîntat.** Prin celelalte adverbe, inclusiv prin **nu**, cele două componente ale perfectului compus nu pot fi disociate.

Dacă auxiliarul este enclitic, disocierea se realizează numai prin pronume neaccentuate: **dusu-l-am, aplecatu-m-am, datu-ne-am, adusu-mi-l-a** etc. În limba folclorului: **aflatu-l-o, scăpatu-l-o, tăiatu-l-o, aruncatu-l-o, scosu-l-o** (Marian, Descîntece, 79). În această situaţie, sufixul participial se augmentează cu **-u**, care se explică etimologic.

În graiurile din Muntenia, forma de participiu poate fi augmentată prin **-ră**, desinenţă de plural extinsă de la perfectul simplu: **noi am plătitără, ei au căutatără.**

Prin urmare, perfectul compus prezintă deosebiri mari faţă de formele, tot compuse, ale infinitivului şi conjunctivului: morfemul mobil este un auxiliar variabil după persoană şi număr, disocierile şi topica diferă.

CONDIŢIONALUL PREZENT

Este alcătuit din auxiliar şi infinitivul verbului. Primul component este variabil în funcţie de număr şi persoană: **aş, ai, ar, am, aţi, ar.** În structura auxiliarului se degajează un segment constant **a-**, care funcţionează ca radical, şi desinenţele **-ş, -i, -r, -m, -ţi, -r.** Se observă că auxiliarul condiţionalului prezintă forme omonime cu ale perfectului compus numai la persoana a II-a sing., I pl. şi a II-a pl. (**ai, am, aţi**). Desinenţele specifice, **-ş** şi **-r**, exclud identitatea completă a paradigmei auxiliarelor de perfect şi condiţional.

La auxiliarul condiţionalului prezent sînt omonime formele de persoana a III-a sing. şi a III-a pl.

Scanned with OKEN Scanner

Privitor la structura formei de persoana a III-a, e posibilă şi o altă analiză decît cea propusă mai sus, constînd anume în degajarea unui radical **ar-** şi a unei desinenţe zero. Considerarea lui **r** ca făcînd parte din radical are raţiuni strict etimologice, **ar** provenind direct dintr-o formă **are** (cu desineţa **-e**), proprie limbii vechi. Dar, pentru româna contemporană, e de preferat prima interpretare.

Între auxiliar şi infinitiv se pot intercala aceleaşi adverbe ca la perfectul compus : **aş mai (prea, cam, şi, tot) cînta** ; adverbul **nu**, precum şi toate celelalte adverbe, nu pot disocia cele două părţi ale condiţionalului prezent : **n-aş cînta, chiar aş cînta, aş cînta astăzi.** Construcţia de tipul ***aş nu cînta** nu este posibilă.

Auxiliarul poate fi plasat şi în urma infinitivului, dar numai în limbajul popular (mai ales în construcţii fixe, ca urări, imprecaţii, blesteme, înjurături etc. sau în descîntece, bocete etc.). Encliza auxiliarului impune forma lungă a infinitivului : **venire-ai, închinare-aş, cîntare-aş, jurare-aş, fire-ai** etc.

În construcţia cu topică inversă e posibilă intercalarea numai a formelor pronominale (personale şi reflexive) neaccentuate, situaţie în care infinitivul apare cu formă scurtată : **duce-te-ai, arde-te-ar** (focul), **lua-te-ar, închina-m-aş, vedea-o-aş** etc.

În sfîrşit, mai adăugăm că în graiurile din Banat şi nordul Olteniei formele auxiliarului sînt : **vreaş, vreai, vrea(r), vream, vreaţi, vrea(r) : vreaş mînca, vreai merge.**

Deci, structura condiţionalului (aceeaşi cu a optativului) se aseamănă cu structura perfectului compus prin variabilitatea auxiliarului şi invariabilitatea formei verbale propriu-zise (infinitivul şi participiul), precum şi prin identitatea inversiunilor şi a posibilităţilor de disociere.

Scanned with OKEN Scanner

VIITORUL

Sînt mai multe forme de viitor în română, toate construite cu un auxiliar. Le vom analiza pe rînd.

1. Tipul literar de astăzi este compus din infinitivul verbului precedat de formele de auxiliar ale lui **a vrea : voi cînta, vei cînta** etc. Auxiliarul variază după persoană şi număr : **voi, vei, va, vom, veţi, vor.** Acesta are astăzi în comun cu prezentul verbului **a vrea** doar forma de persoana a III-a pl. Etimologic însă toate formele auxiliarului se explică din prezentul lui **a vrea.**

Analiza structurii morfematice a auxiliarului este dificilă. Se poate accepta următoarea segmentare a formelor : **vo-i** (sau **voi-θ**, arhaic : **voi-u**), **ve-i, va-θ, vo-m, ve-ţi vo-r** (sau **vor-θ**). Segmentul **v-**, o porţiune din radical, dispare din limba vorbită, aşa cum vom arăta mai departe. Posibilitatea ca **v-** să dispară este o dovadă că el singur nu poate reprezenta radicalul. Segmentul cu rol de radical nu se poate reduce, ca structură fonetică, la un singur sunet ; nu există forme al căror radical să fie exprimat prin zero.

Din analiza propusă se degajează ca sigure desinenţele **-i, -m** şi **-ţi.** Alomorfele radicalului servesc şi pentru exprimarea opoziţiilor de persoană şi număr (Vezi şi auxiliarul perfectului compus).

Auxiliarul este mobil, adică poate apărea şi în urma infinitivului (întotdeauna cu formă scurtă) : **voi cînta** şi **cînta-voi.**

Topica cu inversiunea auxiliarului se întîlneşte mai ales în stilul beletristic şi în limba cărţilor vechi.

Cînd succesiunea celor două componente este cea normală, din limba literară standard, sînt posibile aceleaşi intercalări ca la perfectul compus şi la condiţional : **voi mai** (**şi, prea, cam, tot**) **cînta.** Adverbul **nu** se află întotdeauna

Scanned with OKEN Scanner

înaintea auxiliarului : **nu voi merge** sau a infinitivului cînd auxiliarul e la urmă : **nu cînta-voi.**

În cazul topicii inverse, se pot introduce numai formele neaccentuate al pronumelui personal şi reflexiv, întocmai ca la perfectul compus şi la condiţional : **îngîna-ne-vor, coborî-mă-voi, spune-ţi-voi.**

Acest tip de viitor circulă obişnuit în limba scrisă şi în vorbirea literară pretenţioasă.

2. În limba vorbită se foloseşte o variantă a acestui tip caracterizată prin afereza lui **v-** de la auxiliar : **oi da.** Printre cauzele dispariţiei lui **v-** se invocă de obicei disimilaţia prin fonetica sintactică: **vă voi da > vă oi da > v-oi da > voi da** şi, de asemenea, construcţiile negative : **nu voi cînta > n-oi cînta.** Formele rezultate sînt : **oi, ei (ăi, oi, îi, i), o, om, eţi (ăţi, îţi, oţi), or.** La persoana a III-a sing. era de aşteptat **a** (din **va**), dar s-a impus **o** probabil sub influenţa formelor **or** de la persoana a III-a pl. şi **oi** de la I-a sing. La variantele notate în paranteze jocul vocalelor iniţiale se explică prin factori diverşi : lipsa accentului, fonetica sintactică, analogia. Oricum, segmentele vocalice iniţiale se interpretează morfematic ca alomorfe de radical : **o-** (**oi-** ?), **e-** (**ă-, o-, î-, i-**), **o-, e-** (**ă-, î-, o-**), **o-** (sau **or-**).

Desinenţele sînt aceleaşi ca la tipul precedent.

Disocierea se produce prin aceleaşi adverbe : **oi tot cînta.**

Poziţia enclitică a auxiliarului cere obligatoriu intercalarea unui pronume neaccentuat : **duce-m-oi, plînge-l-oi, duce-te-i** etc. La formele cu **voi,** intercalarea nu este obligatorie în cazul inversiunii.

3. Alt tip de viitor specific limbii vorbite (mai ales din Muntenia) este alcătuit din formele conjunctivului prezent precedate de auxiliarul **o** invariabil : **o să cînt, o să cînţi** etc. Morfemele de persoană şi număr sînt cuprinse în formele conjunctivului.

Scanned with OKEN Scanner

La persoana a III- pl. poate apărea, în unele regiuni, forma **or** a auxiliarului, datorită, evident, influenței tipului precedent de viitor popular. Se evită, în felul acesta, prin variații ale auxiliarului, singura omonimie din paradigma acestui tip de viitor : **o să cînte : or să cînte.**

Topica elementelor componente este fixă, adică nici auxiliarul, nici morfemul **să** nu-și pot schimba locul.

Intercalarea adverbelor din seria cunoscută și a formelor pronominale atone este posibilă numai între **să** și verb, întocmai ca la conjunctiv : **o să mai (și, prea, tot, cam) cînt ; o să-l chem, o s-o aducă ; n-o să mi-l mai tot spună.**

Originea auxiliarului **o** e greu de explicat. Se presupune că provine dintr-un mai vechi **va** (< lat. **vado** „merg"), conservat în expresia **mai va** (cf. Pușcariu, în DR, VI, 387) sau din **va** (< lat. **volet**), auxiliarul obișnuit pentru persoana a III-a sing. sau, în sfîrșit, **o** s-ar fi impus de la persoana a III-a a tipului de viitor **o cînta** (cu **o** creat analogic cu forma de plural **or**).

Nu este exclus însă ca tipul **o să cînt** să fie o variantă mai tîrzie a tipului **(v)oi să cînt,** creată prin eliminarea mărcilor redundante de persoană și număr ale auxiliarului (cf. Elena Berea-Găgeanu, **Viitorul în limba română,** rezumat al tezei de doctorat, București, 1974).

În graiurile din Moldova și Transilvania, auxiliarul apare cu forma **a** : **a să cînt** etc., formă provenită din **va** cu afereza lui **v-** (altă ipoteză : **a** < lat. **habet**).

4. Un tip de viitor care astăzi se folosește foarte rar, dar care era frecvent în limba secolului al XVI-lea și al XVII-lea, este format din conjunctivul prezent precedat de auxiliarul **voi : voi să cînt, vei să cînți, va să cînte, vom să cîntăm, veți să cîntați, vor să cînte.** S-a creat, probabil, din tipul **voi cînta,** înlocuindu-se infinitivul prin conjunctiv. Se

Scanned with OKEN Scanner

observă că este marcat de două ori, adică şi auxiliarul şi forma de conjunctiv comportă desinenţe pentru exprimarea opoziţiilor de număr şi persoană. Este un caz de redundanţă.

Auxiliarul poate apărea şi cu varianta **oi : oi să cînt.**

În continuare, vom examina două forme de viitor construite cu infinitivul, respectiv conjunctivul, avînd comun „auxiliarul" **a avea.**

5. În structura celui dintîi dintre aceste tipuri „auxiliarul" este exprimat prin formele „întregi" ale lui **a avea,** iar infinitivul verbului de conjugat este însoţit de marca proprie **a : am a cînta, ai a cînta, are a cînta, avem a cînta, aveţi a cînta, au a cînta.** Faptul că verbul **a avea** poate apărea şi la alte timpuri şi moduri : **aveam a lucra, am avut a lucra, avînd a lucra** etc. şi că poate exprima, în funcţie de contextul în care se află, nu numai ideea temporală de viitor, ci şi sensul modal de „trebuie", „este necesar", constituie o dovadă că această construcţie poate fi interpretată şi ca o combinaţie liberă de cuvinte, depăşind, adică, zona strictă a morfologiei (cf. Guţu-Romalo, **Morf.,** 189).

6. Tipul **am să cînt** este format din prezentul lui **a avea** şi conjunctivul verbului de conjugat ; prin urmare, se deosebeşte de tipul precedent prin redundanţa mărcilor de persoană şi număr : **am să cînt, ai să cînţi, are să cînte, avem să cîntăm** etc.

Şi de astă dată, auxiliarul" poate apărea şi la alte timpuri şi moduri decît prezentul indicativ : **aveam să scriu, am avut să scriu** etc., în unele contexte fiind posibilă substituţia prin **trebuie, e necesar,** ceea ce dovedeşte că şi acest tip de viitor poate fi considerat, datorită valorii modale pe care o exprimă, ca o combinaţie liberă de cuvinte.

Prin urmare, viitorul românesc se formează din infinitiv şi conjunctiv precedate de auxiliarele **voi** şi **am.**

Scanned with OKEN Scanner

VIITORUL ANTERIOR

Este alcătuit din formele de viitor ale auxiliarului **a fi** și forma invariabilă a participiului verbului de conjugat : **voi fi ajuns, vei fi ajuns, va fi ajuns** etc.

Acest tip de viitor e literar și destul de puțin frecvent. În limba vorbită, auxiliarul are formele populare cu afereza lui **v-** : **oi fi ajuns, ăi fi ajuns** etc.

Elementele componente ale viitorului anterior au topică fixă, întocmai ca cele din structura formelor de perfect ale conjunctivului și condiționalului.

Intercalarea adverbelor din grupul cunoscut e posibilă atît între **voi** și **fi,** cît și între **fi** și participiu, de exemplu : **voi mai fi spus, voi fi mai spus, o fi și ajuns** etc.

CONJUNCTIVUL PERFECT

Are o structură compusă din morfemul **să,** specific conjunctivului, infinitivul **fi** și participiul verbului de conjugat, toate acestea dispuse într-o succesiune fixă : **să fi cîntat.** Este o formă verbală invariabilă în raport cu persoana și numărul : **eu să fi cîntat, tu să fi cîntat, el să fi cîntat, noi să fi cîntat** etc.

Intercalarea adverbelor din seria cunoscută și a formelor atone ale pronumelui personal și reflexiv se produce în același punct de jonctură ca la conjunctivul prezent : **să mai fi rămas, să-l fi adus, să se mai fi spus.** Mai rar, adverbele pot fi intercalate și între **fi** și participiu : **să fi mai rămas, să fi și cîntat.**

Prin sincretismul total al persoanelor și al numerelor, conjunctivul perfect reprezintă o anomalie în raport cu structura morfematică a celorlalte timpuri perfecte ale modurilor

Scanned with OKEN Scanner

personale, adică a viitorului anterior și a condiționalului perfect, timpuri constituite tot pe baza unui participiu și a infinitivului lui **a fi**, dar cu auxiliarul variabil.

În limba veche, conjunctivul perfect avea însă altă structură, și anume : conjunctivul prezent al lui **a fi** plus participiul verbului de conjugat : **să fiu spus, să fii spus, să fie spus, să fim spus, să fiți spus, să fie spus.** Desinențele auxiliarului asigurau variabilitatea formelor după persoană și număr. Acest tip de conjunctiv perfect există încă și astăzi în zonele mai arhaice din nord-vestul țării (Oltenia, Banat, Crișana, Maramureș).

Conjunctivul perfect este o creație daco-română, datorită, probabil, nevoii de a substitui infinitivul perfect, așa cum infinitivul prezent se substituia prin conjunctivul prezent.

Formele cu **a fi** invariabil apar tîrziu, în sec. al XVIII-lea, și se impun ca literare abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. Noul tip de conjunctiv perfect se datorește presiunii sistemului timpurilor perfecte cu **a fi** invariabil, adică condiționalului perfect și infinitivului perfect, cu care conjunctivul perfect intra în relații paradigmatice și sintagmatice (cf. Frîncu, în SCL, XXI, 2, 1970, p. 205—227). Deci, tipul **să fiu cîntat** devine **să fi cîntat** prin analogie cu **ar fi cîntat** și **a fi cîntat,** stabilindu-se astfel o simetrie în cadrul timpului perfect al celor trei moduri.

CONDIȚIONALUL PERFECT

În structura condiționalului perfect se recunosc trei componente : un auxiliar, infinitivul **fi** și participiul verbului de conjugat. Sau, potrivit altei interpretări : condiționalul prezent al verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului care se conjugă. Variațiile de persoană și număr sînt exprimate prin

Scanned with OKEN Scanner

desinenţele auxiliarului : **aş fi cîntat, ai fi cîntat** etc. Participiul este întotdeauna invariabil în structura condiţionalului perfect.

Topica este fixă, inversiunea auxiliarului nefiind posibilă.

Intercalarea adverbelor : **mai, şi, tot, cam, prea** se produce între auxiliar şi infinitiv, întocmai ca la condiţionalul prezent : **aş mai fi cîntat, ar cam fi dormit.** Mai rar, intercalarea adverbelor din această serie se poate efectua între infinitivul **fi** şi participiu : **aş fi şi cîntat, aş fi tot povestit.**

Pronumele personale neaccentuate nu pot apărea în nici unul din cele două puncte de jonctură, ci numai înaintea sau în urma întregii construcţii : **l-aş fi chemat, aş fi chemat-o.**

INFINITIVUL PERFECT

Se formează din infinitivul prezent al verbului **a fi** şi participiul verbului de conjugat. Este o formă verbală invariabilă din punctul de vedere al persoanei şi al numărului : **a fi spus, a fi cerut, a fi crezut.**

Topica inversă nu e posibilă.

Disocierea prin intercalări a părţilor componente este identică cu cea de la infinitivul prezent, adică se pot intercala în acelaşi punct de joncturăaceleaşi adverbe şi forme pronominale neaccentuate : **a mai fi spus, a-l fi povestit, a o mai fi adus, a ni-l tot fi spus.**

Infinitivul perfect e folosit rar în româna contemporană.

PREZUMTIVUL PREZENT

Se cunosc trei tipuri, cu următoarele structuri :

a) viitorul verbului **a fi** şi gerunziul verbului de conjugat : **voi fi lucrînd, vei fi lucrînd** etc. Auxiliarul apare mai frecvent sub formele populare : **oi fi lucrînd, ăi fi lucrînd** etc.

Scanned with OKEN Scanner

b) condiționalul prezent al lui **a fi** și gerunziul verbului de conjugat : **aș fi lucrînd, ai fi lucrînd** etc.

c) morfemul **să,** verbul **a fi** la infinitiv, plus gerunziul verbului de conjugat : (eu) **să fi lucrînd,** (tu) **să fi lucrînd** etc. Această formă este invariabilă din punctul de vedere al persoanei și al numărului. Probabil s-a creat după modelul conjunctivului perfect, cu care are în comun verbul **a fi** invariabil precedat de marca **să.**

Cele trei tipuri de prezumtiv prezent sînt constituite pe baza gerunziului. Toate au topică fixă și sînt susceptibile de intercalarea adverbelor **mai, și, prea, cam, tot** în același punct de jonctură în care se produc intercalările la viitor, la condițional și la conjunctiv : **oi mai fi lucrînd, aș mai fi lucrînd, să mai fi lucrînd.**

PREZUMTIVUL PERFECT

Cele trei tipuri prin care se realizează sînt omonime cu viitorul anterior, cu condiționalul perfect și cu conjunctivul perfect :

a) **voi fi lucrat, vei fi lucrat** etc. (mai frecvent auxiliarul popular **oi : oi fi lucrat** etc.)

b) **aș fi lucrat, ai fi lucrat** etc.

c) (eu) **să fi lucrat,** (tu) **să fi lucrat** etc.

Se observă că toate formele au în comun participiul verbului de conjugat.

Topica și posibilitățile de disociere a elementelor componente sînt aceleași ca la timpurile și modurile cu care formele prezumtivului perfect sînt omonime.

*
* *

Scanned with OKEN Scanner

Formele verbale compuse, pe care le-am analizat, se pot grupa din punctul de vedere al variabilității elementelor componente în felul următor :

1. Morfem auxiliar invariabil și formă verbală variabilă :
   a) conjunctivul prezent, cu structura : **să + radical + flectiv ;**
   b) viitorul, cu structura : **o + conjunctivul prezent** (**o + să** + radical + flectiv) : **o să cînt.**
2. Auxiliar variabil și formă verbală invariabilă :
   a) auxiliar + participiu sau infinitiv : perfectul compus, condiționalul prezent, viitorul cu **voi, oi + inf. ;**
   b) auxiliar + **fi** + participiu sau gerunziu : viitorul anterior, condiționalul perfect, prezumtivul prezent (**voi fi lucrînd, aș fi lucrînd**).
3. Toate componentele invariabile :
   a) infinitivul prezent, cu structura : **a + radical + sufix.**
   b) infinitivul perfect, conjunctivul perfect și prezumtivul prezent (tip **să fi lucrînd**), cu structura : morfemul invariabil **a** sau **să + fi** + participiul sau gerunziul.

Fiecare dintre cele trei grupuri e împărțit în cîte două subgrupuri în funcție de numărul de doi sau trei membri ai compoziției.

Scanned with OKEN Scanner

În gramaticile curente, verbele româneşti sînt clasificate în patru conjugări după sufixul infinitivului : 1. Verbele cu infinitivul în **-a** aparţin conjugării I : **a ara, a lucra, a tăia, a deochea, a speria, a continua** ; 2. Verbele cu infinitivul în **-ea** aparţin conjugării a II-a : **a vedea, a plăcea, a cădea, a părea** ; 3. Verbele cu infinitivul în **-e** sînt de conjugarea a III-a : **a crede, a face, a pierde, a ajunge, a prinde** ; 4. Verbele cu infinitivul în **-i** şi **-î** sînt de conjugarea a IV-a : **a fugi, a iubi, a coborî, a hotărî.** Vocala prin care se exprimă sufixul de infinitiv este numită „vocală caracteristică a conjugării" (Tiktin, **Gram.**, 98 ; **Gram. Acad.**, I, 245), pentru că, din punct de vedere morfematic, această vocală caracterizează nu numai infinitivul, ci şi paradigma altor timpuri şi moduri, fiind segmentul de expresie cel mai frecvent care se degajează din analiza flectivelor. De exemplu, la conjugarea I, sufixul **-a** de infinitiv este omonim cu sufixele de prezent, de imperfect, perfect simplu şi cu unul din sufixele mai mult ca perfectului şi participiului : **cînt-a, cînt-a-ţi, cînt-a-m, cînt-a-i, cînt-a-se-m, cînt-a-t.** La fel, sufixul **-i** al verbelor de conjugarea a IV-a : **fug-i, fug-i-m, fug-i-ţi, fug-i-i, fug-i-se-m, fug-i-t.**

Cele patru conjugări româneşti corespund, în general, celor patru conjugări din latină : **a ara** : lat. **arare, a vedea** : lat. **videre, a crede** : lat. **credere, a fugi** : lat. **fugire.** Ca şi în latină, accentul afectează vocala din sufix, cu excepţia

Scanned with OKEN Scanner

verbelor în **-e**, care au, şi în latină şi în română, accentul pe radical : **crede**, lat. **credere.**

La verbele de conjugarea a II-a, ca **a vedea, a plăcea, a părea** etc., diftongul **ea**, care reprezintă sufixul de infinitiv, s-a contras în **-é** numai la forma lungă a infinitivului, deci în poziţie nefinală : **vedére, plăcére.**

Din considerente etimologice, verbele în **-î**, al căror radical se termină întotdeauna în **-r**, sînt trecute de autorii gramaticilor tradiţionale în aceeaşi clasă cu cele în **-i** : **a urî, a coborî, a omorî.**

Clasificarea etimologică în patru conjugări nu corespunde însă decît parţial unei clasificări întocmite pe baza varietăţii flexionare a verbelor româneşti. De exemplu, în cadrul clasei în **-a**, se distinge un grup aparte de verbe caracterizate prin sufix pozitiv la prezent : **a lucra** (**lucrez**), **a forma** (**formez**), şi un alt grup cu sufix de expresie zero la acelaşi timp : **a cînta** (**cînt, să cînt**). De asemenea, la conjugarea a IV-a, unele verbe au la prezent sufixul **-esc-** (**-ăsc-**), iar altele zero : **iubesc — fug ; hotărăsc — cobor**, sau chiar omonimii diferite : **el coboară — ei coboară**, dar : **eu hotărăsc — ei hotărăsc** (ambele verbe avînd infinitivul în **-î**). Verbele în **-e** au la perfect unele sufixul **-u-** : **crezui, făcui**, altele sufixul **-se-** : **prinse, spuse.**

Observaţiile de acest fel dovedesc că pentru clasificarea morfologică a verbelor trebuie avute în vedere toate caracteristicile lor flexionare, gruparea lor în funcţie de particularităţile din întreaga arie flexionară.

Cunoscutul romanist suedez Alf Lombard (**Morfologia verbului românesc**, în SCL, VIII, 1, 1957, p. 7—13), luînd în consideraţie atît sufixul de infinitiv, cît şi pe cel din structura formelor de prezent, măreşte la şase numărul claselor verbale româneşti, verbele în **-a** şi **-i** (**-î**) reprezentînd cîte două clase, după cum urmează : în **-a** şi cu prezentul

Scanned with OKEN Scanner

tare (tip. **a cînta — cînt**), în **-a** și cu prezentul slab (tip. **a lucra — lucrez**), respectiv în **-i (-î)** și cu prezentul tare (tip. **a fugi — fug, a coborî — cobor**), în **-i (-î)** și cu prezentul slab (tip. **a iubi — iubesc, a hotărî — hotărăsc**). La acestea se adaugă clasa verbelor în **-ea (a părea)** și a celor în **-e (a crede)**.

În interiorul celor șase clase, Lombard distinge o mulțime de subclase după finala radicalului și după variațiile din interiorul acestuia; de asemenea, ia în considerație și particularitățile de accent.

O clasificare în care se ține seama de întreaga varietate flexionară a verbelor a întreprins Gr. C. Moisil (în studiul **Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă,** în SCL, XI, 1, 1960, p. 7—24). Avînd în vedere sistematizarea gramaticii pentru mașina de tradus, Moisil urmărește aspectul scris al verbelor.

Precizăm însă că, datorită caracterului dominant fonologic al scrierii noastre actuale, analiza morfematică a verbelor din româna standard este în general indiferentă față de aspectul scris sau vorbit al limbii. Morfemele rezultate din segmentarea formelor sînt, în linii mari, aceleași, fie că este vorba de limba scrisă, fie de limba literară vorbită.

La formele sintetice autorul distinge în terminație, care e constituită din morfemele de mod, timp, număr și persoană, o vocală care domină, în sensul că apare în structura a 28 de forme din totalul de 39. Formele cu această vocală, care asigură o anumită regularitate conjugării tipului respectiv de verbe, se cheamă **tipice**, iar celelalte, care nu conțin vocala caracteristică, se cheamă **atipice.** De exemplu, vocala **a**, la un verb ca **a cînta**, apare în forme tipice ca: **cîntat, -asem, -aseși, -ase, -aseți, -aserăm, -aserăți, -aseră, -ași, -ă, -arăm, -arăți, -ară, -ai, -am, -a, -au -ați** etc., dar nu apare în: **cînt, cînți, cîntă, să cînte** etc.

Scanned with OKEN Scanner

După vocala caracteristică din formele tipice, identificată de regulă cu un sufix, Moisil distinge cinci tipuri de conjugare :

1. Conjugarea în A : **a cînta, a lucra.**
2. Conjugarea în I : **a fugi.**
3. Conjugarea în Î : **a vîrî, a ocărî.**
4. Conjugarea în E : **a merge.**
5. Conjugarea în U : **a tăcea, a cere.**

După formele atipice, aceste clase se împart la rîndul lor în subclase. Astfel, la verbele în A se disting șase subclase repartizate prin verbe ca : 1. **a abandona, a abilita** ; 2. **a abrevia, a afilia** ; 3. **a descheia, a încuia, a mîngîia** ; 4. **a educa, a fura, a suna** ; 5. **a afla, a lătra, a umbla** ; 6. **a apropia, a întîrzia, a sfîșia.**

Cele în I se împart în cinci subclase : 1. **a pomeni, a tuși, a păți** ; 2. **a prețui, a înnoi, a făgădui** ; 3. **a fugi** ; 4. **a înăduși, a absolvi, a diferi, a sprijini** ; 5. **a atribui, a gîtui, a sîcîi, a mîrîi, a mormăi.**

Verbele în Î se subîmpart în : 1. verbe cu prezentul tare : **a vîrî (vîr)** și 2. verbe cu prezentul slab : **a amărî (amărăsc), a hotărî (hotărăsc).**

Se observă că, pentru identificarea subclaselor, autorul are în vedere mai multe trăsături : prezența sau absența sufixelor **-ez-, -esc-**, desinența exprimată negativ **(a fura, a suna)** sau pozitiv **(a afla, a umbla)** la persoana I a prezentului indicativ și conjunctiv, omonimia desinențială dintre persoana I sing. și a II-a sing. **(a descheia, a încuia, a mîngîia).**

Clasificarea cea mai recentă a verbelor românești în conjugări aparține Valeriei Guțu Romalo (**Descriere structurală a verbului românesc.** VI, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 367—369 ; vezi și **Morfologie structurală a limbii române,** Ed. Acad. R.S.R., București, 1968, p. 195—211), care, ca și

Scanned with OKEN Scanner

autorii citați mai înainte, ține seama tot numai de formele simple din flexiunea verbală. Sufixele și desinențele, care alcătuiesc laolaltă flectivul, pot fi omonime sau diferite pentru fiecare timp, mod și persoană. Omonimiile sufixale și omonimiile desinențiale pot fi **comune, generale,** caracterizînd adică toate (sau aproape toate) clasele de verbe, sau **specifice,** adică cele care se realizează la grupuri restrînse de verbe. Sînt omonimii comune, de exemplu, cele care se realizează la persoanele a III-a sing. și plural ale prezentului conjunctiv: **să are, să vadă, să creadă, să fugă, să hotărască,** sau cele de la persoanele I sing., a II-a sing., I plural și a II-a plural ale prezentului indicativ și conjunctiv: **ar, ari, arăm, arați — să ar, să ari, să arăm, să arați** etc. Dat fiind faptul că aceste omonimii se regăsesc în orice paradigmă verbală, e și firesc ca ele să fie irelevante, deci să nu poată reprezenta un criteriu pentru clasificarea în tipuri de conjugare a verbelor.

Omonimiile care interesează pentru stabilirea acestor tipuri sînt cele specifice:

1. Sufixale
   a) Ind. prez. = imperf. = perf. simplu = part. = inf.;
   exemple: **cîntăm — cîntați = cîntam = cîntași = cîntat = a cînta;**
   lucrăm — lucrați = lucram = lucrași = lucrat = a lucra.
   b) Ind. prez. = perf. simplu = part. = inf.;
   exemple: **coborîm = coborîi = coborît = a coborî;**
   sărim = sării = sărit = a sări.

2. Desinențiale
   a) Pers. a III-a sing. prez. ind. = pers. a III-a pl. prez. ind.;
   exemple: **el cîntă = ei cîntă; el lucrează = ei lucrează; el coboară = ei coboară.**

Scanned with OKEN Scanner

b) Pers. I sing. prez. ind. = pers. a III-a pl. prez ind.; exemple: **eu pot = ei pot; eu sar = ei sar; eu rup = ei rup.**

Ţinînd seamă de omonimiile relevante şi de alomorfele morfologice, Valeria Guţu Romalo stabileşte zece clase de conjugare pe care le reprezentăm prin exemple de verbe:

I. **a ara, a continua, a apropia, a ploua, a preceda**; sufixul caracteristic este **-a-.**

II. **a lucra, a perpetua, a sublinia**; sufixele caracteristice sînt **-a-** şi **-ez-.**

III. **a coborî,** cu sufixele caracteristice **-î-** şi **-a-** **(coborîm, coboram).**

IV. **a acoperi, a sui,** cu sufixele caracteristice **-i-** şi **-ea-** **(acoperim, acopeream).**

V. **a sări, a fugi,** cu sufixele caracteristice **-i-** şi **-ea-** (şi altă omonimie desinenţială decît la cele de conjugarea a IV-a).

VI. **a isprăvi, a alcătui, a hotărî,** cu sufixele caracteristice **-i-, -esc-, -ea-.**

VII. **a părea, a tăcea,** cu sufixele caracteristice **-u-, -ea-, -e-.**

VIII. **a începe, a umple, a face,** cu sufixele caracteristice **-u-, -ea-, -e-** (se disting de cele din clasa precedentă prin omonimiile sufixale specifice).

IX. **a prinde, a duce, a scrie,** cu sufixele caracteristice **-e-, -ea-, -se-, -s.**

X. **a rupe, a coace,** cu sufixele caracteristice **-e-, -ea-, -se-, -t.**

La primele patru clase de verbe se realizează omonimia desinenţială: pers. a III-a sing. — pers. a III-a plural la

Scanned with OKEN Scanner

indicativ prezent, iar la celelalte şase clase apare omonimia dintre pers. I sing. şi pers. a III-a plural la indicativ prezent. La verbele din clasele a IX-a şi a X-a se ţine seama şi de sufixul participial, fiind relevant în clasificare.

Nu am reprodus aici omonimiile sufixale specifice, considerînd că acestea se pot remarca uşor din flexiunea verbelor luate ca exemplu.

Se observă că şi în această clasificare verbele cu infinitivul în **-a** sînt grupate în două clase, în funcţie de prezenţa sau absenţa sufixului **-ez-**. Verbele în **-i** reprezintă trei clase distincte, după sufixul **-esc-** şi după omonimiile desinenţiale : cele cu **-esc-** la prezent şi cu omonimia pers. I sing. — pers. a III-a pl. **(a porni)** formează o clasă deosebită de cele fără sufixul **-esc-** şi cu aceeaşi omonimie desinenţială **(a fugi)**, după cum altă clasă constituie verbele fără **-esc-** şi cu omonimia desinenţială pers. a III-a sing. — pers. a III-a plural **(a sui)**.

Verbele în **-î** se împart în două clase : cele de tipul **a coborî** formează o clasă aparte, dată fiind omonimia desinenţială pers. a III-a sing. — pers. a III-a plural şi absenţa sufixului **-esc-**, iar cele de tipul **a ocărî, a hotărî** se grupează cu cele care au infinitivul în **-i** şi suf. **-esc-** la prezent, pentru că realizează aceleaşi omonimii specifice, iar sufixul **-ăsc-** poate fi considerat ca variantă a aceluiaşi sufix ca şi **-esc-**.

Se mai observă, de asemenea, că verbele în **-e** se repartizează la trei clase în funcţie de sufixele de perfect şi de participiu : cele cu perfectul în **-u-** şi cu participiul în **-ut**, cele cu perfectul în **-se-** şi participiul în **-s**, cele cu perfectul în **-se-** şi participiul în **-t (a face, a ajunge, a frige)**.

Verbele în **-ea** reprezintă o clasă paradigmatic omogenă. Totuşi, rămîne în afara clasificării verbul a **mînea**, cu o paradigmă hibridă : infinitivul în **-ea-**, dar perfectul în **-se-** şi participiul în **-s-**.

Autoarea acestei clasificări consideră că verbele din clasa a III-a şi a IV-a **(a acoperi ; a coborî)** pot constitui

Scanned with OKEN Scanner

un singur tip paradigmatic şi, la fel, cele aparţinînd claselor a IX-a şi a X-a (**a prinde ; a rupe**), omonimiile caracteristice fiind aceleaşi ; numărul verbelor prin care se constituie unele dintre aceste clase este foarte redus (cele de tipurile **a coborî** şi **a rupe**), ceea ce ar justifica integrarea lor în alte clase mai bogate.

Această clasificare se aseamănă cu cea propusă de lingvistul ceh Jiři Felix (**Classification des verbes roumains,** în „Philologia Pragensia", 1964, nr. 3, p. 291—299), care, luînd în seamă realizarea concretă a afixelor, distinge 12 clase de conjugare : Verbele în **-a** sînt grupate în trei clase (**a aduna ; a încheia ; a lucra**), cele în **-i** în patru clase (**a fugi ; a şovăi ; a oferi ; a vorbi**), cele în **-î** şi în **-e** în cîte două clase (**a coborî ; a hotărî ; a cere ; a merge**), iar cele în **-ea** formînd o singură clasă (**a părea**).

Numărul de opt tipuri de flexiune verbală, ca în clasificarea Valeriei Guţu Romalo, a fost obţinut şi prin analiza cu mijloacele gramaticii transformaţionale întreprinsă de Anca Belchiţă (**Flexiunea verbală în gramatica transformaţională a limbii române,** în SCL, XXI, 1970, nr. 2, p. 171—203).

Din analiza structurii morfematice a verbelor româneşti, pe care am expus-o în lecţiile precedente, a rezultat tot un număr de opt tipuri paradigmatice. Aceste tipuri pot fi restrînse la patru mari grupuri pe baza sufixelor comune şi a omonimiilor desinenţiale relevante.

Astfel, verbele în **-a** constituie un grup format din două clase care se disting numai la prezent ; verbele în **-ea** reprezintă singure un grup ; cele în **-e** se divid în două clase care se disting la perfect (implicit, şi la participiu) ; cele în **-i** se împart în trei clase, care se disting prin prezent, avînd fie sufixe diferite, fie omonimii desinenţiale specifice.

În tabelul alăturat este înfăţişată această repartizare a verbelor pe clase şi grupuri :

Scanned with OKEN Scanner

Grup	Clasă	Inf.	Prezent	Imperfect	Perfect	Participiu	Gerunziu	Omonimii desinențiale	Exemple
I	1	á	á	á	á	át	índ	3 = 6	a cînta
	2	á	á ~ éz	á	á	át	índ	3 = 6	a lucra
II		eá	é	eá	ú	út	índ	1 = 6	a tăcea
III	1	e	e	eá	ú	út	índ	1 = 6	a face
	2	e	e	eá	se	s	índ	1 = 6	a prinde
IV	1	í	í	eá	í	ít	índ	3 = 6	a sui ; a coborî
	2	í	í	eá	í	ít	índ	1 = 6	a fugi
	3	í	i ~ ésc	eá	í	ít	índ	1 = 6	a isprăvi a hotărî

Scanned with OKEN Scanner

Un tablou similar a întocmit Anca Belchiță (lucr. cit., p. 176).

Se observă că verbele în **-î** de tipul **a coborî** sînt grupate cu cele în **-i** de tipul **a sui,** pentru că omonimiile sînt aceleași, iar **-î, ît, -înd** sînt interpretate ca realizări fonetice ale morfemelor **-i,** respectiv **-it, -ind** și, de asemenea, **-a** de la imperfect **(coboram)** reprezintă o variantă a morfemului **-ea-.** Față de tipul **a fugi,** verbele de felul lui **a sui** și **a coborî** se deosebesc, deci, numai prin omonimia desinențială de la prezent. Ambele clase se disting de verbele în **-i** de tipul **a isprăvi, a hotărî** prin sufixul de prezent : **i ~ esc** (var. **î ~ ăsc**). Verbele din grupurile II și III 1 se deosebesc numai prin sufixele de infinitiv **(-eá** și **-e)** și de prezent **(-é-** și **-e-),** ultimul diferind doar prin accent. Nu am integrat în tabel verbele în **-e** cu participiul în **-t** de tipul **a rupe ;** acestea, puține la număr, ar putea fi incluse ca excepții sub III 2.

Scanned with OKEN Scanner

Tipurile morfologice ale verbelor românești diferă unele de altele din punctul de vedere al capacității lor productive.

S-a observat de multă vreme că cele mai bogate ca frecvență și ca productivitate sînt verbele cu infinitivul în **-a** și în **-i.** După Alf Lombard (**Le verbe roumain,** II, p. 1117), numărul total de 5.752 al verbelor românești este repartizat pe tipuri de conjugare în felul următor: 2.568 verbe cu infinitivul în **-a** (ambele clase); 2.998 verbe cu infinitivul în **-i** și în **-î,** 48 cu inifinitivul în **-ea** și 291 în **-e.** Deci, pe primul loc se situează conjugarea în **-i (-î)** cu circa 400 de unități mai bogată decît conjugarea în **-a.**

În statistica Mariei Iliescu (**La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes,** în „Recueil d'études romanes", Bucarest, 1959, p. 97), proporțiile sînt însă inversate la cele două tipuri productive: 2.538 verbe cu infinitivul în **-a** și 2.036 cu infinitivul în **-i.**

Deosebirea dintre cele două statistici provine din faptul că cercetătorii și-au întocmit listele de verbe pe dicționare diferite: Maria Iliescu a lucrat exclusiv pe DLRM, dicționar care abundă în neologisme și în care nu sînt înregistrate decît puține verbe învechite sau regionale, iar Lombard și-a extras materialul din dicționare mai vechi (Dicț. Acad., Tiktin, Candrea), care excelează prin numărul mare de verbe

Scanned with OKEN Scanner

arhaice și regionale și, în mod firesc, printr-o cantitate redusă de verbe neologice.

De sigur, o statistică întoomită pe baza unui dicționar exhaustiv (istoric și general) — care lipsește deocamdată — ne-ar arăta raportul numeric real dintre cele două tipuri de conjugare productive și ar pune în lumină tendințele în legătură cu productivitatea mai mare a unuia sau altuia dintre cele două tipuri. Oricum, este evidentă distincția din acest punct de vedere între româna mai veche și româna modernă. Categoria verbelor în **-i** s-a îmbogățit în limba veche prin împrumuturile din slavă, maghiară, neogreacă; chiar creațiile interne se efectuau de regulă după modelul în **-i**, model moștenit din latină, dar dezvoltat prin influențele externe vechi.

Dimpotrivă, în româna modernă predomină verbele în **-a**, datorită în primul rînd împrumuturilor masive latino-romanice; după modelul în **-a**, s-au orientat și verbele create recent, pe teren românesc, mai ales din radicale neologice.

În perioada de început a românei moderne, între 1780—1830, cînd influența neogreacă se exercita intens, conjugarea în **-i** apare mult mai bogată decît cea în **-a**. Despina Ursu (**Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860**, în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 371—379) a arătat, pe baza unui material excerptat dintr-un mare număr de texte, că la modelul în **(-ar)isi** al verbelor de origine neogreacă s-au adaptat și numeroase verbe de proveniență romanică de felul: **abonarisi, adresarisi, asigurisi, atacarisi, avansarisi, avizarisi, declararisi, definarisi, fabricarisi, fixarisi, formalisi, importarisi, intrigarisi, materialisi, meditarisi, meritarisi, publicarisi, refiusarisi, transportarisi, vizitarisi, voiajarisi, votarisi** și multe altele, care circulau frecvent în scrierile din Muntenia și Moldova. Mai tîrziu, după 1840, elementele grecești din limba culturii

Scanned with OKEN Scanner

cedează locul corespondentelor latino-romanice şi, o dată cu aceasta, dispare şi norma de încadrare în **-isi** a verbelor noi, impunîndu-se norma în **-a**, de tip romanic. Neologismele intrate la începutul secolului, sau şi mai devreme, îşi refac formele, fixîndu-se definitiv la tipul în **-a : abona, adresa, asigura, ataca, avansa** etc.

Acelaşi lucru s-a întîmplat în româna literară din Transilvania cu verbele în **-ălui**, adaptate după norma impusă în epocă prin influenţele maghiară şi germană. Verbe de origine latino-romanică de felul : **aplicălui, depozitălui, dictelui, educălui, multiplicălui, observălui, recomăndălui, speţificălui, arestălui, existălui, probălui, respectălui, trătălui** etc., adaptate la început la norma neromanică (suf. **-ălui**), devin ulterior : **a aplica, a depozita, a dicta, a educa** etc., cu sufixul **-a.**

Nu au rezistat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nici dubletele în **-ui** sau **-i** de felul : **adresui, aplicui, asiguri, aventuri, bombardui, conformui, declarui, decretui, efectui, exportui, favori, formui, istori, observi, prezidui, publicui, rezonui, sancţioni** etc., cedînd în faţa celor în **-a : adresa, aplica, asigura, aventura etc.** (cf. Despina Ursu, **lucr. cit.**, p. 376).

Norma de tip latino-romanic în **-a**, corespunzătoare lat. **-are**, fr. **-er**, it. **-are**, se fixează definitiv în a doua jumătate a secolului trecut, ajungîndu-se ca la conjugarea în **-a** să se încadreze chiar şi unele verbe care în franceză aparţin conjugării în **-ir**, ca : **aplana, aplauda, garanta, voma, asorta, demola** etc.

La tipul în **-a** s-au încadrat ulterior şi unele verbe neologice de conjugarea a III-a ca : **concede : conceda, divide : diviza, oprime : oprima, precede : preceda, procede : proceda, exprime : exprima, protege : proteja.**

Categoria verbelor în **-a** a continuat şi continuă să se îmbogăţească nu numai prin împrumuturi străine, ci şi prin numărul mare de derivate cu mijloace interne. Marea majo-

Scanned with OKEN Scanner

ritate a verbelor create în româna literară contemporană aparţine conjugării I. Cu sufixe lexicale neologice ca **-iza, -iona, -fica** se formează verbe încadrate exclusiv la această conjugare. Iată cîteva exemple : **orăşeniza, ştiinţifiza, sentimentaliza, literariza, muşamaliza, istoriciza, munteniza, caragializa ; achiziţiona, ambiţiona, adiţiona, confuziona, impulsiona, spaţiona, suspiciona, viziona ; fortifica, personifica, radiofica, zaharifica** etc.

La verbele de acest tip se adaugă numărul imens al celor formate direct cu **-a** de la teme nominale.

Maria Iliescu, în studiul citat, constată că peste 24% din cele 2.538 de verbe în **-a** sînt formate pe teren românesc.

În româna actuală, tendinţa de dezvoltare a conjugării în **-a** este cît se poate de clară. Al. Graur (**Tendinţe**, p. 235) observă că din cele 94 de verbe neologice înregistrate la literele **L** şi **M** ale DLRM, toate, fără nici o excepţie, sînt de conjugarea I.

Dacă avem în vedere însă pe fiecare dintre cele două clase care compun tipul de conjugare în **-a**, constatăm că verbele cu sufixul **-ez-** (tip **formez**) sînt mult mai numeroase decît cele fără acest sufix. O statistică întocmită pe baza **Dicţionarului invers** şi care priveşte numai verbele neologice este ilustrativă în acest sens. Din totalul de 2.251 de verbe neologice, 1.868 (circa 83%) se folosesc astăzi cu sufixul **-ez-**, iar 383 (circa 17%), deci aproape a şasea parte din total, fără acest sufix (cf. Gr. Brâncuş, în SCL, XXVI, 1975, 3, p. 247 ş.u.).

Cu toate acestea, tendinţa actuală este de a se dezvolta clasa verbelor în **-a** cu prezentul tare. Preferinţa pentru formele tari de prezent se manifestă cu precădere în limbajul cult şi este motivată în chip diferit de la un grup de verbe la altul. Astfel, evită sufixul verbele cu radicalul în **-c, -g**, deci cele care pot realiza alternanţele **c/č, g/ğ (a evoca, a divulga)**, cele mai frecvente alternanţe consonantice din

Scanned with OKEN Scanner

flexiunea verbală. De asemenea, au prezentul tare verbele neologice care se întrebuințează de predilecție la persoana a III-a (reflexive impersonale, reflexive pasive și verbe active cu un pronume aton ca obiect al persoanei), de felul acestora : **abunda, anunța, aproba, concorda, concura, conserva, consista, convoca, denota, deprima, dezagrega, digera, dizloca, elida, emana, evapora, exala, implica, imputa, inculpa, infirma, inspira, inunda, necesita, preceda, proclama, promulga, releva, reprezenta, repugna, rezida, rezulta** etc. Prin faptul că e grupat cu un morfem pozitiv exprimat pri **-ă (ordonă, suprimă)**, care nu modifică timbrul consoanei precedente, radicalul pare mai bine conservat în flexiune la forma de persoana a III-a și raportat mai direct la etimon decît în cazul celorlalte persoane. Forma de persoana a III-a fără **-ez-**, s-a putut generaliza apoi în toată paradigma prezentului la verbele respective.

Dintre verbele constituite în familii bazate pe nuclee monosilabice, au sufixul **-ez-** numai cele care reprezintă cuvîntul-cuib, pe cînd derivatele nu :

— **clama (clamez)**, dar : **declama, aclama, reclama, proclama, exclama**, fără suf. **-ez-** ;

— **para (parez)**, dar : **repara, separa, prepara, compara**, fără suf. **-ez-** ;

— **sista (sistez)**, dar : **insista, asista, persista, consista, subzista, rezista**, fără sufix.

În multe cazuri, cuvîntul-nucleu nu există printre neologismele din română care formează o familie derivativă, dar acestea îl presupun prin elementele inițiale de derivație pe care le comportă : **anunța, enunța, denunța, renunța, pronunța ; deprima, imprima, comprima, exprima, oprima, reprima, suprima** etc., toate cu prezentul fără **-ez-**.

În sfîrșit, prezența sau absența sufixului **-ez-** la verbele neologice este determinată și de un factor lexical : prin acest sufix gramatical se evită omonimia formei verbale cu corespondentele nominale care au radical comun cu verbele

Scanned with OKEN Scanner

respective. De exemplu, **punctez, stochez, celebrez, maschează, pompează, echipează, formează** etc. ar deveni, prin una din formele personale, omonime cu numele **punct, stoc, celebru, mască, pompă, formă** etc. dacă s-ar conjuga fără sufix.

În general, verbele cu forme de prezent tare nu sînt în situaţia de a crea omonimii lexicale. La cele 383 de verbe fără sufix, apar doar 33 de omonimii, număr infim în comparaţie cu al celor pe care le-ar crea verbele cu sufix dacă nu ar avea acest morfem la prezent.

Prin urmare, în româna actuală este tendinţa de dezvoltare a conjugării în **-a.** Deşi clasa verbelor cu prezentul slab este din punct de vedere cantitativ mult mai numeroasă decît a verbelor cu prezent tare, totuşi limba cultă de astăzi preferă un număr tot mai mare de verbe neologice în **-a** cu prezentul tare. Între variantele cu **-ez-** şi fără **-ez-** ale aceluiaşi verb neologic se poate face o distincţie stilistică, în sensul că varianta cu prezentul slab pare învechită şi populară, pe cînd cealaltă e cultă.

Formele cu prezentul tare, deci cele cu o flexiune de tip latin, s-au impus în măsură considerabilă prin scriitorii latinişti şi, în general, prin scriitorii cu o bună cultură latino-romanică.

La verbele din fondul vechi al limbii, precum şi la derivatele din teme aparţinînd acestui fond, situaţia celor două clase de verbe în **-a** este întrucîtva diferită. Verbele transmise din latină şi care au forme slabe la prezent sînt doar cîteva : **a lucra (lucrez**, dar şi **eu lucru), a pisa, a turba** (şi : **el turbă**), **a ura** (şi : **ei ură**), **a veghea, a via** (arhaic), **a vîna.** În general însă, sufixul nu s-a adăugat la verbe moştenite, ci la derivate ulterioare, de felul acestora : **a înşuruba, a îngloba, a brăzda, a îngenunchea, a înmănunchea, a întemeia, a înapoia, a încopcia, a închiria, a subţia, a îmbălsăma, a lăcrima, a înstrăina, a îmbuna, a învecina,**

Scanned with OKEN Scanner

a înaripa, a grăpa, a înflăcăra, a săra, a se împrimăvăra, a micșora, a visa, a încrucișa, a înfricoșa, a îmbrățișa, a șchiopăta, a ofta, a strîmta, a se întrista, a încunoștința, a înfrumuseța etc. Se observă din aceste exemple că finala radicalului nu este determinantă pentru adaosul sufixului. Totuși, trebuie reținut că cele mai numeroase verbe în **-ez-** sînt cele derivate cu prefixe, mai ales cu **în-.**

Un număr însemnat de verbe se conjugă după ambele clase, și cu **-ez-** și fără **-ez-.** Iată cîteva exemple: **a înfășa, a binecuvînta, a zvînta, a îndrepta, a șchiopăta, a încovriga** etc.

Din grupul verbelor în **-i,** numeroase sînt cele cu forme slabe de prezent, de felul acestora: **iubesc, găsesc, povestesc.** După statistica lui Lombard, din totalul de 2.998 de verbe în **-i** și în **-î,** 2.870 au forme slabe de prezent și numai 128 se folosesc exclusiv cu prezentul tare. Variantele în **-ăsc-** sînt foarte puține, încît le putem înșira: **a hotărî, a tăbărî, a ocărî, a amărî, a mohorî, a urî, a ogorî, a tîrî, a pîrî, a posomorî, a chiorî, a borî, a zăvorî, a sturî.**

În limbajul popular, din cele 2.870 de verbe în **-esc-** (**-ăsc-**) un număr de 305, după aceeași statistică, aparțin la ambele clase, adică se conjugă și cu sufix și fără sufix. E vorba, prin urmare, de o situație asemănătoare cu a verbelor în **-a,** cu observația că în cazul celor în **-i** variantele fără sufix se integrează în clasa verbelor de tipul **sui,** care realizează omonimia dintre persoana a III-a singular și persoana a III-a plural, clasă destul de bogată (de mai bine de trei ori mai bogată decît clasa verbelor în **-i** de tipul **fugi,** cu omonimia pers. I sing., pers. a III-a pl.), mai ales prin derivate onomatopeice. În legătură cu productivitatea acestei clase trebuie adăugat și faptul că verbele în **-î** (cu prezentul tare) sînt doar cîteva: **a coborî, a doborî, a pogorî, a vîrî, a omorî.** Ca și la cele în **-î** cu prezentul slab

Scanned with OKEN Scanner

(tip **hotărăsc**), lipsesc neologismele, ceea ce dovedește că sînt categorii neproductive.

În limba actuală există numeroase verbe care au infinitivul fie în **-a**, fie în **-i**, aparținînd, deci, la două tipuri de conjugare. Unele dublete de acest fel sînt generale și circulă și în limba literară, ca de exemplu: **a curăța** și **a curăți**, **a datora** și **a datori**, **a gîdila** și **a gîdili**, **a învecina** și **a învecini**, **a sughița** și **a sughiți**, **a ajutora** și **a ajutori**, **a tărăgăna** și **a tărăgăni**, **a însănătoșa** și **a însănătoși** etc. Unele dublete sînt neologice: **a rezolva** și **a rezolvi**, **a dizolva** și **a dizolvi**, **a prefera** și **a preferi**, **a refera** și **a referi** etc. Preferințele limbii literare sînt, evident, pentru variantele în **-a**. Sînt literare însă amîndouă dacă s-au diferențiat semantic, ca în cazul verbelor: **a înflora** „a desena flori pe un obiect oarecare" și **a înflori** „a-și desface bobocii care ajung la maturitate", **a îndesa** „a îngrămădi" și **a îndesi** „a înmulți, a face să se repete", **a alunga** „a îndepărta" și **a alungi** „a întinde, a deveni lung".

Numărul dubletelor de acest fel, dar fără distincții semantice, este de ordinul sutelor (vezi Iorgu Iordan, în BPh, II, p. 48 ș.u.). Este interesant de arătat că, din examinarea listelor din **Dicționarul invers**, s-ar părea că preferă dublete în **-a** mai ales verbele în **-i** cu radical în vocală (și, de obicei, cele cu prezentul tare). Iată exemple (trecem numai variantele în **-a**): **a olicăia**, **a orăcăia**, **a lăfăia**, **a mucegăia**, **a năclăia**, **a udia**, **a lucia**, **a pîrîia**, **a țîțîia**, **a vîjîia**, **a îndoia**, **a ogoia**, **a gunoia**, **a jupuia**, **a tînguia**, **a miruia**, **a viersuia**, **a aciuia**. Astfel de variante, care circulă în diferite graiuri populare și sînt în număr foarte mare, dovedesc că tendința de îmbogățire a conjugării în **-a** se manifestă și în aspectele populare ale limbii contemporane. Verbele în **-i** cu radical în vocală au în comun cu verbele în **-a** aceeași omonimie desinențială specifică, ceea ce explică, într-o anumită măsură, posibilitatea constituirii dubletelor în **-a**.

Scanned with OKEN Scanner

Am arătat în altă lecție că **-i** din structura acestor verbe (**a sui, a jupui, a țîrîi, a ogoi, a olicăi** etc.) trebuie considerat atît ca finală de radical, cît și ca sufix (**sui+i+m, sui-it, sui-ind, sui-i** etc.), realitate morfematică pe care nu o reflectă ortografia actuală. Practic, aproape orice verb în vocală +**-i** e pasibil de dublet în vocală +**-i**+**-a.** Reorganizarea paradigmei s-ar explica din nevoia marcării mai clare a structurii morfematice. Orientarea spre verbele în **-a** se datorează omonimiei pe care o au în comun cu acestea.

În sfîrșit, trebuie arătat și faptul că în limba populară există un mare număr de verbe care își schimbă clasa de conjugare chiar în cursul flexiunii. Este vorba de verbele în **-i** mai ales cu radical în vocală, care sînt slabe la persoanele I și II-a sing. și tari la a III-a sing. și plural. Cu sufixul **-esc-** aparțin la clasa IV.3., iar fără sufix, la clasa IV.1. : **bîjbîiesc, bîjbîiești, bîjbîie ; chiuiesc, chiuiești, chiuie.** La fel sînt : **a clănțăni, a dibui, a fleșcăi, a grohăi, a horcăi, a hurui, a miorlăi, a molfăi, a moțăi, a ogoi, a plescăi, a sforăi, a stărui, a strădui, a țopăi, a tropăi.** Apar cu flexiune mixtă și verbe de felul : **a clănțăni, a clocoti, a curăți, a înăbuși, a ocoli, a sprijini, a zdrăngăni** etc.

Se înțelege că la verbele în vocală + **-i,** cele mai multe de proveniență onomatopeică, prezența sufixului la primele două persoane are rolul de a evita omonimia : **chiui — chiui ;** forma de persoana a III, bine marcată prin **-e** și în afara pericolului omonimiei, se dispensează ușor de sufix, chiar dacă accentul se deplasează spre partea inițială a radicalului.

Verbele din grupul al doilea, cele cu infinitivul în **-ea,** foarte puține la număr, reprezintă o categorie neproductivă. Lombard a numărat 48 de verbe în **-ea,** incluzînd și pe **a ținea, a rămînea, a umplea,** plus 19 derivate neologice din **a ține, a vedea, a plăcea** și regionalismele **a sbea, a spărea, a cuședea.** În limba actuală, cele mai multe dintre verbele în **-ea,** inclusiv derivatele cu prefixe neologice, au trecut sau sînt pe punctul

Scanned with OKEN Scanner

de a trece la tipul în **-e : a pare** (și : **apare, reapare, compare, dispare, transpare**), **a ține** (și : **abține, obține, deține, conține, aparține, reține, susține**), **a place** (și : **complace, displace**), **a încape, a prevede, a întrevede, a decade, a recade, a scade, a tace, a umple, a zace.** S-ar părea că singurele verbe care se mențin la tipul **-ea** sînt **a avea, a bea, a putea** și **a vrea**, aproape toate fiind neregulate.

Verbele în **-e** sînt în număr mai mare, circa 200, dar și acestea reprezintă astăzi o categorie neproductivă. În secolul trecut, pe baza cîtorva verbe vechi în **-e** s-au creat cu prefixe neologice o mulțime de derivate, ca de exemplu : **repune, depune, propune, supune, compune, interpune, recompune, suprapune, superpune, dispune, indispune, predispune, expune, impune, presupune** (toate după **a pune**) ; **retrage, contrage, extrage, distrage, abstrage** (după **a trage**) ; **admite, comite, compromite, promite, omite, demite, permite, transmite, retransmite** (după **a admite**), (cf. Al. Graur, **Tendințe**, p. 230).

În sfîrșit, adăugăm și observația că verbele în **-e** și cu perfectul în **-se-** (**ajunge, merge, trage**) sînt de aproape patru ori mai numeroase decît cele în **-e** și cu perfectul în **-u-** (**face, cere, bate, pierde, țese, naște, vinde**).

Scanned with OKEN Scanner

STRUCTURA RADICALULUI VERBELOR REGULATE [1]

Din punctul de vedere al structurii radicalului, verbele regulate se clasifică în două mari grupuri :

1. Verbe cu radicalul variabil.
2. Verbe cu radicalul constant.

1. La verbele regulate, variabilitatea radicalului este numai parţială, adică nu afectează întreaga secvenţă fonică a radicalului ; dimpotrivă, la cele neregulate, de care ne vom ocupa în altă lecţie, variabilitatea morfemului independent poate fi totală, cum este cazul aşa-numitelor verbe cu radical supletiv (**a fi** şi **a lua**).

Variaţiile radicalului se exprimă prin **alternanţe fonetice**, care constau din modificări ordonate ale sunetelor în radicalul formelor flexionare ale aceluiaşi verb.

Alternanţele fonetice **au rol morfologic**, intervenind, ca şi sufixele şi desinenţele, în marcarea opoziţiilor de persoană, de număr şi, uneori, de timp şi mod. Prin faptul că sînt utilizate în distincţiile pe care le implică flexiunea se justifică cercetarea şi descrierea lor în cadrul morfologiei.

---

[1] Cercetarea exhaustivă a variaţiilor din radicalul verbelor româneşti (populare, regionale, arhaice, neologice) a fost întreprinsă de romanistul Alf Lombard, în monumentala sa operă *Le verbe roumain*, I, II, Lund, 1954. O descriere sistematică a variaţiilor produse în radicalul verbelor din româna literară actuală a fost efectuată, din perspectivă structuralistă, de Valeria Guţu Romalo, în *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 211 ş.u. ; Vezi şi *Anca Belchiţă, Flexiunea verbală în gramatica transformaţională a limbii române*, în SCL, XXI, 2, p. 189 ş.u.

Scanned with OKEN Scanner

Alternanţele fonetice sînt **sistematice,** căci apar cu caracter de regulă în formele flexionare care conţin condiţiile fonetice şi morfologice necesare pentru impunerea lor. La origine, ele sînt modificări fonetice **condiţionate.** De exemplu, apariţia diftongului **ea** ca termen al alternanţei **e/ea** (**leg : leagă**) este condiţionată atît de prezenţa vocalei **ă** din silaba următoare, cît şi de faptul că **e** primitiv se afla sub accent. De asemenea, **ţ** din cadrul alternanţei **t/ţ** (**cînt : cînţi**) este rezultatul acţiunii vocalei palatale **i** asupra consoanei precedente **t.**

Dar alternanţele fonetice afectează şi radicalul verbelor noi, intrate în română din alte limbi relativ tîrziu sau chiar în epoca noastră, în orice caz după încheierea proceselor fonetice care au dat naştere termenilor constituiţi în alternanţe. Aceasta dovedeşte că, odată create, acestea au devenit funcţionale, adică au fost utilizate în opoziţii morfologice, aplicîndu-se în mod automat şi la formele flexionare ale verbelor intrate tîrziu în limbă sau create prin mijloace interne. De exemplu, diftongarea lui **o** accentuat în **oa** este o lege fonetică deja încheiată în epoca modernă de reromanizare a limbii, prin urmare, la verbe neologice de felul lui **convoacă** (pers. a III-a sing.), diftongul **oa** s-a impus prin rolul său funcţional de termen al alternanţei **o/oa** în mod analogic cu cel din formele verbale vechi : **port : poartă, torc : toarce.** Trebuie precizat însă că analogia în astfel de cazuri s-a efectuat numai în acord deplin cu condiţiile fonetice care permit dezvoltarea diftongului.

Totuşi, la verbele neologice există, după cum vom constata mai departe, o restricţie privind aplicarea alternanţelor, mai ales a celor vocalice, restricţie impusă de tendinţa limbii moderne de a reduce numărul elementelor morfematice de caracterizare a unei forme flexionare anumite, alternanţele reprezentînd, în raport cu desinenţele, un fenomen de redundanţă.

Scanned with OKEN Scanner

Considerate din punct de vedere funcţional, alternanţele fonologice sînt supuse legilor recţiunii (raportului de subordonare), nu celor fonetice prin care s-au creat. De exemplu, desinenţa **-e** a verbelor subordonează în radical diftongul **o̯a** (**să poarte, să zboare, poate, doare**), după cum desinenţa **-i** subordonează fonemul **o** în radical (**porţi, zbori, poţi**) ; **o** sau **o̯a** apar, deci, în funcţie de fonemul regent, care se găseşte în silaba următoare. Desigur, fonemul regent condiţionează un **anumit** fonem în radical, fonemul care apare ca termen al unei alternanţe date. Spunem, de exemplu, că **o̯a** este condiţionat de **e** numai dacă se află în alternanţă cu **o** : **poţi : poate ; zbori : să zboare.**

Ca termen regent poate funcţiona şi accentul, de exemplu alternanţa **á/ă** (**tac : tăcut**) e determinată de deplasarea accentului de pe radical pe sufix (cf. E. Vasiliu, SCL, VI, 1—2, 1955, p. 43—48).

Prin raportarea termenilor unei alternanţe la fonemele regente din silaba următoare se justifică ordinea lor în componenţa alternanţei date.

Alternanţele fonetice sînt de două feluri : a) **Vocalice,** b) **Consonantice.**

A. **Alternanţele vocalice** sînt constituite din foneme vocalice, accentuate sau neaccentuate. Acestea se pot grupa după accent şi după numărul termenilor din care sînt compuse :

a) Termenii alternanţei se află sub accent :

α. Cu doi termeni :

ắ/á : ară̆t : arată.
é/á : şed : şade.
í/í : vînd : vinde.
é/ea : trec : să treacă, alerg : aleargă.
ó/oa : dorm : doarme, îndop : îndoapă.

Scanned with OKEN Scanner

β. Cu trei termeni :

ă/é/á : spăl : speli : spală ,
văd : vezi : să vadă.

b) Numai unul (eventual doi) dintre termenii alternanței se află sub accent :

α. Cu doi termeni, dintre care unul e sub accent :

á/ă : tac : tăceam, calc : călcam.
tai : tăia, fac : făceam.
í/e : vin : venim, prezint : prezentăm.

β. Cu trei termeni, dintre care doi se află sub accent :

î/a/ă : rămîn : rămase : rămăsei.
ó/oa/u : torn : toarnă : turnăm, moi : moaie : muiem.

c) Termenii alternanței se află în silabă neaccentuată :

ă/e : apăr : aperi, număr : numeri, cumpăr : cumperi.

O alternanță vocalică se poate realiza, prin urmare, în cel mult trei termeni. Dacă avem în vedere însă și schimbarea accentului, constatăm că în alomorfele aceluiași radical alternanța vocalică poate avea uneori patru sau chiar cinci termeni, ca în exemplul izolat al verbului **vedea : văd / văzînd / vede / vedem / să vadă**, cu alternanța **ă/ă/é/e/á.**

Alternanțele vocalice se realizează întotdeauna prin termeni pozitivi. Spre deosebire de cele consonantice, care se produc numai la finala radicalului, alternanțele vocalice, mai puține la număr, afectează de regulă segmentul medial al radicalului, lucru firesc de îndată ce verbele cu radical terminat în vocală sînt în număr restrîns.

S-a observat că în română vocalele care compun o alternanță sînt apropiate una de alta ca loc de articulație și ca grad de deschidere, deci din punct de vedere fonetic. Nu sînt posibile alternanțe constituite din vocale care nu au cel puțin o trăsătură articulatorie comună. De exemplu, **a** și **i** nu pot

Scanned with OKEN Scanner

apărea ca termeni ai aceleiași alternanțe, întrucît sînt total diferite din punct de vedere fiziologic.

În ceea ce privește accentul, se observă că vocalele mai deschise, precum și diftongii, apar deobicei sub accent, pe cînd vocalele mai închise fac parte din silabe neaccentuate. De exemplu în **tac : tăcui, a** este vocală de maximă deschidere și se află sub accent, pe cînd **ă**, vocală semideschisă, e în silabă neaccentuată. De asemenea, în **port : poartă : purtăm, oa** se află sub accent, spre deosebire de **u**, vocală închisă, care face parte din silabă neaccentuată. De altfel, diftongii **ea** și **oa**, termeni ai alternanțelor **e/ea, o/oa**, s-au ivit din **e**, respectiv **o**, sub accent și urmate de vocala **e** sau **ă : eu port**, dar **el poartă, el să poarte ; eu leg**, dar **el leagă.**

Din punct de vedere etimologic, termenii unei alternanțe vocalice reprezintă același sunet, fapt care interesează însă fonetica istorică.

Am arătat mai înainte că fonemul regent din terminație (de fapt desinența), precum și lipsa accentului condiționează apariția celui de-al doilea (eventual al treilea) termen al alternanței. Iată o grupare a termenilor alternanțelor vocalice după vocala cu funcție de regent :

ă { **. . . a : văd / vadă**
. . . ea : plec / pleacă
. . . oa : port / poartă

e { **. . . a : șed / șade**
. . . e : văd / vede
. . . oa : pot / poate

i { **. . . e : spăl / speli**
. . . i : vînd / vinzi.

Prin lipsa accentului se explică termenii **ă** și **u : place / plăcut, port / purtăm.**

Se observă că **a** din **vadă, ea** din **pleacă, oa** din **poartă** sînt determinați de fonemul regent **ă**, după cum **a, e, oa**

Scanned with OKEN Scanner

din **şade, vede, poate** sînt subordonaţi lui **e**, iar **e, i** din **speli, vinzi** au ca termen regent pe **i**; **ă** şi **u**, din **plăcut, purtăm**, presupun deplasarea accentului de pe radical pe sufix : uneori, **ă** şi **a** sînt determinaţi şi de consoana bilabială precedentă în condiţiile unui alt flectiv decît **e** sau **i** : **văd : vadă, învăţ : învaţă, spăl : spălat, îmbăt : îmbată** (dar : **vezi, vede, înveţi** etc.).

În româna actuală, alternanţele care au ca termeni diftongii **ea şi oa** nu se mai realizează la verbele neologice : **acceptă, aderă, contemplă, contestă, detestă, manifestă, prosperă, reflectă, regretă, repetă, respectă, sugeră, suspendă, transferă** etc. ; **abrogă, acordă, adoptă, adoră, alocă, aprobă, comportă, denotă, devoră, imploră, ordonă, revoltă, sufocă, transportă** etc.

Nici alternanţele **a/ă** şi **o/u**, determinate de locul accentului, nu se mai realizează în flexiunea verbelor neologice : **comand / comandăm, declar / declarăm ; comport / comportăm** etc. (**a** şi **o**, lipsiţi de accent, nu devin **ă**, respectiv **u**).

Totuşi, în limba vorbită alternanţele acestea ne întîmpină şi la unele verbe de acest tip : **obsearvă, consearvă, transpoartă, coastă, aproabă, declărăm, comăndăm** etc. Diftongul **oa** apărea frecvent la verbele neologice în limba literară din trecut, încît forme ca : **denoată, ordoană, imploară, transpoartă, revoacă, invoacă** etc., pot fi întîlnite obişnuit în limba scriitorilor clasici.

La cîteva verbe sînt acceptate ca literare şi astăzi formele cu diftong : **deleagă, neagă, convoacă, provoacă** (dar : **revocă, invocă**).

În unele aspecte ale limbajului popular se manifestă tendinţa de anulare a alternanţelor vocalice din radicalul unor verbe din fondul vechi al limbii prin generalizarea unuia din termenii alternanţei. De exemplu alternanţa izolată **î/i** nu apare la verbul **vinde**, al cărui radical s-a uniformizat prin generalizarea fie a lui **î**, fie a lui **i** : **vînd / vînzi, vîndem, vînde ; vind / vinzi, vinde, vindui, vindut.**

Verbele **suferi, acoperi, descoperi** au un radical uniformizat : **acoper / acoperi / acopere / să acopere ; sufer /**

Scanned with OKEN Scanner

suferi / sufere / să sufere (comp. cu formele literare: **acopăr / acoperă; sufăr / suferă.**

În cadrul aceleiași tendințe de uniformizare a radicalului, limba populară specializează funcția de regent a desinențelor **-ă** și **-e** în situația în care termenul subordonat de acestea este identic în limba literară.

Pentru exemplificare, să se compare cu corespondentele literare radicalele următoarelor forme flexionare din limba populară: **adăp / adăpi / adapă / să adăpe; săp / săpi / sapă / să săpe; săr / sări / săre / să sară; închep / închepi / închepe / să încheapă.** La fel apare radicalul la verbele: **crăpa, grăpa, scăpa, lăsa, înfășa, dezbăra, îngăima, înțărca, răbda; tresări, răsări** etc. Uniformizarea analogică a radicalului la formele de pers. I și a II-a este paralelă cu distincția care se realizează de la indicativ la conjunctiv în cadrul persoanei a III-a potrivit desinențelor diferite, **-ă** și **-e** (**sapă / să săpe; săre / să sară: -ă** subordonează pe **a**, iar **-e** pe **ă**, ambii termeni subordonați fiind sub accent).

B. **Alternanțele consonantice** sînt mai numeroase decît cele vocalice și apar de regulă la finala radicalului. După numărul termenilor componenți, alternanțele consonantice sînt cu doi și cu trei termeni:

α. Cu doi termeni:

t/ț : cînt : cînți; bat : bați.
d/z : cade : cazi.
c/č : plec : pleci, judec : judeci.
g/ğ : plîng : plîngi.
c/ḱ : bloca : blochez.
g/ǵ : încovriga; încovrighez, naviga : navighez.
s/ș : cos : coși, miros : miroși.
st/șt : gust : guști, insist : insiști.
sc/șt : cresc : crești, confisc : confiști.
șc/șt : mușc : muști, mișc : miști.

Scanned with OKEN Scanner

În limbajul popular, există, izolată, și alternanța **str/ștr**, cu termeni constituiți din cîte trei foneme : **mustru / muștri.** Această alternanță e considerată literară numai în flexiunea nominală, unde e mai frecventă : **sihastru / sihaștri, maestru / maeștri, albastru / albaștri** și pronominală : **nostru / noștri.**

O alternanță izolată, cu un termen negativ, apare și în paradigma verbului **fierbe : b/θ : fierbe / fierse.**

β. Cu trei termeni :

t/ț/θ : trimit : trimițînd : trimise.
d/z/θ : rîd : rîzînd : rîsei.
c/č/θ : torc : toarce : torsei.
g/ğ/θ : dreg : dregi : drese.

Alternanțele în care al treilea termen este exprimat pozitiv sînt o excepție, căci apar numai la cîteva verbe :

c/č/p : coc : coci : copsei.
g/ğ/p : frig : frige : fripsei.
d/z/g : ucid : ucizi : ucigînd ;
purced : purcezi : purcegînd.

Alternanțele consonantice se realizează de obicei prin termeni pozitivi. Realizarea negativă a unuia dintre termeni e rară, ne întîmpină la o categorie restrînsă de verbe, cele cu participiul în **s.** Neînsemnată ca frecvență este și alternanța în care al treilea termen este **p.** În amîndouă aceste situații este vorba de fapt de principalele alternanțe cu doi termeni la care se adaugă al treilea, θ sau **p.**

Ultima alternanță notată, **d/z/g,** privește exclusiv verbele **ucide** și **purcede** (regional și **tunde : tung : tunzi : tundem : tunsei,** cu patru termeni, ultimul fiind θ).

La termenii constituiți din grupuri de consoane, numai într-un singur caz alternanța privește ambele consoane ale grupului : **sc/șt** ; la celelalte grupuri, se modifică numai cîte o singură consoană : **st/șt, șc/șt.**

Ca și alternanțele vocalice, cele consonantice sînt, în cele mai multe cazuri, rezultatul unor procese fonetice. Al

Scanned with OKEN Scanner

doilea termen al alternanței s-a ivit ca urmare a acțiunii elementului vocalic palatal următor; de aceea, acest termen este cel mai adesea o consoană africată **ț, č, ğ**; și **z**, din alternanța **d/z**, provine dintr-o africată, **dz**.

De altfel, prezența celui de al doilea termen al alternanței consonantice în mod frecvent la finala radicalului formei de persoana a II-a a prezentului indicativ și conjunctiv, deci în situația unui **i** în terminație, este dovada evidentă că aceste alternanțe s-au creat, în cele mai multe cazuri, pe cale fonetică. La verbele din fondul neologic, intrate în limbă după încheierea proceselor fonetice respective, aceste alternanțe s-au impus, ca și cele vocalice, pe calea analogiei, dată fiind valoarea lor funcțională.

Trăsătura fonetică pe care o au în comun termenii unei alternanțe consonantice privește sonoritatea, deci aceștia sînt fie numai sonori **(d/z, g/ğ)**, fie numai surzi **(c/č, t/ț, s/ș, sc/șt)**. Singura excepție o reprezintă alternanța cu trei termeni în care al treilea este **p**, consoană surdă: **g/ğ/p**, sau **g**, consoană sonoră: **d/z/g**, sonoritatea sau lipsa sonorității nemaifiind distinctivă.

După vocala cu funcție de regent, termenii alternanțelor consonantice se grupează astfel:

e, i
- **. . . č : fac / faci, face.**
- **. . . ğ : plîng / plîngi, plînge.**
- **. . . șt : cresc / crești, crește.**

i
- **. . . ț : cînt / cînți.**
- **. . . z : laud / lauzi.**
- **. . . ș : cos / coși.**

(cf. Vasiliu, l. c., 47)

Termenii **k′, g′**, ai alternanțelor **c/k′, g/g′** (**blochez, navighez**), sînt determinați exclusiv de **e**.

Scanned with OKEN Scanner

Nu am inclus în tabelul alternanţelor consonatice pe cele care exprimă opoziţiile din cadrul corelaţiei de timbru dur/moale, pentru că am interpretat pe **i** (de fapt palatalitatea consoanei) ca desinenţă de pers. a II-a sing. opusă unei desinenţe θ (de fapt **-u** latent) la pers. I sing. E vorba de opoziţii de felul : **n/n′ : adun/aduni ; p/p′ : rup/rupi ; r/r′ : scutur/scuturi ; b/b′ : întreb/întrebi ; f/f′ : triumf/triumfi** (cf. **Gram. Acad.**, I, p. 250).

Alternanţele consonantice apar la toate tipurile de verbe, indiferent de proveniența lor şi de stratul lexical din care fac parte (vechi româneşti, derivate, neologice). La aplicarea alternanţelor vocalice, dimpotrivă, apar multe ezitări, în sensul că se sustrag acestora nu numai verbe neologice, ci şi verbe din fondul vechi al limbii. Această distincţie între cele două feluri de alternanţe se poate face şi cu privire la radicalul numelui.

Din punctul de vedere al frecvenţei, trebuie arătat că cel mai rar întîlnite sînt alternanţele cu trei termeni, care se aplică numai la verbele, puţine la număr, cu perfectul în **-s.**

În sfîrşit, unele observaţii speciale trebuie făcute în legătură cu variaţiile din radicalul verbelor cu prezent slab. La verbele în **-ez,** consoana finală a radicalului rămîne intactă, pentru că nu se află în vecinătatea imediată a unui timbru vocalic **-i** ; deci, **-t, -d, -s, -st, -sc** nu se modifică : **debitezi, manifestezi, atestezi, acordezi, masezi** etc. Din aceeaşi cauză, rămîne intactă şi consoana de la finala radicalului verbelor în **-esc : aminteşti, înjoseşti, gîndeşti, şoldeşti.** Alternanţa nu se reface nici în cazul în care la finala radicalului se află un fonem care de regulă joacă rolul celui de-al doilea termen al alternanţei, ca în exemplele : **flămînzesc, slobozesc, mărunţesc, răcesc, ciomăgesc** etc.

Totuşi, la variantele fără sufixul **-esc** reapar unele alternanţe consonantice : **slobozesc,** dar : **slobod : slobozi, prîn-**

Scanned with OKEN Scanner

zesc, dar : **prînd : prînzi, ameţesc**, dar : **amet : ameţi, amurţesc**, dar : **amurt : amurţi** etc. De remarcat că în astfel de situaţii alternanţele vocalice nu se impun : **ciocăneşte**, dar **ciócăne** (fără diftong), **ţăcăneşte**, dar : **ţăcăne** (nu : **ţacăne**), **zdrăngăneşte**, dar **zdrăngăne** (nu : **zdrángăne**) etc.

IOTACIZAREA VERBELOR

Există unele verbe vechi româneşti cu radicalul în **-d / -z, -t / -ţ, -n / -i, -r / -i** care au la persoana I sing. a prezentului indicativ şi conjunctiv, precum şi la persoana a III-a a conjunctivului, forme cu două variante ale radicalului : una cu finala neiotacizată, adică în **-d, -t, -n, -r** şi alta cu finala iotacizată, adică în **-z, -ţ, -i.** Exemple : **a vedea : văd — văz, să vadă — să vază ; a auzi : aud— auz, să audă — să auză ; a cădea : cad — caz, să cadă — să ca**ză ; **a scoate : scot — scoţ, să scoată — să scoaţă ; a simţi : simt — simţ, să simtă — să simţă ; a rămîne : rămîn — rămîi, să rămînă — să rămîie ; a ţine : ţin — ţiu, să ţină — să ţie ; a cere : cer — cei, să ceară — să ceaie ; a sări : sar — sai, să sară — să saie.**

Literare sînt astăzi formele neiotacizate : **văd — să vadă, aud — să audă, simt — să simtă, ţin — să ţină, cer — să ceară** etc., dar într-un stadiu mai vechi al limbii cele iotacizate erau generale, adică folosite pe întregul teritoriu şi fără concurenţa variantelor neiotacizate.

Iată după **Gram. Acad.**, I, p. 254—258 lista aproape completă a verbelor care au variante iotacizate în româna actuală :

1. în **-a : amîna, mîna.**

2. în **-ea : cădea, mînea, putea, şedea, vedea** (cu derivatele).

Scanned with OKEN Scanner

3. în **-e : aprinde, apune** (numai la conjunctiv), **arde, ascunde, crede, deschide, întinde, pătrunde, pierde, prinde** (cu derivatele), **pune** (derivatele sînt iotacizate numai la conjunctiv), **purcede, rade, rămîne, răspunde, rîde, roade, scoate, spune, trimite, tunde, ține** (fără derivate), **ucide, vinde.**

4. în **-i : ascuți, auzi, împărți, (îm)puți, înghiți, pieri, sări, simți, sughiți, veni.**

La acestea se mai pot adăuga și altele, ca : **cere, închide, răsări, tresări, scădea, părea** etc.

La unele verbe iotacizarea este un fapt fonetic, în sensul că modificarea timbrului consoanei de la finala radicalului s-a produs sub influența unui **-i** din structura formelor etimologice latine (**video > văz, audio > auz, teneo > țiu** etc.). De la aceste verbe, fenomenul s-a extins și la altele cu radicalul în **-t, -d, -n,** deși nu prezentau condiția fonetică necesară iotacizării : **crez, trimiț, spui, pui** etc.

Deci, la unele verbe iotacizarea este primară, etimologică, iar la altele este secundară, analogică. La cele cu iotacizarea etimologică, de tipul **auz, văz,** variantele neiotacizate sînt noi (**aud, văd, să vadă**), pe cînd la cele cu iotacizarea analogică variantele neiotacizate sînt vechi, etimologice (**cred, trimit, pun** etc.). În general, iotacizarea este analogică la verbele în **-e.**

Verbele iotacizate din clasele care realizează la indicativ prezent omonimia persoanei I sing. cu a III-a pl. se abat de la această normă, pentru că la persoana a III-a pl. variante iotacizate nu există : **eu auz — ei aud, eu văz — ei văd, eu trimit — ei trimit, eu scoț — ei scot, eu viu — ei vin** etc. Iotacizarea a devenit deci un mijloc prin care se evită eventuala confuzie provocată de omonimie.

În schimb, persoana a III-a sing. și a III-a pl. de la conjunctiv sînt omonime : **el să vază — ei să vază, el să trimiță — ei să trimiță, el să vie — ei să vie** etc.

Scanned with OKEN Scanner

Radicalul apare iotacizat și la gerunziu : **amîind, mîind, căzînd, scăzînd, șezînd, văzînd, aprinzînd, apuind, arzînd, ascunzînd, crezînd, deschizînd, întinzînd, pătrunzînd, pierzînd, puind, răzînd, rămîind, răspunzînd, rîzînd, scoțînd, spuind, trimițînd, tunzînd, țiind, ucizînd, vînzînd, pieind, săind, viind, ceind** ; verbul **a putea**, care la prezent are un radical cu o finală insolită, **poci**, nu are iotacizare la gerunziu.

Trebuie observat că la gerunziu formele iotacizate nu au dublete neiotacizate. Excepție fac verbele în **-n** și **-r** : **mînînd** (verbul **mîna**), **apunînd, punînd, spunînd, rămînînd, pierind, sărind, venind, cerînd**, variante impuse și în limba literară ; singura formă iotacizată din acest grup admisă ca literară este **mîind** (a verbului **mînea**), pentru a se evita omonimia cu forma de gerunziu a verbului **mîna**. De adăugat și forma izolată **purcezînd**, de la verbul **purcede**, al cărui radical nu apare totuși iotacizat la prezent. Verbele **vedea, cădea, scădea, ședea, crede** au radicalul iotacizat și la formele de participiu și perfect : **văzui — văzut, căzui — căzut, șezui — șezut, crezui — crezut.** Dublete neiotacizate nu există.

Radicalul iotacizat se găsește și la baza unui mare număr de substantive și adjective derivate de la verbele respective. Iată exemple : **arzător, arzoi, căzător, căzătură, scăzămînt, mîitor, văz, văzător, șezător, șezătoare, ascunzătoare, ascunziș, crez, crezare, închizătoare, deschizătură, răzătoare, răzătură, rozătoare, rozătură, trimițător, pierzanie, răspunzător, spuitor, țiitură, țiitoare, viitor, viitură, înghițitură, sughițătură, ascuțitoare, pieire** etc. (cf. Al. Graur, **Tendințe**, p. 208).

Forme cu iotacizare de la verbele derivate cu prefixe în epoca modernă sînt rare. Totuși, în limba literară din secolul trecut sînt destul de frecvente formele iotacizate la persoana a III-a a conjunctivului : **să devie, să menție, să reție, să susție, să-i convie, să repuie, să consimță** (și : **consimț**), **să prevază** (și : **prevăz**) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Crearea variantelor neiotacizate, ca dublete ale celor cu iotacizarea ivită pe cale fonetică, are justificare morfologică, în sensul că s-au impus alternanţele **d / z, t / ţ** pentru a se evita omonimia între persoana I şi a II-a sing. care apăruse în graiurile cu consoane dure la finală : **eu auz — tu auz, eu scoţ — tu scoţ** etc., în Moldova, Transilvania, Banat, Oltenia. În graiurile din zona de sud a ţării, caracterizate prin consoane de timbru moale la finală, nu a apărut omonimia **(eu auz — tu auzi, eu scoţ — tu scoţi)** şi, ca urmare, iotacizarea s-a putut menţine.

Deci, generale în limba veche, formele de indicativ prezent şi de conjunctiv caracterizate prin radical iotacizat au astăzi o circulaţie restrînsă la aria Munteniei. Unii lingvişti (Puşcariu, DR, II, 43 şi Lombard, **Verbe,** II, 924—925) presupun că deiotacizarea este mai avansată la indicativ decît la conjunctiv : în graiul aceluiaşi vorbitor se poate auzi forma **văd** alături de **să văz, să vază.** Cred că faptul acesta s-ar explica prin aceea că la conjunctiv, spre deosebire de indicativ, iotacizarea caracterizează şi radicalul persoanei a III-a, deci al unei forme cu un morfem flexionar pozitiv : **să vază, să crează, să scoaţă** etc., morfem care determină o slăbire a interesului vorbitorilor pentru refacerea structurii radicalului. De altfel, în cadrul conjunctivului, forma iotacizată mai frecventă astăzi este cea de persoana a III-a (cf. şi **Gr. Acad.,** I, 263).

Sub influenţa persoanei a III-a, radicalul iotacizat rezistă încă şi la celelalte persoane.

Explicaţia propusă se poate susţine şi cu observaţia că la gerunziu, la perfect şi la derivatele substantivale şi adjectivale, deiotacizarea nu s-a întîmplat datorită atît morfemelor exprimate pozitiv, cît şi legăturii slabe a radicalului cu paradigma verbală şi invariabilităţii unora dintre aceste forme.

Scanned with OKEN Scanner

La nivelul radicalului, verbele neregulate conţin variaţii care nu se cuprind în inventarul de alternanţe constituite în sistem. Este vorba, deci, de modificări **neregulate**, care, uneori, cum este cazul verbelor supletive **(a fi, a lua)**, pot afecta întreaga lungime a radicalului. Din punctul de vedere al flectivului, verbele neregulate se caracterizează prin trăsături neunitare; în paradigma aceluiaşi verb pot apărea afixe care aparţin la serii diferite, ceea ce face ca verbul neregulat respectiv să nu poată fi încadrat la unul sau altul dintre grupurile verbale care reprezintă diversele tipuri de conjugare. De exemplu, verbul **a şti** are gerunziul în **-ind**, ca verbele în **-i**, dar perfectul în **-u**, ca cele în **-ea** şi **-e**; verbul **a bea** are desinenţa **-u (beau)** la pers. I sing. prezent şi **-θ** la pers. a III-a sing. **(bea)**, ceea ce îl îndepărtează de grupul verbelor regulate în **-ea** (comp. **bea-u, bea-θ** cu: **par-θ, par-e**).

Şi sub raportul omonimiilor verbele neregulate ne descoperă particularităţi neaşteptate. De exemplu, **a vrea** a dezvoltat unele omonimii între prezent şi imperfect (pers. a III-a sing. **vrea**, pers. a III-a pl. **vreau**) necunoscute grupului de verbe în **-ea**, după cum **a da** şi **a sta** au forme omonime la pers. I sing. şi a III-a pl. la prezent, omonimie străină verbelor în **-a** (comp. **eu dau — ei dau** cu: **eu cînt — ei cîntă**).

Scanned with OKEN Scanner

La unele verbe, cum este cazul lui **a mînca, a usca,** neregularitatea se manifestă numai în radical ; la cele mai multe însă, neregularităţile din radical sînt asociate cu cele din flectiv. Rezultă de aici că se poate stabili o grupare şi o ierarhizare a acestor verbe după „gradul" de neregularitate pe care-l prezintă.

Verbele neregulate sînt următoarele : **a fi, a avea, a vrea, a lua, a da, a sta, a bea, a la, a şti, a mînca, a usca.**

Le vom analiza pe rînd.

A fi

Este verbul cu flexiunea cea mai neregulată. Menţinerea neregularităţilor din flexiunea acestui verb, transmise, în mare parte, din latină, se explică prin frecvenţa foarte mare pe care o are acest verb în vorbire, îndeplinind funcţiunile de copulativ, predicativ şi auxiliar. De remarcat că deosebirile de întrebuinţare sintactică ale lui **a fi** nu se reflectă în structura formelor, adică aceeaşi formă, de exemplu **sînt,** poate apărea, împreună cu variantele ei (**sunt, s, îs**) pentru oricare dintre funcţiunile sintactice arătate. **A fi** este un verb **supletiv,** adică radicalul poate fi complet diferit de la o categorie morfologică la alta.

Se degajează următoarele alomorfe ale radicalului :

sînt ; eşt-, est-, er- ; f-, fi-, fos-.

Se observă că după segmentul fonetic comun se disting trei grupe de alomorfe, cu iniţiala **s-** (**sînt,** cu var. **sunt, s, îs su**), respectiv **e-, f-.** Primul grup de alomorfe apare la prezent indicativ, al doilea la prezent indicativ şi la imperfect, al treilea la toate celelalte timpuri şi moduri.

Indicativ prezent. Forma de persoana I sing. **sînt,** cu sufix şi desinenţă negative, e veche, etimologică ; forma **sunt,** care mai circulă şi astăzi, chiar şi în limbajul popular, se află în variaţie liberă cu **sînt** şi a fost impusă de către cărturarii latinişti pe calea ortografiei etimologice : crezîndu-se că **sînt** provine din lat. **sunt** (de fapt se explică prin

Scanned with OKEN Scanner

conjunctivul **sînt**), s-a scris cu **û** (**î** din **u**), dar cu vremea, semnul diacritic dispărînd, s-a citit **sunt**. Este un exemplu de influenţă a ortografiei asupra ortoepiei. Astăzi s-a impus din nou **sînt**, tot prin intermediul unor norme ortografice.

Forma **sînt**, cu aceeaşi variantă cultă **sunt**, apare şi la pers. a III-a plural : **ei sînt**, de unde s-a impus şi la singular, realizîndu-se astfel omonimia proprie verbelor în **-i** (comp. **eu sînt — ei sînt** cu **eu fug — ei fug**).

La aceleaşi persoane, se folosesc şi formele scurte, etimologice, **s, îs**, cu sufix şi desinenţă negative. Cele două forme, **s** şi **îs**, se disting între ele prin context fonetic : **s** apare în context cu un cuvînt terminat în vocală : **nu-s buni ; aceştia-s buni**, iar **îs**, cu **î** protetic (ca şi pronumele conjuncte), apare după pauză sau în urma unui cuvînt terminat în consoană : **îs buni ; cînd îs buni.**

O distincţie funcţională între **s, îs** şi **sînt, sunt** nu se poate face. Se pare totuşi că **s, îs** funcţionează foarte rar ca predicat (**nu-s acolo**).

La persoana a II-a sing. şi a III-a sing. se degajează desinenţele **-i**, respectiv **-e**, ca la verbele regulate în **-i : eşt-i, est-e.** Alomorfele radicalului creează alternanţa consonantică **st/şt**, întîlnită în sistemul de alternanţe al verbelor regulate : **să guşti — să guste.**

La persoana a III-a sing. apar şi forme scurte : **e, i, îi.** Formele **i** şi **îi** se folosesc în aceleaşi contexte fonetice ca **s** şi **îs.** Faţă de **este, e** se află în variaţie liberă ; totuşi, se pare că **este** e preferat lui **e** cînd verbul este predicativ.

Persoana I pl. şi a II-a pl. au radicalul comun cu al persoanei a III-a plural : **sînt-e-m, sînt-e-ţi,** dar, prin sufixul **-e,** se recunoaşte detaşarea verbului de grupul celor regulate în **-i.** Accentul variază, afectînd fie radicalul, ca la verbele în **-e (crédem, crédeţi)**, fie sufixul, ca la verbele în **-ea (părém, păréţi) : sínte m, sínteţi** şi **sîntém, sîntéţi.** Literară este accentuarea pe sufix, proprie verbelor în **-i : fugim, fugiţi,** deci : **sîntém, sîntéţi.**

Scanned with OKEN Scanner

Imperfectul. La radicalul **er-** se adaugă sufixul **-a-**, verbul comportîndu-se de astă dată ca cele în **-a** şi **-î** (**eram, erai,** ca : **lucram, coboram**). Varianta populară **eream, ereai,** cu sufixul **-ea-**, se explică prin analogie cu **aveam.**

Perfectul prezintă trei paradigme :

a) **fui, fuşi, fu, furăm, furăţi, fură,** cu sufixul **-u-**, ca la verbele în **-ea** şi **-e** (comp. **plăcui, crezui**), adăugat la radicalul **f-.**

b) **fuséi, fuséşi, fúse, fusérăm, fusérăţi, fúseră,** cu sufixul **-se-.** Radicalul este **fu-**, dar e posibilă şi segmentarea **f-u-se-i, f-u-se-şi** etc., cu radicalul **f-**, ca la tipul precedent, şi o succesiune de două sufixe proprii perfectului. Singura dificultate, privind această interpretare, este că **-u-**, ca sufix, ar trebui să fie accentuat. Totuşi, accentuarea **fúsei, fúseşi** etc. ne întîmpină uneori (la fel : **avúsei, avúseşi** etc., **vrúsei, vrúseşi** etc.).

c) **fuséi, fuséşi, fu, fusérăm, fusérăţi, fúră,** un tip hibrid utilizat în graiurile oltenești, cu menţinerea pentru persoana a III-a a formelor vechi : **fu, fură,** pentru evitarea omonimiei cu formele corespunzătoare de la mai mult ca perfect.

Mai mult ca perfectul are două tipuri de forme :

a) **fúsem, fúseşi, fúse** etc.

b) **fusésem, fuséseşi** (cu var. **fusései**), **fusése** etc. Ca şi la perfect, se pune aceeaşi problemă privind radicalul : **fu-** sau **f-.** În cazul degajării unui radical **f-**, ar urma ca secvenţa **-usese-** să fie considerată ca succesiune de trei sufixe.

Participiul : fost. Segmentul iniţial **f-** s-ar raporta la radicalul perfectului, iar cel final, **-t**, s-ar identifica cu sufixul participial, şi, de asemenea, **s** (comp. **spus, ajuns**) sau **st** (comp. dial. **văst, găst, aust**).

Gerunziul are sufixul **-ind,** ca verbele regulate în **-i.**

Scanned with OKEN Scanner

Conjunctivul prezent are forme deosebite de ale prezentului indicativ. **A fi** este singurul verb la care nu se creează omonimia la prezentul indicativ şi conjunctiv: **sînt, eşti — să fiu, să fii.** Totuşi, în cadrul conjunctivului, se realizează omonimia dintre persoana a III-a singular şi a III-a plural: **să fie.**

La formele de persoana I şi a II-a plural: **să fim, să fiţi,** putem acorda dublă valoare lui **-i**: finală de radical şi sufix; deci, **fim, fiţi** sînt constituite din radicalul **fi-**, sufixul **-i-** şi desinenţele **-m, -ţi.**

Din punctul de vedere al desinenţelor, se remarcă **-u** la persoana I: **să fiu.**

Forma de persoana a III-a sing., **fie,** intră în componenţa unor pronume nedefinite şi adverbe nedefinite: **fiecine, fiecare, fiecum** etc.

Imperativul: fii, fiţi. Neregularitatea constă în aceea că formele se identifică nu cu ale indicativului prezent, ci cu ale conjunctivului.

Varianta neliterară **nu fii** a imperativului negativ se explică analogic cu pozitivul **fii.**

Infinitivul. Radicalul se poate degaja ca **f-** sau ca **fi-.** Soluţia a doua presupune interpretarea lui **-i** ca finală de radical şi ca sufix (comp. **şti**).

Prin urmare, neregularităţile din flexiunea lui **a fi** constau în supletivismul radicalului, în sufixe care aparţin la serii diferite şi în unele omonimii particulare.

A avea

Radicalul se realizează prin: **a-, ar-, av-, aib-.** Alomorful **a-** apare la prezentul indicativ şi conjunctiv, **ar-** la prezentul indicativ, **aib-** numai la persoana a III-a sing. şi pl. conjunctiv, iar **av-**, cel mai frecvent, ne întîmpină la prezentul indicativ şi conjunctiv, la imperfect, perfectul simplu, mai mult ca perfect, participiu, gerunziu, imperativ şi infinitiv. Spre

Scanned with OKEN Scanner

deosebire de **a fi**, alomorfele radicalului lui **a avea** au toate o secvență fonică comună : **a-** ; deci **a avea** nu are radical supletiv.

Din punctul de vedere al desinențelor, observăm că numai la prezent apar desinențe specifice : **-m** la persoana I sing. și **-u** la persoana a III-a plural, desinențe pe care le întîlnim și la imperfectul tuturor verbelor, atît regulate cît și neregulate.

La persoana I pl. și a II-a pl., precum și la imperfect, **a avea** se comportă ca verbele regulate în **-ea : avém, avéți ; aveam** etc. La perfectul simplu, **a avea** se identifică structural cu **a fi :**

a) **avúi, avúși, avú, avúrăm, avúrăți, avúră,** cu sufixul **-u-** atașat la radicalul **av-.**

b) **avuséi, avuséși, avúse, avusérăm, avusérăți, avúseră,** cu sufixul **-se-** sau **-usé-.** Problema este aceeași cu a segmentării perfectului lui **a fi : fusei.**

c) **avuséi, avuséși, avú, avusérăm, avusérăți, avúră,** paradigmă combinată din primele două, obișnuită în graiurile în care perfectul simplu este încă un timp viu.

Literar este tipul **b.**

Paralela cu **a fi** se extinde și asupra **mai mult ca perfectului :**

a) **avúsem, avúseși** (var. dial. **avúsei**), **avúse, avúserăm,** (var. **avúsem**) etc.

b) **avusésem, avuséseși** (var. dial. **avusései**), **avusése, avuséserăm** (var. **avusésem**) etc. Radicalul este **avu-,** dar nu este exclusă nici degajarea unui alomorf **av-,** urmat de sufixele **-usese-.**

Conjunctivul prezent se distinge de indicativul prezent la persoana a III-a, atît prin radical (**aib-**) cît și prin desinență (**-ă**) ; desinența este însă proprie verbelor în **-ea** (comp. **să placă, să vadă**). Varianta populară **să aibe** se datorează

Scanned with OKEN Scanner

analogiei cu verbele în **-a**, care au desinența **-e** la persoana a III-a a prezentului conjunctiv : **să cînte, să plece.**

Prin contaminarea alomorfelor de radical **aib-** și **av-** s-au creat formele : **aivă, aive.**

Popular, s-a realizat o uniformizare parțială a paradigmei conjunctivului prin extinderea radicalului **aib-** și la celelalte două persoane ale singularului : **eu să aib, tu să aibi,** forme neliterare.

Același radical s-a impus și la **gerunziu : aibînd,** care circulă în limbajul popular alături de forma literară **avînd.**

De asemenea, la imperativ, alături de **ai,** forma literară, apare popular și **aibi,** creată după conjunctiv. Deși tranzitiv, **a avea** se comportă la imperativ ca **a vedea,** cînd e urmat de un obiect direct : **ai-l în grijă !** (comp. cu **vezi-l !** cu formă identică cu a persoanei a II-a a indicativului prezent).

Imperativul negativ : **nu avea ! (n-avea !),** cu infinitivul, dar în limba vorbită circulă și : **n-ai ! (n-ai grijă !),** formă analogică cu a pozitivului.

La infinitiv și la participiu, structura lui **a avea** este identică cu a verbelor în **-ea.**

Deci, neregularitățile lui **a avea** se exprimă prin cele patru alomorfe ale radicalului, prin desinențele particulare de la prezent și prin dubla paradigmă a perfectului. În limbajul popular, radicalul **aib-** s-a extins de la persoana a III-a a conjunctivului pe o suprafață flexională mai mare.

A vrea

Se disting radicalele : **vrea-, vre-, vr-,** și **vor-,** primele trei avînd un segment fonic comun **vr-,** iar toate, segmentul **v-.** Cele patru alomorfe ale radicalului se găsesc laolaltă în paradigma prezentului indicativ : **vrea-u, vre-i, vrea-, vr-e-m, vr-e-ți, vor-.**

Forma de persoana a III-a plural, **vor,** este literară.

În limbajul popular, verbul are o paradigmă simplificată : persoana a III-a pl. este omonimă cu persoana I sing. :

Scanned with OKEN Scanner

eu vreau — ei vreau, omonomie specifică verbelor în **-ea, -e, -i.**

În diferite variante dialectale ale limbii populare, radicalul poate ajunge, pe cale fonetică sau prin analogie, la un alomorf unic pentru persoanele singularului și persoana a III-a pl. Acesta poate fi **vrea-, vra-,** sau **vre-,** așa cum rezultă din seriile : 1. **vreau, vreai, vrea ;** 2. **vrau, vrai, vra ;** 3. **vreu, vrei, vre.**

Deci, în limba literară radicalul se realizează prin patru alomorfe, iar în limbajul popular prin trei și, mai obișnuit, prin două.

Din punctul de vedere al desinențelor, este de remarcat desinența pozitivă **-u** la persoana I sing. și la a III-a pl. în limbajul popular : **eu vreau — ei vreau.**

La imperfect, **a vrea** e folosit rar astăzi, probabil din cauza omonimiei cu unele forme de prezent : **vrea, vreau.** Sufixul este **-ea- : vr-ea-m, vr-ea-i** etc., specific verbelor în **-ea.**

Mai frecvent, în uzul literar actual sînt formele de imperfect ale lui **a voi : voiam, voiai** etc.

Perfectul simplu dispune, ca și la **a fi** și **a avea,** de trei tipuri de paradigme :

a) **vrúi, vrúși, vrú, vrúrăm, vrúrăți, vrúră,** cu sufixul **-u** adăugat la radicalul **vr-.**

b) **vruséi, vruséși, vrúse, vrusérăm, vrusérăți, vrúseră.** Problema segmentării morfematice (radicalul **vru-** și sufixul **-se-** sau radicalul **vr-** și dublul sufix **u-se**) este aceeași cu a segmentării formelor de perfect ale verbelor **a fi** și **a avea (fusei, avusei).**

c) **vruséi, vruséși, vru, vrusérăm, vrusérăți, vrúră,** un tip hibrid, care conservă de la tipul **a** numai formele de persoana a III-a și care e frecvent în aceeași arie regională în care s-au impus formele de perfect cu structură identică ale lui **a fi** și **a avea.**

Scanned with OKEN Scanner

Se observă că accentul urmează norma verbelor cu perfectul în **-u-**, respectiv **-se-**: **vrúi**; **vruséi**, **vrú(se)**. Se înîlnesc şi accentuări analogice: **vrúsei**, **vrúseşi**, **vrúserăm**, **vrúserăţi**, considerate neliterare.

Formele literare de perfeect sînt cele de sub **b.**

La mai mult ca perfect se cunosc două tipuri de forme, întocmai ca la verbele neregulate precedente:

a) **vrúsem**, **vrúseşi**, **vrúse**, **vrúsem**, **vrúseţi**, **vrúse**, cu radicalul **vr-** şi sufixele **u-se**; accentul e pe **-u-**, sufix comun cu al perfectului.

b) **vrusésem**, **vrusésemşi** (var. dial. **vrusései**), **vrusése**, **vruséserăm**, **vruséserăţi**, **vruséseră**, cu radicalul **vr-** plus o succesiune de trei sufixe, dintre care primele două comune cu ale perfectului. Se poate analiza şi astfel: radicalul **vru-** urmat de sufixele **se-se.** Este de preferat însă prima interpretare.

Literare sînt formele de sub **b.**

Conjunctivul prezent se identifică cu indicativul prezent chiar şi la persoana a III-a sing.: **să vrea**; persoana a III-a pl. însă realizează omonimie, în cadrul conjunctivului, cu persoana a III-a singular: ei **să vrea.**

În unele graiuri de est, apare şi forma: el (ei) **să vreie** (comp. cu cele corespunzătoare ale verbelor **a da**, **a sta**: **să deie**, **să steie**).

La gerunziu şi la participiu, radicalul este **vr-**, la care se ataşează sufixele **-înd**, respectiv **-ut**: **vrînd**, **vrut.**

Pentru imperativ, se foloseşte (destul de rar) **a voi**: **voieşte! voiţi!**

Verbul **a vrea** s-a încrucişat cu **a voi**, creîndu-se o paradigmă hibridă: **a vrea** + **a voi** = **a vroi.** Deşi sînt frecvente (mai ales în stilul publicistic) forme ca: **vroiesc**, **vroit**, **vroind**, **a vroi**, normele limbii literare actuale nu acceptă decît pe cele de imperfect: **vroiam**, **vroiai** etc. (cf. **Gram.**

Scanned with OKEN Scanner

Acad., I, p. 287), pentru că numai imperfectul creează cu un alt timp, şi anume cu prezentul, omonimii insuportabile.

A da şi a sta

Sînt verbe neregulate cu o structură morfematică identică, ceea ce justifică analizarea lor împreună.

Au următoarele radicale :

da-, sta- : **dau, dai ; stau, stai.**

dea-, stea- : **să dea ; să stea.**

dăd-, stăt- : **dădui, dădeam ; stătui, stăteam.**

d-, st- : **a da, dă, dăm, daţi, dam, dat ; a sta, stă stăm, staţi, stam, stat.**

La prezent apar desinenţa **-u,** pentru persoana I sing. şi a III-a pl., precum şi omonimia acestor două persoane, ceea ce reprezintă o excepţie a verbelor în **-a : dau, stau,** (comp. cu : **eu cînt — ei cîntă**).

Imperfectul etimologic (cu radicalele **d-, st-** şi sufixul **-a-**) păstrat astăzi în graiurile populare, are unele forme omonime cu ale prezentului : **dam, dai, da, dam, daţi, dau ; stam, stai, sta, stam, staţi, stau.** Această omonimie a determinat crearea unei noi serii la imperfect caracterizată printr-un morfem radical cu reduplicare impus de la perfectul simplu şi prin sufixul **-ea-**, nespecific verbelor în **-a : dădeam, dădeai, dădea** etc. ; **stăteam, stăteai, stătea** etc. Aceste forme sînt literare.

La perfect, radicalul cu consoana reduplicată este etimologic : **dădui, dăduşi, dădu** etc. ; **stătui, stătuşi, stătu** etc. Caracteristica acestui tip de perfect este **-u-**, ceea ce constituie o excepţie a verbelor în **-a** (comp. cu : **cîntai, cîntaşi**).

Regional circulă şi un tip de perfect cu o structură morfematică aparte : un radical mai apropiat de etimon şi un sufix insolit **-e-** : **dedéi, dedéşi, déde, dedérăm, déderaţi, déderă.** De adăugat aici şi varianta cu disimilare conso-

Scanned with OKEN Scanner

nantică în radical : **detéi, detéşi, déte** etc., precum şi varianta combinată : **dedéi, dedéşi, déte, dedérăm, dedérăţi, déteră.**

Pentru **a sta : stetéi, stetéşi, stéte** etc.

Variantele **ded-, stet-** ale radicalelor s-au impus şi la imperfect : **dedeam, steteam** şi la mai mult ca perfect : **dedesem, stetesem,** forme, evident, neliterare, dar de largă circulaţie dialectală.

La persoana a III-a a conjunctivului prezent sînt de semnalat, afară de formele cu radicalele **dea-, stea-** şi desinenţa zero, **să dea, să stea,** cele cu radicalele **de-, ste-** plus desinenţa **-e** caracteristică verbelor în **-a : să deie, să steie.**

La imperativ singular, cele două verbe se disting unul de altul : **dă !** formă omonimă cu cea de persoana a III-a sing. a indicativului prezent ; **stăi !** (formă populară greu de analizat : dublă desinenţă sau bulgarul **stoj** ?) şi **stai !** (formă literară refăcută probabil sub influenţa pl. **staţi**).

Participiile **dat** şi **stat** au alte radicale decît cele de la perfect : **d-, st-.** Popular însă sînt cunoscute şi formele create după perfect : **stătut** şi, mai rar, **dădut.**

A lua

E un verb cu radical supletiv dezvoltat pe teren românesc, spre deosebire de **a fi** al cărui supletism este moştenit din latină.

Se disting alomorfele :

ia- : iau, ia.
ie- : iei.
lu- : luăm, luaţi, luam, luai, luasem, luînd, luat.

Primele două, care apar numai la prezent, constituie termenii unei alternanţe fonetice (comp. cu **biată — biete, să piardă — pierde**), aşa încît s-ar putea spune că supletismul radicalului se exprimă numai prin doi termeni : **ia- / ie-** şi **lu-.**

Scanned with OKEN Scanner

În multe graiuri populare s-a generalizat, prin analogie sau prin modificări de ordin fonetic, fie **ia-**, fie **ie-** : **iau, iai, ia ; ieu, iei, ie** (comp. cu formele paralele ale lui **a vrea** și **a bea**).

La prezent indicativ, se relevă, ca și la **a da, a sta,** omonimia improprie verbelor în **-a** a formelor de persoana I sing. și a III-a pl. : **iau.**

Pentru perfectul simplu există, ca și la **a fi, a avea** și **a vrea,** trei serii de forme :

a) **luái, luáși, luă, luárăm, luárăți, luáră,** cu radicalul **lu-** și sufixele **-a-, -ă-.** Acesta este tipul literar.

b) **luăséi, luăséși, luáse, luăserăm, luăserăți, luáseră,** cu sufixele **-ă- (-a-)** și **-se-** la radicalul **lu-.**

c) **luăséi, luăséși, luă, luăsérăm, luăsérăți, luáră,** tip combinat din primele două.

În vorbirea celor care utilizează tipurile regionale **b** și **c,** vocalele **u** și **ă** (finala radicalului și, respectiv, sufixul) s-au contras în **o,** așa încît formele date se pronunță : **loséi, loséși, lo** etc.

La mai mult ca perfect, afară de tipul literar **luásem,** e cunoscut și cel regional **luăsésem** (pronunțat : **losésem**), caracterizat prin sufixele **-ă-, -se-, -se-** și folosit în aceeași zonă lingvistică cu a perfectului **luăsei (losei).**

Conjunctivul are la persoana a III-a formă omonimă cu cea corespunzătoare de la prezentul indicativului : **să ia ;** totodată, e cunoscută regional și forma **să ieie** (comp. cu **să vreie, să deie** etc.).

A bea

Se degajează următoarele alomorfe ale radicalului :

bea- : **beau,** el **bea.**
be- : **bei.**
bă- : **băui, băusem, băut.**
b- : **bem, beți, beam, bînd,** a **bea.**

Scanned with OKEN Scanner

Ca și la alte verbe neregulate, apare și la **a bea** desinența **-u** la persoana I sing. și la a III-a pl. prezent indicativ (**bea-u**), precum și o desinență de expresie negativă la persoana a III-a sing. (**bea-θ**).

Între prezentul indicativului și prezentul conjunctivului se realizează, ca și la **a vrea, a lua**, o omonimie desinențială specifică la persoana a III-a sing. (**bea — să bea**).

Pentru conjunctiv este de remarcat și varianta regională **să beie** (comp. **să deie, să steie** etc.), cu desinența **-e** atașată la radicalul **be-** (**i** a intervenit pentru evitarea hiatului).

Prezentul și imperfectul au forme omonime la persoana a III-a (sing. **bea**, pl. **beau**).

În numeroase graiuri regionale, **a bea** are un radical simplificat, alomorfului **bă-** din limba literară corespunzîndu-i **be-**: **beui, beusem, beut** (comp. și derivatele: **beutor, beutură**). De asemenea, printr-o contragere fonetică, alomorful **bea-** a devenit **be-**, cu **e-** deschis: **beu, be**, imperf. **bem** etc. Deci, în unele aspecte ale limbajului popular, radicalul lui **a bea** se realizează prin trei alomorfe: **bea-, be-, b-** sau chiar prin două: **be-, b-**.

A ști

Are o structură care se identifică parțial cu a verbului **a fi**. Alomorfele radicalului sînt **ști-** și **št-**: a) **ști-u, ști-i, ști-e, ști-am, ști-ui, ști-usem, ști-ind, ști-ut**; b) **št-im, št-iți, št-i.** Ca și în cazul lui **a fi** (**să fim, să fiți, a fi**), am putea considera un radical unic **ști-**, cu **-i** avînd în unele forme statut funcțional dublu (finală de radical și sufix).

Din punctul de vedere al morfemelor flexionare, neregularitățile lui **a ști** constau în desinența **-u** la persoana I sing. și a III-a pl. și în sufixul **-u-** la perfect și la participiu, sufix impropriu verbelor în **-i**.

Scanned with OKEN Scanner

A mînca

Este un verb cu neregularităţi numai în radical, care nu pot fi înscrise în sistemul de alternanţe: **mănînc** şi **mînc-**. Distincţia este determinată de structura morfematică a formelor flexionare: formele cu sufix zero au radicalul **mănînc-** (şi **mănînc-**): **mănînc, mănînci, mănîncă**; cele cu sufix pozitiv au radicalul **mînc-**: **mîncăm, mîncaţi, mîncam, mîncai, mîncasem, mîncînd, mîncat, a mînca** (de adăugat şi derivatele: **mîncare, mîncău, mîncător, mîncătură** etc., toate de la tema **mînc-**).

Primele forme, care apar numai la prezent, au, în mod necesar, accentul pe radical, iar celelalte pe sufix. Cele două alomorfe ale radicalului sînt transmise din latină şi se explică prin locul diferit al accentului.

În graiurile populare de nord, **a mînca** şi-a pierdut caracterul de verb neregulat, căci radicalul **mînc-** s-a impus întregii paradigme: **eu mînc, tu mînci, el mîncă, noi mîncăm** etc.

A usca

Ca şi **a mînca**, prezintă neregularităţi tot numai sub aspectul radicalului: **usuc-** şi **usc-**. Primul radical caracterizează formele cu sufix zero: **usúc, usúci, usúcă**, iar al doilea pe cele cu sufix pozitiv: **uscăm, uscaţi, uscam, uscai, uscasem, uscînd, uscat, a usca** (de adăugat şi derivatele: **uscător, uscăciune**) etc., de la tema **usc-**. Formele cu **usuc-** apar numai la prezent şi au, în mod firesc, accentul pe radical; celelalte au accentul pe vocala din sufix.

Şi în cazul lui **a usca**, graiurile populare au creat o paradigmă unitară, generalizînd alomorful radical **usc-**: **eu usc, tu uşti, el uscă, noi uscăm** etc.

Se aud, mai rar, şi forme care presupun generalizarea alomorfului **usuc-**: **noi usucăm, voi usucaţi, s-au usucat, usucîndu-se** etc.

Scanned with OKEN Scanner

Verbul din româna actuală se caracterizează printr-un număr de particularităţi pe care le putem preciza printr-o comparaţie a trăsăturilor morfologice actuale cu cele înregistrate în gramaticile mai vechi, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului nostru. Prin această comparație se descoperă tendințele care au dus la fixarea normelor recente și, implicit, abaterile de la norme, și unele și altele fiind forme de manifestare ale dinamicii limbii.

În româna de astăzi se continuă o veche tendinţă de reducere a numărului de verbe aparţinînd clasei în **-ea,** prin trecerea lor la clasa cu infinitivul în **-e.** Tendinţa aceasta a început cu verbe ca **a ţinea** (şi derivatele **a menţinea, a deţinea, a susţinea** etc.), **a umplea, a temea, a rămînea** etc., care au trecut de timpuriu la conjugarea a II-a, şi se continuă în epoca noastră cu **a plăcea, a se complăcea, a încăpea, a părea, a apărea, a dispărea, a tăcea, a prevedea, a zăcea** etc. Integrarea lor la conjugarea a III-a se recunoaşte prin formele cu care apar la timpurile şi modurile construite cu infinitivul, precum şi prin persoanele I şi a II-a pl. ale indicativului şi conjunctivului prezent, adică prin acele forme prin care cele două clase se disting: **mi-ar place, ne complacem, mi-ar pare bine, va apare, va dispare, va începe, să prevédem** (şi subst. **prevédere**), **ţi-ar cade bine, scadem, scadeţi** (**a cădea** şi **a scădea** revin astfel la conjugarea în **-e** din care făceau parte iniţial). E posibil ca aceste

Scanned with OKEN Scanner

forme, astăzi neliterare, să se impună în viitor, conjugarea a II-a, extrem de săracă şi neproductivă, rămînînd în cadrul celorlalte conjugări o excepţie, reprezentată doar prin 3—4 verbe : **a avea, a vrea, a bea.**

Există şi tendinţa inversă : verbe în **-e** se comportă în flexiune ca cele în **-ea : ar făcea, făcem, făceţi, ar bătea, vă bateţi, mergém, mergéţi, vă ducéţi, credéţi** etc. În cazul acesta însă, nu este vorba atît de atracţia din partea verbelor de conjugarea a II-a, cît mai ales de integrarea analogică a verbelor în **-e** la norma generală de accentuare pe sufix, proprie tuturor celorlalte conjugări : **plecăm, plecáţi, părém, păréţi, fugím, fugíţi, hotărîm, hotărîţi, suím, suíţi.** Chiar formele de infinitiv, **a mergea, a plîngea, a trecea,** cu dezvoltarea diftongului **ea** dintr-un **e** sub accent, se pot explica prin analogie cu verbele celorlalte conjugări, care au accentul pe sufix : **a pleca, a fugi, a sui, a hotărî.**

Dintre cele două conjugări productive, cea care continuă să se îmbogăţească este conjugarea I. Volumul imens de verbe neologice, împrumutate sau create pe teren românesc, se încadrează, cu puţine excepţii, la conjugarea în **-a.** Formele cu sufixul **-ez-** la prezent sînt în număr covîrşitor. Dar trebuie remarcată totodată preferinţa limbajului cult actual pentru formele fără sufixul **-ez- : alocă, concură, degajă, ignoră, impută, inundă, inventă, oprimă, suprimă, rezidă.**

O tendinţă asemănătoare este în legătură cu sufixul **-esc-** al verbelor în **-i.** În graiurile populare, mai ales în cele din aria de nord, un mare număr de verbe în **-i** precedat de vocală (în unele cazuri chiar şi cu radical consonantic) apar cu forme paralele la prezent, adică şi cu sufix şi fără sufix. Dubletele se întîlnesc şi în limba literară, mai ales în stilul beletristic. Verbe comune sau populare de felul : **a închipui, a alcătui, a chinui, a chiui, a zgudui, a asemui, a birui, a piui, a ţiui, a vîjîi, a şfichiui, a învălui, a dezvălui,**

Scanned with OKEN Scanner

a străduí, a stărui, a dăinui, a cheltui, o șovăi etc. se folosesc în limba literară cu ambele variante. Prin urmare, avem de-a face cu o tendință care a pornit inițial din limbajul popular, ajungînd să afecteze astăzi și varianta normată a limbii.

În româna actuală se păstrează încă verbe cu o dublă flexiune: **a curăța** și **a curăți, a tărăgăna** și **a tărăgăni, a datora** și **a datori, a preceda** și **a precede, a succeda** și **a succede, a adăuga** și **a adăugi** (și **a adauge**). În unele cazuri, limba literară preferă dubletele în **-a: a învecina** (regional: **a învecini**), **a sughița** (regional: **a sughiți**); în altele însă, dubletele s-au specializat semantic, ceea ce justifică menținerea lor: **a alunga** și **a alungi, a îndesa** și **a îndesi, a înflora** și **a înflori, a refera** și **a referi.**

Nu mai sînt considerate literare astăzi formele cu radical iotacizat ale verbelor de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a: **eu (să) scoț — el (ei) să scoață, eu (să) prinz — el (ei) să prindă, eu (să) pui — el (ei) să puie, eu (să) văz — el (ei) să vază, eu (să) viu — el (ei) să vie** etc.

La sfîrșitul secolului trecut, H. Tiktin, a cărui gramatică are și caracter normativ, încerca să fixeze o normă: „formele cu finala schimbată [cele iotacizate] sînt de preferit, fiind conforme cu tradiția literară" (**Gram.,** p. 106).

Încă de atunci deveniseră rare însă în limba literară formele cu **r** (și **l**) iotacizat: **eu cei, tu cei, el (ei) să ceie; eu sai, tu sai, el (ei) să saie; eu piei, tu piei, el (ei) să pieie.**

„Rostirile cu **r** muiat în pers. I sing. **(eu ceiu)** și în pers. a III-a conj. **(el, ei să ceie)** sînt mai puțin bune", afirmă Tiktin.

Se pare că iotacizarea este în declin la prezentul indicativului și mai rezistentă la prezentul conjunctivului. Persoana a III-a a conjunctivului are avantajul unui flectiv exprimat silabic: **să vază, să prindă,** ceea ce ar contribui la menținerea radicalului iotacizat.

Scanned with OKEN Scanner

În legătură cu desinenţele, observăm că în româna de astăzi **-ră-** în formele de plural ale mai mult ca perfectului s-a impus ca normă : **cîntaserăm, cîntaserăţi, cîntaseră.** În gramaticile mai vechi formele cu **-ră-** fie că nu sînt înregistrate, ca de exemplu în gramatica lui Philippide (p. 106 ş. u.), fie că sînt considerate „rostiri moderne" şi „mai puţin bune", deci neliterare (Tiktin, p. 113) fie, în sfîrşit, că nu sînt calificate în nici un fel (Rosetti — Byck, p. 82).

Accentuarea formelor de persoana I şi a II-a plural de la perfectul simplu ale verbelor cu sufixul **-se-** s-a fixat pe sufix (cf. **Gr. Acad.,** I, p. 260), nu pe radical : **prinsérăm, prinsérăţi.** La Tiktin şi Philippide, accentul pe sufix la formele respective nici măcar nu este înregistrat.

Se ştie că scriitorii din secolul al XIX-lea au încercat să impună în limba literară omonimia dintre persoana I sing. şi a III-a plural la verbele în **-a** (şi în **-î** cu prezentul tare). După modelul : **eu văd — ei văd, eu cred — ei cred, eu fug — ei fug,** s-a creat şi paralela **eu cînt — ei cînt, eu cobor — ei cobor,** destul de des folosită în scrierile de pînă pe la 1900. Dar această omonimie, încercată numai în limba scrisă, nu a prins.

Nu a afectat limba literară actuală nici omonimia dintre persoana a III-a sing. şi a III-a plural efectuată în graiurile munteneşti la verbele în **-ea, -e, -i** după modelul verbelor în **a : el vede — ei vede, el crede — ei crede, el fuge — ei fuge** (după modelul : **el cîntă — ei cîntă).**

În sfîrşit, trebuie remarcată ca trăsătură importantă în flexiunea verbală a românei actuale slăbirea productivităţii alternanţelor fonetice, prin introducerea unui mare număr de verbe din limbile latino-romanice. Diftongii **ea, oa,** vocala **ă** etc. apar foarte rar în radicalul verbelor noi ca termeni ai alternanţelor : **protestă, detestă, comportă, suportă, comandăm** etc. (iar nu : **proteastă, deteastă, compoartă, supoartă, comăndăm**). Flexiunea verbelor devine astfel mai simplă şi mai apropiată de tipul flexionar latino-romanic.

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

	Pag.
1. Introducere	3
2. Accentul în flexiunea verbală	7
3. Structura formelor simple	17
4. Structura formelor compuse	53
5. Clasificarea morfologică a verbelor	75
6. Productivitatea conjugărilor	85
7. Structura radicalului verbelor regulate	95
8. Structura verbelor neregulate	109
9. Tendinţe actuale	123

Scanned with OKEN Scanner

Tiparul executat sub comanda nr. 118/976.
Tiraj 600 ex. Bun de tipar
Grigore Brâncuș

Executat în cadrul Tipografiei
Universității din București

Scanned with OKEN Scanner